

Å skape seg et voksenliv

Tre kvinnegenerasjoners fortellinger om sitt forbruk i etableringsfasen på 70-, 80- og 90-tallet

Trude Thingelstad

Vår 2007

Hovedoppgave i sosiologi. Cand.polit 1992
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo

SAMMENDRAG:	5
KAPITTEL 1: INNLEDNING	7
PRESENTASJON AV PROBLEMSTILLING, TEORI OG METODE.....	7
<i>Oppgavens oppbygning</i>	10
KAPITTEL 2: TEORETISK RAMMEVERK	12
<i>Individualisering, livsløp og identitet</i>	12
<i>Identitet, livsstil og forbruk</i>	16
<i>Forbruk ut fra nytte og behov</i>	17
<i>Forbruk som uttrykk for distinksjon</i>	17
<i>Forbruk som uttrykk for tilhørighet og mening</i>	20
<i>Forbruk i etableringsfasen- mellom nytte, distinksjon og mening</i>	21
<i>Hjemmet – mellom nytte og nytelse</i>	21
KAPITTEL 3: METODISK TILNÆRMING	23
<i>Generasjonsbegrepet</i>	23
<i>Historiske generasjoner</i>	24
<i>Generasjon som kohort</i>	25
<i>Hvordan studere livsløp og levekår?</i>	26
<i>Etableringsfasens overganger sett utenfra - kohorter</i>	27
<i>Tidsbilder og beskrivelse historie og forbruk</i>	28
<i>Levekår belyst gjennom livshistorier</i>	28
<i>Er etableringshistoriene livshistorier?</i>	31
<i>Oppbygging av intervjuguiden</i>	32
<i>Utvalg</i>	32
<i>Gjennomføringen av intervjuene</i>	34
<i>Presentasjon og analyse av historiene</i>	36
KAPITTEL 4: VEIEN TIL VOKSENLIVET	37
<i>Overgangen til voksenlivet sett i et kohortperspektiv</i>	37
<i>Kvinner født 1946:</i>	37
<i>I brytning mellom den tradisjonelle og moderne kvinnerolle</i>	37
<i>Kvinner født 1956: Samboerskap og utsatte barnefødsler</i>	39
<i>1966-kohorten: Vanskelig arbeidsmarked og økt søkning til utdanning</i>	41
<i>Ungdoms livstil og forbruk i etterkrigstiden</i>	46
MATERIELLE ENDRINGER.....	48
<i>Våre boliger blir stadig større og mer velutstyrte</i>	48

VERDIENDRINGER – I MATERIALISTISK RETNING?.....	50
<i>Materialistiske og postmaterialistiske generasjoner</i>	50
<i>Middelklassens tidsperspektiv ved etablering</i>	53
<i>-utsatt behovstilfredstillelse?</i>	53
KAPITTEL 5: PRESENTASJON AV ETABLERINGSHISTORIENE	55
Å ETABLERE SEG PÅ 70-TALLET	55
<i>60-70-tallet: Tilbake til naturen</i>	55
<i>Kvinnene født 1946:</i>	55
<i>Deres første hjem– enkle og spartanske</i>	56
<i>Bryllupsgaver og fellesøkonomi</i>	58
<i>Utdanning – et valg bort fra husmorrollen</i>	61
Å ETABLERE SEG PÅ 80-TALLET	65
<i>80-tallet - det frie marked og jappetid</i>	65
<i>Deres første hjem - Ikea, loppemarked og arvet gods</i>	66
<i>Forbruk i samliv – ulike prioriteringer</i>	68
<i>“Våre foreldre mente vi kom for fort til ting”</i>	69
<i>Utdanning – et naturlig valg</i>	70
Å ETABLERE SEG PÅ 90-TALLET	72
<i>90-tallet – Rikdom og verdidebatt</i>	72
<i>Kvinnene født 1966:</i>	72
<i>Deres første hjem – arvet gods og støtte hjemmefra</i>	73
<i>Forbruk i samliv – separat økonomi</i>	73
<i>“Vi har mer og har kommet fortere til ting”</i>	74
<i>Utdanning – en selvfølge?</i>	75
KAPITTEL 6: SAMMENFATNING OG ANALYSE.....	78
<i>Kvinnenes etableringsmønster – en sammenfatning</i>	78
<i>Etableringsfasens overganger sett innenfra – hva gjør deg voksen?</i>	80
BOLIGEN SOM ETABLERINGSPROSJEKT.....	83
<i>Boligen som ramme for et selvstendig liv</i>	83
<i>Boligen som ramme for familie etablering</i>	85
<i>Boligens inventar – ut fra nytte, mening/tilhørighet eller distinksjon?</i>	87
<i>Stil og smak og hjemmeinnredning</i>	89
<i>Tidsperspektiv ved etablering- tegn til utsatt behovstilfredsstillelse?</i>	93
<i>Sosial mobilitet skaper ambivalens</i>	95
<i>- Vi hadde det verre da vi var unge- generasjonsmotsetninger i familien?</i>	96

<i>Beskytter utdanningen stadig mindre mot et materielt statusjag?</i>	<i>98</i>
<i>Endringer i fortellingen om voksenlivet.....</i>	<i>100</i>
<i>Er etableringshistoriene "solskinshistorier"?</i>	<i>102</i>
<i>Sammenfatning:.....</i>	<i>104</i>
KAPITTEL 7: AVSLUTNING:	106
LITTERATURLISTE.....	108
VEDLEGG: INTERVJUGUIDE.....	113
ANTALL ORD: 37 691	

Sammendrag:

I denne oppgaven ønsker jeg å beskrive å belyse og beskrive endringer i kvinners levekår og forbruk i etableringsfasen fra 1960- til 90-tallet.

Deretter vil jeg se i hvilken grad disse endringene fremtrer i hvordan tre utvalgte kohorter kvinner med høyere utdanning født 1946, 1956 og 1966 forteller om sin overgang til voksenlivet og forbruket de hadde i denne fasen?

Overgangen til voksenlivet, også kalt etableringsfasen betraktes som en av de viktigste valgperiodene i livet og i denne livsfasen treffes en rekke valg som også har stor betydning for senere livsløp og levekår. I denne fasen løsriver en seg fra foreldrehjemmet og etablerer seg i egen bolig og i utdanning- arbeids- og familieliv.

Oppgaven bygger i hovedsak på et innsamlet materiale av femten etableringshistorier der kvinner med høyere utdanning født 1946, 1956 og 1966 forteller om sin etablering og forbruk i forhold til disse livsløpsovergangene, med særlig fokus på forbruk i etableringen av sine første mer permanente hjem. Jeg var interessert i få et bilde av hvilke overganger som kvinnene opplevde som viktige for å etablere sitt voksenliv og hvordan de ulike overganger endrer deres forbruk og livstil. Vi kan si at fortellingene handler om ulike generasjoner "middelklasse" kvinners erfaringer og opplevelser på sin materielle vei til voksenlivet.

For å kunne sette etableringshistoriene inn i en sammenheng har jeg ved sekundæranalyse av statistikk og ulike kilder forsøkt å beskrive hva som har påvirket og hva vi vet om kvinnegenerasjonenes etableringsfase og levekår.

Norge har i denne perioden gjennomgått store økonomiske og sosiale endringer som har påvirket kvinners muligheter til å skape seg en selvstendig voksentilværelse materielt sett. En generell velstandsvekst, utbyggingen av velferdsstaten, kvinners økende utdanning og yrkesaktivitet, og nye familiemønstre har påvirket kvinners muligheter til å forme sitt eget liv og sine materielle levekår. En relativt jevn økonomisk vekst i perioden har ført til at nye generasjoner stort sett har fått bedre materielle levekår enn generasjonene før dem. Forbruksutviklingen har generelt gått fra et forbruk ut fra nytte til å ha

et preg av luksus og mangfold. Vi har stadig mer og forbruket fyller i større grad både våre hjem og fritid i form av shopping.

I teoridelen tar jeg for meg ulike modernitetsteoretikers bidrag om en økende individualisering av livsløp og levekår. Teoretikere som Beck, Giddens mener at samfunnsendringene siden 70-tallet har ført til et mer individualiserende samfunn der menneskers livsløp og valgene vi tar i mindre grad påvirkes av og kan forklares ved hjelp av tradisjonelle faktorer som sosial bakgrunn og kjønn. Andre igjen (Furlong, Cartmel) mener at det er bevisstheten og "ideen" om det frie liv og frie valg som har endret seg mer enn at vi fritt velger våre liv. De mener at sosial bakgrunn og kjønn fortsatt både påvirker og forklarer våre livssjanser og livsvalg.

Overgangen til voksenlivet for kvinner fra 60 - til 90 tallet er preget av et større mangfold og differensiering i måten å foreta de ulike rolleoverganger. Samtidig har en sett en større standardisering på grunn av kvinners tilstrømning til utdanningsinstitusjonene.

Jeg synes å se mange fellestrekk i kvinnenenes erfaringer og opplevelser av å etablere sitt voksenliv materielt sett. En mulig måte å forstå dette på er at 1946 kohorten kvinner som valgte en høyere utdanning var i front for adferd- og verdiendringer som først kom senere. Deres sosiale bakgrunn og selve livsfasen kan også forklare dette. Etableringsfasen er en typiske sanke og samle fase.

Kapittel 1: Innledning

Presentasjon av problemstilling, teori og metode

I denne oppgaven ønsker jeg med utgangspunkt i tre fødselskohorter kvinner å belyse og beskrive endringer i kvinners levekår og forbruk i etableringsfasen fra 1960- til 90-tallet.

Overgangen til voksenlivet, også kalt etableringsfasen betraktes som en av de viktigste valgperiodene i livet og i denne livsfasen treffes en rekke valg som også har stor betydning for senere livsløp og levekår. I denne fasen løsriver en seg fra foreldrehjemmet og etablerer seg i egen bolig, i utdanning- arbeids- og familieliv.

Problemstillingen for oppgaven er:

På hvilken måte har norske kvinners overgang til voksenlivet endret seg fra 60- til 90-tallet?

Hvordan fremtrer endringene i hvordan tre utvalgte kohorter kvinner med høyere utdanning født 1946, 1956 og 1966 forteller om sin overgang til voksenlivet og forbruket de hadde i denne fasen?

Oppgaven bygger i hovedsak på et innsamlet materiale av etableringshistorier der kvinner med høyere utdanning født 1946, 1956 og 1966 forteller om sin overgang til voksenlivet og hvilket forbruk de hadde i denne fasen av livet.

Kvinnene har alle minst fire års utdanning på høyskole-og universitetsnivå, og slik sett kan vi si at det er "middelklasse" kvinners erfaringer og opplevelser på vei til voksenlivet jeg har vært opptatt av å fange. De forteller om sin etablering og forbruk i forhold til disse livsløpsovergangene, med særlig fokus på forbruk i etableringen av sine første mer permanente hjem. Alle kvinnene etablerte seg i Oslo. En kan si at historiene handler middelklassekvinnens overgang til voksenlivet materielt sett.

Norge har i etterkrigstiden, og særlig fra slutten av 1960- tallet gjennomgått store økonomiske og sosiale endringer som har påvirket kvinners muligheter til å skape seg en selvstendig voksentilværelse. Velstandsvekst, utbyggingen av velferdsstaten, kvinners økende utdanning og yrkesaktivitet, og nye familiemønstre har påvirket kvinners muligheter til å forme sine levekår. Utdanning har gått fra å være et privilegium for få til en nødvendighet for mange for å lykkes i et stadig mer kvalifiserende yrkesliv og slik sett trygge sine materielle levekår.

Velstandsveksten som har preget etterkrigstidens Norge har ført til at nye generasjoner stort sett har fått bedre materielle levekår enn generasjonene før dem. Forbruksutviklingen i etterkrigstiden har generelt gått fra et forbruk ut fra nytte, til å ha et preg av luksus og mangfold. Å skape seg sitt første hjem er en viktig hendelse på veien til voksenlivet. Den første boligen en kjøper enten alene eller sammen med ektefelle eller samboer skaper rammen for en selvstendig voksentilværelse. Velstandsveksten har også satt sitt preg på våre hjem. Hjemmene våre er blitt romsligere og fylles med stadig flere og nye gjenstander. Hjemmet og forbruket knyttet til boligen har fått større betydning i menneskers bestrebelser med å skape og utrykke identitet.

På et teoretisk samfunnsnivå har Giddens (1991) og Beck (1992) forstått samfunnsendringene innenfor senmoderniteten som økende individualisering der måten vi lever på og valgene vi tar i mindre grad påvirkes av og kan forklares ved hjelp av tradisjonelle faktorer som sosial bakgrunn og kjønn. Det enkelte individ settes i sentrum for både hvordan leve og forstå våre liv. Andre igjen (Furlong, Cartmel 1997) mener at det er bevisstheten og "ideen" om det frie liv og frie valg som har endret seg mer enn hvordan vi faktisk lever livene våre. De mener at sosial bakgrunn og kjønn fortsatt både påvirker og forklarer våre livssjanser og livsvalg.

Livsløpsforskningen gir en inngang til å gripe og forklare avhengigheten mellom de historiske og sosiale endringer og det enkelte menneskes skjebne. Generasjonsbegrepet er her et sentralt begrep, men har ulike betydninger som åpner opp for flere perspektiver.

Generasjoner kan forstås i betydningen biologiske generasjoner knyttet sammen med familieband.

Generasjoner som historiske generasjoner bygger på en oppfatning der en antar at endringer skapes av, oppdages og reflekteres hos individer som vokser opp og formes under ulike historiske betingelser. Det er særlig hendelser og betingelser som mennesker opplever i sin oppvekst- og ungdomstid som en vil vente setter varige spor, og skape historiske generasjoner.

Et annet perspektiv er livsfaseperspektivet der en antar at mennesker vil endres i takt med at de blir eldre og går inn i nye livsfaser. Men disse perspektivene utelukker ikke hverandre, det er ikke uten betydning i hvilken historisk periode du er ung. Ungdomstid på 50-tallet er noe annet enn å være ung på 80-tallet.

I et livsløpsperspektivet velger en ofte fødselskohorter som utgangspunkt og får individer som lever sitt liv i samme historiske tidsrom. Livsløpet defineres ut fra de hovedaktiviteter og roller som et individ eller gruppe foretar seg over et lengre tidsrom. Livsløpsperspektivet prøver å fange samspillet mellom mange av de fundamentale faktorene som skaper våre liv, slik som historiske betingelser, alder, sosial bakgrunn og kjønn (Frønes, Heggen, Myklebust 1997). De ulike variablene er ikke statiske, men de endres etter historiske omstendigheter. Det er dynamikken mellom den historiske, biologiske og sosiale tid som gjør livsløpsforskningen både spennende og utfordrende.

Jeg har valgt å spenne opp et stort lerret for å kunne gripe og forstå de endringer som har skjedd i kvinners levekår fra 60- til 90-tallet.

Endringer i levekår kan beskrives ut fra hvordan individer selv erfarer og fortolker sine levekår, eller beskrives ut fra ulike objektive kriterier.

I denne oppgaven har jeg med basis i et innsamlet materiale av etableringshistorier forsøkt å få et innblikk i etableringsfasens utforming og forbruk slik den ser ut innenfra. Samtidig må kvinnenenes etableringshistorier settes inn i en sammenheng. Ved hjelp av sekundæranalyse av ulike indikatorer og historiske fakta vil jeg beskrive de tre kohortenes levekår og livsløp og også skape et bilde av de ulike historiske perioder jeg er opptatt av å beskrive.

Interessen for å identifisere ulike historiske generasjoner eller å beskrive individers livsløp kan ha noe med regnskapet mellom generasjoner å gjøre. Å måle materielle levekår og materiell standard er en komplisert oppgave, og det

offentlige har i ulike undersøkelser brukt statistiske indikatorer for å identifisere forskjeller og likheter i levekår mellom ulike grupper og generasjoner.

Konflikter eller motsetninger mellom generasjonene kan variere etter ulike perioder, de kan være økonomiske, kulturelle eller sosiale. Frønes (1997) mener konfliktene mellom generasjonene på 1960-tallet var av kulturell art, der de unge ble sett på som "velstandens kulturelle opprørere". På 90-tallet har bildet av de unge endret seg til å bli hardt arbeidende i et konkurranseorientert utdanningssamfunn.

En kan si at to av mine fødselskohorter er del av dessertgenerasjonen og ironigenerasjonen som har fått navn som historiske generasjoner ut fra deres felles opplevelser og erfaringer i oppvekst- og ungdomstid. Dessertgenerasjonen, eller 68-generasjonen er blitt brukt som betegnelse på mennesker født i etterkrigsårene der stikkord som solidaritet, radikaliserings, seksuell frigjøring, hippiebevegelsen og nei til EU er brukt for å karakterisere deres ungdomstid.

Ironi generasjonen, eller generasjon x er blitt satt som merkelapp på de unge generasjonene født på slutten av 60-tallet og begynnelsen av 70-tallet. Ironi, naivisme, backpacking, selvrealisering, oppløsning av kjernefamilien og singelliv er stikkord som er ment å beskrive disse ungdomskullene.

Oppgavens oppbygning

I kapittel 2 presenterer og diskuterer jeg ulike teoretiske perspektiver som kan kaste lys over og strukturere oppgavens etableringshistorier. Hva kjennetegner livsløpet og overgangen til voksenlivet i det moderne og senmoderne samfunn? Nøkkelt begrep her vil være individualisering, differensiering, institusjonalisering og standardisering.

Ulike sosiologiske teorier og perspektiver som kan bidra til å forstå og forklare kvinners forbruk i etableringsfasen vil også presenteres og drøftes.

I kapittel 3 gjør jeg rede for de metodiske valgene og utfordringene som ligger i å beskrive kvinners materielle levekår i ulike generasjoner. Her diskuterer jeg og presenterer jeg min tilnæringsmåte til temaet.

Kapittel 4 har jeg kalt veien til voksenlivet. Her ser jeg på hvordan overgangen til voksenlivet har endret seg fra 60- til 90-tallet med utgangspunkt i hvordan de tre kvinnekohortene født 1946, 1956 og 1966 har etablert seg.

Her samles også noe om endringer i forhold til ungdomslivstil, verdier og forbruk i bolig.

I oppgavens hoveddel kapittel 5 og 6 presenterer jeg og fortolker jeg etableringshistoriene der femten kvinner fra tre ulike kohorter født 1946, 1956 og 1966 forteller om sine erfaringer og opplevelser av å skape seg en selvstendig voksentilværelse materielt sett. Utvalget av etableringshistorier bygger på femten retrospektive intervjuer og valget av en slik tilnærming var ut fra et ønske om å få kunnskap om kvinnenes livsbetingelser slik de så ut "innenifra".

Alle kvinnene har minst fire års høyere utdanning, der de fleste er universitetsutdannet, og alle etablerte seg i Oslo. Valget av kvinner med høyere utdanning ble tatt ut fra at dette gir en mer homogen gruppe kvinner hva gjelder sosial bakgrunn, i tillegg til at en vil vente at det å ta en høyere utdanning vil legge sterke føringer på de forventninger og muligheter en har til det å etablere seg materielt sett. Hvordan ser en slik forlenget etableringsfase ut "innenifra"? Oppfatningen og opplevelsen av hva som gjør en voksen og etablert, og hva som er gode eller dårlige materielle livsbetingelser i denne fasen av livet kan ha endret seg fordi dette vil være historisk og sosialt bestemt.

I avslutningskapitlet vil jeg forsøke å trekke trådene og sette etableringshistoriene i sammenheng med de utviklingstrekkene som har satt sitt preg på kvinners vei til voksenlivet.

Kapittel 2: Teoretisk rammeverk

De moderne, vestlige industrisamfunn har i etterkrigstiden gjennomgått store endringer som har påvirket kvinners overgang og etablering av voksenlivet. Overgangen til voksenlivet er en viktig fase av livet som består av viktige valg og overgangsprosesser som ville legge føringer på levekårene for resten av livet. Sentrale overganger på veien til voksenlivet er den økonomiske overgangsprosessen fra å være forsørget barn i opprinnelsesfamilien til å bli en selvforsørget voksen, og det å løsrive seg fra opprinnelsesfamilien og etablere egen familie og hushold (Skrede 1996).

Det er en utbredt oppfatning om at overgangen til voksenlivet siden 60-tallet har endret seg og blitt mer mangfoldig og uforutsigbar. Norge har i etterkrigstiden gått fra å være et industrisamfunn til et informasjonssamfunn, som har hatt konsekvenser for hvordan det enkelte menneske utformer og forstår sine liv. Dette vil jeg undersøke og diskutere senere når jeg presenterer mine utvalgte kvinnekohorters overgang til voksenlivet. Her vil jeg presentere hvordan ulike modernitetsteoretikere har forsøkt å beskrive og forstå hvordan endringene innenfor de moderne samfunn har virket inn på menneskers livsløp og levemåte.

Individualisering, livsløp og identitet

Beck (1992) mener de tradisjonelle industrisamfunn har blitt risikosamfunn. Utviklingen eller moderniseringen av samfunnet taes ikke lenger for gitt, den problematiseres og reflekteres over. Beck som i stor grad tar utgangspunkt i det tyske samfunn mener at overgangen fra det moderne til det refleksive moderne samfunnet skjedde i Tyskland fra begynnelsen av 70-tallet, men at dette også kan overføres til andre vestlige moderne industrisamfunn.

Beck mener at risikosamfunnet eller det refleksive moderne samfunn har konsekvenser for hvordan det enkelte menneske utformer og forstår sitt liv. De moderne samfunn kjennetegnes av differensiering. Sentrale områder som familien, arbeid og utdanning har blitt atskilt og institusjonalisert. Rettigheter og plikter i forhold til disse områdene blir i større grad knyttet til det enkelte individ gjennom en individualiseringsprosess.

De tradisjonelle nære bånd til familien som kjennetegnet industrisamfunnet mister sin økonomiske og sosiale betydning for hvordan en utformer livet, og

livet blir mer individualisert. Dette skaper en frihet til å velge sitt eget liv, den enkelte blir i større grad iscenesetter av sin egen biografi. Dette fremstår også stadig mer som et krav, en tvinges til selv å være hovedpersonen i organiseringen av livet (Beck 1995).

Når den enkelte fristilles fra de tradisjonelle sosiale nettverk, gir ikke tradisjonen oss lenger oppskriften for hvordan leve eller forstå våre liv. Tidligere ble hvordan vi formet livsløpets ulike roller og identiteter i sterkere grad regulert gjennom standardiserte regler og overgangsriter. Når den enkelte nå opplever større frihet til å velge blant en mengde muligheter for hvordan utforme de ulike roller og identiteter åpner dette opp for mangfold, flertydighet og fragmentering. Den enkelte har ikke bare fått flere muligheter til å velge, men det å velge er også blitt uunngåelig. Livet blir et refleksivt liv. Identiteten må skapes og opprettholdes av den enkelte (Giddens 1991).

Og med det å måtte velge på et selvstendig grunnlag oppstår også tvilen, ambivalensen og sårbarheten. Hva skal jeg velge? Har jeg valgt riktig? Våre egne valg og samfunnet rundt oss utsettes for kritisk refleksjon og problematiseres. Og konsekvensene av valgene vi tar må i større grad bæres av den enkelte.

Giddens (1991) ser mennesket som aktivt skapende i forhold til de omgivelser og rammer de lever innenfor, men viser også at strukturelle rammer begrenser oss. Hans teorier målbærer en ambivalent modernitetsdiagnose, et blikk for dobbeltheten ved å leve i det senmoderne samfunn.

Samtidig blir det enkelte individ mer avhengig av de store institusjonenes føringer. De private hendelsene og overgangene i det enkelte menneskes liv må tilpasses offentlige og statlig definerte regler, med det som resultat at livsløpet mer og mer tar form av en byråkratisk struktur. De private hendelsene og overgangene i det enkelte menneskes liv tar form av offentlige, institusjonaliserte baner eller karrierer (Buchmann 1989). Livet må leves i forhold til skolestart og arbeidsliv. Slik dannes det forventninger til hvordan et livsløp skal utformes, den såkalte normalbiografi (Heinz 1991). Dette skaper et paradoks i forståelsen av det moderne livsløp. På den ene siden har institusjonaliseringen ført til at individet har blitt frigjort fra de tradisjonelle bånd til familien og klassen, mulighetene til og trangen til å leve sitt eget liv har blitt større. Samtidig må det enkelte individ tilpasse sine valg til de

standardiserte og byråkratiske livsmønstrene som er definert av statlige regler (Buchmann 1989).

Empirisk forskning foretatt i ulike vestlige land har vist at individers livsløp i betydning av utforming av de ulike livsroller, i større grad er preget av kompleksitet og destandardisering. Buchmann (1989) fant i sin studie av to hvite amerikanske avgangsklasser fra highschool, en utvikling mot økende variasjon i hvordan individer organiserer seg i utdanning, arbeid og familie. Avgangsklassen fra 1980 brukte lenger tid på å fullføre disse overgangene, og gjorde det på en mer variert måte enn det som var tilfelle for klassen fra 1960. Hvordan dette forholder seg til norske kvinner vil være tema når jeg senere ser på hvordan norske kvinner har utformet overgangen til voksenlivet.

Samtidig mener flere forskere at individers sosiale bakgrunn i form av foreldrenes økonomiske og kulturelle ressurser fortsatt er sentrale for å kunne forklare forskjeller i livssjanser og erfaringer hos unge mennesker.

Buchmann (1989) fant også hos begge de avgangsklasser (1960 og 1980) hun studerte at jo høyere sosioøkonomisk status familien hadde, jo større sjanser var det for at deres sønner og døtre tok en høyere utdanning, fikk en prestisjefylt jobb, giftet seg senere og dermed fikk en utvidet ungdomsperiode. Men mens sosial bakgrunn hos 1960-kohorten i stor grad påvirket deres forventninger og hvordan de faktisk utformet overgangen til voksenlivet, var denne sammenhengen mer individuelt gradert hos 1980-kohorten. Sosial bakgrunn var ikke lenger en så sterk indikator for hvordan de unge utformet overgangen til voksenlivet.

Også Beck (1992) mener at klassesamfunnet på mange områder fortsatt overlapper risikosamfunnet, der det objektivt sett eksisterer forskjeller i inntekt og rikdom som følger de tradisjonelle klasseskillene. Ulike typer risiko har en tendens til å hope seg opp hos de som er fattige på rikdom og ressurser. Det er fortsatt slik at de som er rike på økonomiske ressurser eller innehar kvalifikasjoner i form av utdanning har større mulighet til å beskytte seg mot risikosamfunnets farer. Risikoen for å bli arbeidsløs er fortsatt betydelig mindre for de høyt kvalifiserte (Beck 1995). Objektivt sett eksisterer det derfor fortsatt forskjeller i inntekt og rikdom som følger de tradisjonelle klasseskiller, men klassebåndene har blitt svakere slik at individers livstil og atferd i mindre grad kan forutsies ut fra familie eller yrkesbakgrunn.

Furlong og Cartmel (1997) mener at det er hvordan de unge oppfatter sine liv, mer enn hvordan de faktisk lever som forandret seg fra 80-til 90 tallet, og bruker metaforene tog og bil for å illustrere dette.

De unges erfaringer på vei til voksenlivet på 60- og 70-tallet kunne sees som en togreise, der skolesystemet i form av ulike tog og endestasjoner bidro til å skille individene fra hverandre. Hvilket tog en valgte var i stor grad bestemt ut fra klasse, kjønn og utdanningsbakgrunn. Togene fulgte ulike baner og menneskene som fulgte den samme retningen utviklet et fellesskap der de ble bevisst sine like erfaringer og endestasjoner.

Endringene fra 80-tallet kan ifølge de samme forfatterne beskrives som en massiv nedleggelse av tog. De unge som i denne perioden var på vei til voksenlivet brukte bil istedenfor tog på reisen fra sin opprinnelse til det endelige mål. Til forskjell fra tidligere generasjoner unge som var passasjerer på tog med fastsatte ruter, medførte det å kjøre en bil en større opplevelse av å kunne styre reisen selv, deriblant det å velge mellom ulike veier og retninger.

Under reisen observerte de unge at det fantes ulike typer biler, der noen kjørte en gammel Lada, mens andre suste forbi i en Jaguar. Men bilførerene hadde likevel en oppfatning av at ved visse situasjoner der veier krysses kunne en Lada kjøre forbi en Jaguar. Dette mener Furlong og Cartmel (1997) gav de unge bilførerene en for stor opplevelse av å ha kontroll, slik at de ikke oppdaget at den bilen de var utstyrt med ved reisens begynnelse hadde mye å si for hvor de endte ved reisens slutt. Unge menneskers sosioøkonomiske situasjon hadde fortsatt mye å si for deres forventninger til og hvordan de faktisk utformet overgangen til voksenlivet.

Skillelinjer som klasse og kjønn ble på 80- og 90-tallet mer differensierte og mangfoldige, og derfor mindre synlige for det enkelte individ. De unge hadde i mindre grad enn tidligere en bevissthet om at deres livssjanser fortsatt var strukturert etter klasse og kjønn, og de kunne derfor ha en oppfatning av at de var mer frie enn de i virkeligheten var.

De unges vei til voksenlivet i det senmoderne samfunn kunne ta flere retninger, og mange av disse rutene hadde et usikkert utfall. Opplevelsen av at mulighetene er mange kunne dekke over at eksisterende mønstre av ulikhet fortsatt reproduseres. Det enkelte individ kunne føle at den vei de selv valgte var unik fordi de foretok et valg blant et vell av muligheter. Problemer og risikoer de møtte på sin vei ble derfor også oppfattet som noe som både skyldes og som måtte løses av individet selv.

Bourdieu (1995) trekker frem at det særlig er sosiale forskjeller i rekruttering i skole- og utdanningssystemet som bidrar til å opprettholde klasseulikhetene i samfunnet. Det er ikke tilfeldig hvem som velger og lykkes i skole- og utdanning. Klasseindividet blir til gjennom sosialiseringprosessen i familie og her dannes vår "habitus" som er en disponering for handlinger som opprettholder en bestemt klassestruktur.

Bourdieu mener at habitus vanskelig kan tilegnes og endres i skole- og utdanningssamfunnet. Mennesket velger, men ikke under betingelser de selv har valgt.

Identitet, livsstil og forbruk

I en verden som framstår som full av muligheter blir valg av livsstil sentralt, og Giddens (1991:81) definerer livsstil på følgende måte:

A lifestyle can be defined as a more or less integrated set of practices which an individual embraces, not only because such practices fulfil utilitarian needs, but because they give material form to particular narrative of self-identity.

Gjennom valg av livsstil i form av ulike handlinger eller praksiser gies identiteten en materialisert form. Livsstil har altså noe med de bestrebelsene en foretar i forhold til det å finne seg en identitet, gjennom disse valgene velger en ikke bare hva en vil gjøre, men også hvem en vil være. Identiteten som de delene av personers selvbilde som ønskes bekreftet av andre blir i større grad et refleksivt produkt som må skapes og opprettholdes av den enkelte (Gullestad 1989).

Selv om Giddens (1991) understreker at livsstil viser til noe mer enn forbruksmønster, mener han at arbeidet med å skape seg en identitet mer og mer flyttes over til overflaten, til de ytre markeringer. Gullestad (1989:104) knytter livstilsbegrepet til symbolverdien, til de kommunikative aspekter ved måten å leve på. Hun mener at mennesker i stadig større grad forsøker å finne og uttrykke mening gjennom materielle forhold, og at dette kan sees som en reaksjon på at gamle fellesskap forvitrer. Påkledning, matlaging og hjemmeinnredning er områder som er blitt viktigere som middel for kommunikasjon av identitet.

Individualiseringsprosessen som har gitt større mangfold og variasjoner i livsløp har ført til det samme på områdene livstil- og forbruk.

Livstilsbegrepet favner mer enn bare forbruk, men i takt med velstandsutviklingen har forbruk av ulike typer gjenstander fått en mer fremtredende rolle i menneskers liv. Dette gjenspeiles også i de ulike teoretiske perspektiver som har vært brukt i studiet av forbruk.

Forbruk ut fra nytte og behov

Tidlig var mye av forbruksforskningen behovs- og nytteorientert, noe som særlig har vært tilfelle innenfor områdene økonomi og psykologi. Innenfor slike teorier blir forbruk sett på som en aktivitet der individet søker tilfredsstillelse av behov gjennom forbruk av varer og tjenester.

En legger vekt på varenes bruksverdi og praktiske nytte for dem som bruker dem, mat må en ha for å overleve, klær brukes som beskyttelse mot vær og vind, og en seng må en ha for å sove i. Individens behov kan sees som medfødte, fysiologiske slik som hos Maslow med hans behovspyramide, der han rangerer ulike behov. Andre mener at en offensiv markedsføring og reklameindustri påfører den enkelte behov som kan betegnes som falske eller kompensatoriske. Felles for disse perspektivene er at en er lite interessert i å se forbruket fra aktørens synspunkt, individet blir enten sett på som styrt av sterke indre krefter eller som manipulert og fremmedgjort (Lien 1992).

Forbruk som uttrykk for distinksjon

I sosiologien har en i større grad vært opptatt av å studere forbruk ut fra et klasse eller lagdelingsperspektiv. Det foregår en livsstilskonkurranseløp som kan knyttes til både de økonomiske og kulturelle maktforholdene i samfunnet hvor noen livstiler rangeres som mer prestisjefylte enn andre.

Forbruket vil med et slikt perspektiv enten sees som en avspeiling av individens økonomiske og kulturelle ressurser, eller som et kommunikasjonssystem som uttrykker menneskers sosiale tilhørighet og aspirasjoner (Danielsen 1993). Sagt på en annen måte sees forbruket som en konsekvens av eller som et middel for å oppnå sosial status.

Torstein Veblen var en av de første som med sitt begrep "iøyenfallende forbruk" ville rette søkelyset mot at mennesker bruker forbruket til å oppnå sosial status. Overklassen gjennom sin framvisning av kostbare forbruksvaner og ødsling av tid uttrykte ikke bare sosial tilhørighet til sin stand, men satte

også gjennom sitt forbruk normer for andre samfunnslag for hva som var verd å strebe etter (Danielsen 1993).

De materielle livsbetingelsene fordeles etter ulike økonomiske ressurser, mens de kulturelle prosessene bestemmer hva som er ønskverdig, estetisk og sant. Forholdet mellom smak, makt og sosial tilhørighet beskrives ut fra disse prosessene i Bourdieus moderne klasseteori (Bourdieu 1995).

Han formidler at kampen mellom klassene også utkjempes på livsstilens og forbrukets område. I klassesamfunnet bruker overklassen smaken til å legitimere sin posisjon og herredømme, de anser sin smak som et naturgitt fenomen uten sosiale røtter. Bourdieus argument er at smaken tvert i mot alltid har en sosial opprinnelse.

Den enkeltes livsstil og smak springer ut av ens habitus som består av de erfaringer som et individ har samlet seg bevisst eller ubevisst, og dette gjelder både den kroppslige, den kognitive og emosjonelle siden av det handlende menneske. Individens habitus springer ut av de økonomiske og sosiale maktforhold i samfunnet, og det er særlig to typer kapital som bidrar til å differensiere personer innenfor klassesamfunnet. Den kulturelle kapitalen refererer til det som sosiale grupper gjenkjenner som verdifullt og som tillegges verdi. Dette kan være eksamener fra ansette læresteder, god evne til skriftlig og muntlig framstilling og formulering, kunnskap og fortrolighet med klassisk musikk (Rogg 1991). En persons kulturelle kapital kan med andre ord vurderes ut fra de symbolene eller gjenstandene han eller hun omgir seg med. Smaken til de med høy kulturell kapital kan også betegnes som forfinet, lett og intellektuell.

Den økonomiske kapital består av ulike økonomiske ressurser som penger, aksjer og eiendom. Sentralt i forståelsen av kapital- begrepet er at en type kapital kan konverteres eller veksles inn i en annen og at det grunnleggende motiv for handling er nyttemaksimerende. De som hersker over den økonomiske og de som hersker over den kulturelle kapitalen benytter de samme strategier for å forvalte sin kapital, åndseliten eller de intellektuelle har det samme eiendomsforhold til sin kulturelle og symbolske kapital som det kapitalistene har til sine penger (Bjørnson 1995). Selv om vi har fått større frihet til å velge, vil våre valg være påvirket av de ressurser vi besitter. Hvordan vi velger å innrede våre hjem, i form av både antall gjenstander og stil vil være påvirket av våre økonomiske og kulturelle ressurser. Våre hjem vil være preget av og uttrykke vår klasses tilhørighet.

Men der Veblen mente at alle mennesker uansett sosial opprinnelse streber etter de samme goder og de samme mål, nyanserer Bourdieu dette ved å si at de ulike samfunnslag har ulik smak, og at en slik sett kan en si at de konkurrerer på hver sine banehalvdeler (Lien 1992). En lærer å like det en har økonomisk og sosialt tilgang til, det som ligger utenfor ens rekkevidde blir definert som "ikke noe for oss".

Det er ikke et fast forhold mellom hvilken startkapital en starter med og hvilken en gjennom livet ender opp med. Med habitus-begrepet forsøker Bourdieu å overskrive motsetningen mellom det subjektive og objektive, individers habitus som er nedfelt i dem fungerer som en syntese mellom sosiale strukturer og individets valg (Bjørnson 1995).

Habitus kan både betraktes som et produkt av de objektive betingelser og være en faktor som opprettholder og forandrer disse betingelsene (Bourdieu 1995).

I det moderne samfunn er den kulturelle kapitalen særlig viktig på grunn av ekspansjonen innenfor utdanningssystemet, og som regel operasjonaliserer en kulturell kapital med foreldrenes utdanningsnivå. Et sentralt spørsmål er i hvilken grad individer arver og viderefører foreldrenes kulturelle og økonomiske kapital, og også i hvilken grad en gjennom utdanningen kan tilføres kulturell kapital. Enkelte mener at utdanningssystemet fungerer slik at den kulturelle kapital som en arver konverteres til utdanningskapital som senere igjen kan forvandles til økonomisk eller sosial kapital innenfor ulike områder (Bjurström 1997).

Dette blir en form for arv, der det skjer en overføring av kulturell og symbolsk kapital mellom generasjoner i form av habitus. Det er fortsatt slik at unge med foreldre med høy sosioøkonomisk status i større grad tar en høyere utdanning, som igjen kan konverteres til økonomisk og kulturell kapital (Bjørnson 1995).

Samtidig har utviklingen de siste tiår gått mot at utdanning har blitt et gode for stadig flere. Dette har bidratt til en inflasjon av utdanning, der de unge stadig må øke sine investeringer i høyere utdanning for å oppnå den ønskede status i arbeidsmarkedet. For den enkelte vil både utdannings- og arbeidskarrieren bli mindre kalkulerbar og forutsigbar, utdanningen mister noe av sin kulturelle og økonomiske betydning. Når en høyere utdanning blir stadig vanligere, gir den ikke lenger automatisk sosial status, og derfor kan behovet for å uttrykke sin identitet på andre områder, eksempelvis gjennom livstil og forbruk øke.

Forbruk som uttrykk for tilhørighet og mening

Douglas og Isherwood (1978) argumenterer for at mennesker gjennom sitt forbruk forsøker å uttrykke og bekrefte tilhørighet med andre som de føler er like seg selv. En forsøker nødvendigvis ikke å imponere andre mennesker gjennom sitt forbruk, det kan være slik at en føler seg mer komfortabel ved å følge de uformelle sosiale normer som gjelder i de sosiale grupperingene en føler tilhørighet til. Forbruket fungerer som et signalsystem som forteller omverdenen at en tilhører (og kanskje ønsker å tilhøre) en spesiell gruppe i samfunnet. Implisitt i dette ligger det også at en ønsker å distansere seg fra grupper som en ikke ønsker å identifisere seg med. Velstandsveksten og samfunnsendringene som har ført til en økende individualisering av livsløp har også skapt en differensiert vareflom som har ført til at en i større grad vektlegger varenes symbolverdi, deres betydning som middel for kommunikasjon (Furseth 1992). Våre boliger velges og innredes i tråd med de sosiale normer som preger de referansegruppene vi føler tilhørighet til, eller ønsker å føle tilhørighet til. Varer blir sett på som bærere av sosial mening, gjennom bruk og anskaffelse av gjenstander materialiseres og tydeliggjøres den ellers så flyktige sosiale mening (Storvik 1992).

Forbruk blir i et slikt perspektiv ikke bare et uttrykk for eller et middel for mennesker til å oppnå sosial status, gjennom forbruket kan en kommunisere tilhørighet til ulike grupper (Danielsen 1993).

Et annet aspekt er også opplevelsesdimensjonen ved forbruk. Gjennom forbruk av varer og tjenester kan en oppnå både en følelsesmessig glede og få en opplevelse som beriker våre liv (Lien 1994). Ved å forbruke kan vi manipulere våre egne følelser og sette oss i den stemning som vi ønsker. Både markedsførerne og konsumentene knytter mening til produktene, og slik blir produktene materiale for drømmer (Storvik 1992).

Noen mener at de moderne samfunn er preget av menneskers higen etter stadig nye ting der vi aldri blir fornøyd med det vi har. Virkelighetens forbruk vil aldri leve opp til våre drømmer, derfor søker vi alltid noe nytt (Campbell i Sandlie, 1999).

Det er ikke sikkert at forbruket i det virkelig liv behøver å være mislykket. Storvik (1992) mener at mennesker gjennom forbruket kan gi uttrykk for kreativ selvtutfoldelse. Reklamen og media i form av eks. interiørblader kan gi inspirasjon som gjør at gjenstander settes inn i en ny sammenheng som gir mening for den enkelte.

Forbruk i etableringsfasen- mellom nytte, distinksjon og mening

Etableringsfasen er den fasen av livet der en er i overgangen mellom å være ungdom til selv å skape seg en selvstendig voksentilværelse i egen bolig, arbeid- og familieliv. Etableringsfasen består av flere rolleoverganger som en vil vente vil påvirke forbruk og livstil. Fra student til arbeidstaker, fra singel til samliv med eller uten barn.

For kvinner som velger en høyere utdanning utsettes flere av rolleovergangene til voksenlivet, som det å komme i inntektsgivende arbeid.. En lang studentperiode preget av ungdomsforbruk og uten arbeidsinntekt legger begrensinger for hva en har mulighet til å skaffe seg. I ungdomstiden som en overgangsfase der identiteten prøves ut kan forbruket ha en viktig plass som rekvisitter og middel for å uttrykke tilhørighet med de jevnaldrende, og markere avstand til det "voksne" liv.

Senere i etableringsfasen blir overganger som å få seg arbeid, skaffe seg en mer permanent bolig og familieetablering viktige overganger til det å skape seg en voksentilværelse.

I etableringshistoriene som denne oppgaven i hovedsak bygger på forteller kvinnene om sitt forbruk i sin første bolig. Her vil jeg presentere ulike perspektiver på å forstå boligens utvikling og betydning.

Hjemmet – mellom nytte og nytelse

En bolig er ikke bare et fysisk sted med fire vegger, men også et hjem som danner rammen for dagligliv, rekreasjon og praktiske gjøremål.

Et hjem har både økonomiske, sosiale, estetiske, filosofiske og symbolske aspekter og inngår i sammenhenger med alle disse aspektene. (Gullestad, 1989)

Hva et hjem er og hvilke forventninger vi har til hjemmet vil endres i takt med samfunnsutviklingen. Dette har ikke bare endret hva vi fyller våre hjem med, men også hva vi legger i det å skape seg et hjem.

I bondesamfunnet var bolig og arbeid i ett. Med industrialismen og borgerskapets fremvekst der mannen gikk ut for å arbeide ble hjemmet atskilt fra samfunnet og markedet. Hjemmet ble symbolet og rammen for det private og intime liv i den borgelige kjernefamilien. Hjemmet ble både et tilfluktsted og hvileplass borte fra arbeidsliv og en scene for å vise velstand og sosial posisjon (Frykman og Løfgren i Sandlie, 1997)

Husmorfamilien på 50-tallet var bygget på komplementaritet der kvinner administrerte hus og familieliv, og mannen skaffet de økonomiske ressurser.

Fra 70-tallet skjøt kvinners yrkesaktivitet skjøt fart, men ofte i form av en deltidsjobb som ikke tok fokuset bort fra mann og barn.

Det moderne hjemmet er påvirket av økt forbruksfrihet og den individualiseringsprosessen som har foregått.

Det nye familiemønsteret med både kvinner og menn i yrkeskarrierer har krevd en mer fleksibel organisering og planlegging av hjemmet, der kampen om tid står sentralt. Og dette har også påvirket vår opplevelse av og hvilke gjenstander vi fyller våre hjem med.

I et hjem der både mannen og kvinnen er yrkesaktiv fylles hjemmene i stadig større grad av gjenstander som kan spare oss for tid, der varer som vaskemaskin og mikrobølgeovn illustrerer dette.

I takt med at økende velstand hvor de fleste har fått anledning til å utstyre sine hjem med gjenstander som kan sies å dekke de "grunnleggende" behov har forbruket fått et mer symbolsk preg. Vi bruker ikke bare mer tid og penger på våre hjem, men oppussingen og hjemmeinnredningen har fått ny betydning for utformingen av identitet. Samtidig er det ikke slik at en gjenstands nyttefunksjon og symbolfunksjon utelukker hverandre. Senere i oppgaven vil jeg ved hjelp av ulike kilder og statistikk forsøke å gi et bilde av endringene av norske boliger.

Kapittel 3: Metodisk tilnærming

Å beskrive kvinners levekår i etableringsfasen hos tre generasjoner kvinner er ingen enkel oppgave. Levekår er et vidt begrep som favner bredt.

Først vil jeg gjøre rede for generasjonsperspektivet som er et sentralt begrep i livsløpsforskningen. Deretter vil jeg gjøre rede for min metodiske tilnærming til hvordan beskrive levekår i etableringsfasen hos tre kvinnegenerasjoner.

Generasjonsbegrepet

De store historiske endringene som har preget dette århundret har ført til en økende interesse for studier av livsløp, og det er avhengigheten mellom samfunnsendringer og det enkelte menneskes skjebne som er livsløpsforskningens tema (Elder, Shanahan 1997).

Et sentralt begrep innenfor studier av livsløp er generasjonsbegrepet. De første som brukte generasjoner som et vitenskapelig begrep var August Comte og John Stuart Mill som flyttet begrepet fra den geologiske sfære der det ble brukt i en biologisk betydning til en samfunnsvitenskapelig sfære. Med dette forsøkte en å få begrepet til å fange ikke bare slekters gang, men også historiens gang. Deres argument var at hver tidsalder har sine spesielle karakteristikk, og at tidsintervallene mellom hver generasjon bestemmes av den tid det tar før en aldersgruppe vokser til og tar sin plass i samfunnet (Danielsen 1994).

Generasjonsbegrepet er et begrep som har ulike betydninger, og noe av problemet har vært at teoretikere har brukt begrepet i ulike betydninger uten å gjøre rede for det, eller i det hele tatt være klar over det. Kertzer (1983) fant at begrepet i vitenskapelige arbeider har blitt brukt i minst fire forskjellige betydninger.

Generasjonsbegrepet brukt synonymt med *kohort*, som refererer til personer født innenfor et spesifikt, avgrenset tidsrom.

Generasjonsbegrepet i betydningen *livsfase*, et segment eller del av livsløpet til en person.

Generasjonsbegrepet brukt som *arvefølge*, der det refererer til slektsledd, altså til en persons posisjon innenfor en genealogisk rekke.

Og til sist, generasjon i betydning *historisk periode*.

At begrepet også blir mye benyttet i dagligtale og tillagt ulike meninger har nok også bidratt til den flertydigheten som har preget den vitenskapelige bruk av begrepet. Et sentralt spørsmål blir derfor hvordan en skal skille ut en generasjon, hvor varige de er og hva som bestemmer dem.

Karl Mannheim var en av de første til å påpeke at generasjoner gjorde sosial endring mulig gjennom sosialiseringen. Det var viktig å vise at nye generasjoner ikke nødvendigvis overtok andre generasjoners verdier og forståelse av de sosiale omgivelser, men at kulturell nyskaping oppstår ved at det er nye individer som erstatter andre i en stadig pågående biologisk prosess. Kulturen utvikles av individer i ny kontakt med den allerede etablerte kultur, en såkalt "fresh contact" (Mannheim 1952). Slik kan sosialiseringen ha en overskridende funksjon, der individer kan kritisere og forandre det samfunnet de møter.

Selv om individene i et samfunn opplever de samme historiske hendelser opplever ikke generasjonene disse hendelsene på en lik måte. Hvordan historiske hendelser påvirker avhenger av hvilken livsfase en befinner seg i.

Det er særlig de inntrykk og den sosialisering som et menneske opplever i de tidlige barne- og ungdomsår som er sentrale, og disse vil danne et "naturlig" verdensbilde som senere erfaringer vil være preget av. Med støtte fra datidens utviklingspsykologi mente Mannheim at de unge er mer formbare og har en større nærhet til samtidens sosiale og historiske problemer enn de eldre som klamrer seg fast til de hendelser som preget dere egen ungdomstid (Bjurström 1997:39).

Kan en da trekke den slutning at alle som tilhører samme generasjon og som har opplevd sine tidlige år i samme historiske periode er like?

Med sitt begrep "generasjonsenhet" mente Mannheim (1952) at en kunne skille individene innenfor en generasjon. Det er ikke slik at alle innenfor en generasjon opplever historiske hendelser på samme måte. Det er individer innenfor en generasjonsenhet som utvikler like verdsett, og det kan finnes flere generasjonsenheter innenfor en generasjon. Sosial bakgrunn, altså ens posisjon i samfunnet, kan være en slik faktor som påvirker hvordan en blir preget av de historiske hendelser (Hagestad, 1987).

Historiske generasjoner

Mannheim tenkte seg generasjoner som historiske generasjoner som blir bestemt ut fra de felles opplevelser av historiske hendelser de har i sin ungdomstid (Frønes 1997).

En historisk generasjon kan bestå av flere kohorter, og de kohortene en velger ut må velges ut fra en forståelse og kunnskap om historiske hendelser og vannskiller. Hvis det var slik at historiske hendelser kom med jevne mellomrom, f.eks i fem års intervaller ville historisk generasjon og kohort være

sammenfallende. Slik er det nå en gang ikke fordi noen historiske perioder inneholder større forandringer enn andre. Hvis en skal få kohort og historisk generasjon til å bli sammenfallende, må de forankres til meningsbærende hendelser i tiden (Danielsen, 1994). I denne oppgaven vil jeg ikke gå nærmere inn på i hvilken grad mine kohorter tilhører historiske generasjoner.

Det er den sosiale endring som skaper kohorten, og det er gjennom kohortene at den sosiale endring reflekteres og oppdages. Der nye generasjoner følger i tidligere generasjoners spor vil samfunnet være preget av tradisjon og stabilitet. Mens i samfunn som opplever kulturell endring vil familien miste noe av sitt grep på individet, og andre sosialisering sinstanser vil komme inn og konkurrere med familien som den viktigste sosialisering sinstans. De moderne samfunn kjennetegnes av sterke institusjoner som er organisert etter alder, og utviklingen har gått mot at utdanningsinstitusjonen og arbeidsliv har overtatt mange av de oppgaver som familien hadde tidligere.

Skolen er en institusjon som i sterk grad er organisert og gradert etter alder, og derfor kaller Ryder (1965) skolen for en typisk kohortskaper. Når individene er tilknyttet det alders-hierarkiske skolesystemet over lengre tid får de anledning til å identifisere seg som en historisk enhet. Sett i et kohortperspektiv blir derfor de jevnaldrende, de en vokser opp med og følger aldersmessig gjennom livet viktige.

Generasjon som kohort

Begrepet kohort er mer presist enn generasjonsbegrepet og blir derfor ofte benyttet i livsløpsstudier. Kohortbegrepet i sin opprinnelige betydning betegner en enhet i en romersk hæravdeling og betyr "de som marsjerer i takt" (Skrede 1996:19). Ryder (1965) definerte kohorter som et "aggregat av individer (innenfor en definert populasjon) som erfarte de samme hendelser innenfor det samme tidsintervall ". I et kohortperspektiv fokuserer en på individers livsløp sett "utenfra" gjennom å følge ulike kohorters "statistiske biografier".

Ved å ta utgangspunkt i individers fødselsår får en gruppe individer som gjennomlever sitt biologiske livsløp i samme historiske tidsrom (Skrede 1994). Livsløpet beskrives i form av visse hendelser eller overganger som inntreffer på ulike tidspunkt hos de ulike kohorter. Disse overgangene eller begivenhetene fungerer som "knagger" for å kunne beskrive likheter og ulikheter i livsløpsutvikling mellom de ulike kohorter.

Hvordan studere livsløp og levekår?

Det spesielle med livsløpsperspektivet er at det tvinger oss til å tenke historiens gang på en ny måte fordi *tiden* har ulike betydninger. En opererer med den biografiske tid, den sosiale tid og den historiske tid.

Den biografiske tid knyttes til det enkelte individs tidshorisont. Individet eldes og går gjennom ulike faser på sin vei gjennom livet.

Den sosiale tid legger vekt på at individets alder må sees i forhold til samfunnets forståelse av det enkelte individs livsløp. Individet lever i et samfunn som vil påvirke hvordan den enkelte utformer og forstår sitt eget liv.

Den historiske tid henspiller på at det enkelte menneske lever i en spesifikk del av historien, slik at ulike historiske omstendigheter vil sette preg på individene avhengig av i hvilken livsfase de befinner seg.

Ett hovedskille i studier av livsløp går på om en fokuserer på individuelle, personlige opplevelser av livets gang, eller om en er mer interessert i å observere livsmønstre "utenfra" på et aggregert kohortnivå (Hagestad 1997). Dette kan vi si representerer skillet mellom et mikro og et makroperspektiv i studier av livsløp. Samtidig må en i en studie av livets gang fra fødsel til død rette blikket mot både den sosiale og individuelle verden i et forsøk på å forstå de prosesser som knytter dem sammen.

Et livsløp kan defineres som de hovedaktiviteter, roller og begivenheter som et individ eller en gruppe individer engasjerer seg i løpet av et lengre tidsrom (Skrede, Torsnes 1983). Livsløpsteorien plasserer folk i en konkret historisk sammenheng, i en bestemt livsfase og forsøker å gripe de strukturelle elementene som influerer menneskers liv (Elder, Shanahan 1997).

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i tre fødselskohorter kvinner født 1946, 1956 og 1966 for slik å kunne gripe de endringer i livsløp og levekår som har foregått. Ved å velge fødselskohorter får vi individer som følger hverandre og lever i samme historiske tid. Med et slik utgangspunkt vil jeg rette blikket både mot det historiske, sosiale og individuelle. Dette har bydd på mange utfordringer, men jeg synes samtidig at en slik tilnærming gir et helhetlig og dynamisk bilde av ulike generasjoners levekår. Valget av kvinnekohortene født 1946, 1956 og 1966 ble tatt ut fra kunnskap om viktige skiller i kvinners etableringsmønstre i etterkrigstiden. Det var også et pedagogisk poeng for meg at kvinnene hadde etablert sitt voksenliv i ulike tiår, på 70-, 80- og 90-tallet.

Etableringsfasens overganger sett utenfra - kohorter

Etableringsfasen er den fasen av livet hvor en løsriver seg fra foreldrehjemmet og etablerer sitt voksenliv i forhold til utdanning, arbeid og familie.

Den økonomiske overgangsprosessen kan knyttes til utdanning og lønnet arbeid, mens familieetableringen kan måles ved alder ved flytting fra opprinnelsesfamilie, første giftermål og første barn (Skrede 1994:29).

Jeg vil med sekundæranalyse av ulik statistikk og undersøkelser beskrive de tre kohortenes etableringsmønster. En utfordring ved å foreta en sekundæranalyse, dvs. at en ikke samler inn data selv, blir å finne igjen og skille ut de kohortene jeg har valgt ut i de undersøkelser som er tilgjengelig. Ofte finner en at de ulike undersøkelser har ulike aldersinndelinger slik at den kohort en er interessert i å få vite noe om er del av en større aldersgruppe og dermed kan være vanskelig å skille ut.

Det offentlige har gjennom ulike levekårsundersøkelser vært opptatt av å kartlegge endringer i levekår innen og mellom ulike fødselskull eller generasjoner. Levekår blir i disse studiene målt ved å skape et helhetsbilde basert på store intervjuundersøkelser der det søkes å kartlegge objektive mål på levekår. En forsøker å få et bilde av ulike kohorters livsløp og livsmønster gjennom at livets hendelser og overganger beskrives ved hjelp av begrepene hyppighet, aldersplassering, rekkefølge og varighet (Hagestad 1997). Måten de ulike kohorter har foretatt de ulike rolle- eller statusoverganger kan gi en pekepinn for hvilke muligheter og evner de har hatt til å forme sine materielle levekår (Skrede 1994). Et sentralt problem i slike studier basert på kohortanalyser blir identifikasjonsproblematikken fordi alders-, kohort- og periode effektene ikke er tre selvstendige kjennetegn som kan skilles fra hverandre. En kan ikke si for sikkert om de endringer av atferd en finner skyldes generasjonstilhørighet eller om de er effekt av hvilken livsfase en befinner seg i. Hvis en for sikkert en skal finne ut hvilke effekter det er snakk om må en følge de samme individer på ulike tidspunkt gjennom livsløpet. Hvis en ikke har anledning til dette bruker ulike studier et representativt utvalg, et såkalt quasipanel.

Tidsbilder og beskrivelse historie og forbruk

Jeg hadde i utgangspunktet et ønske om å kunne beskrive hvordan ung voksen hjemmet har endret seg i den perioden da de tre kvinnekohortene etablerte seg. Jeg har dessverre ikke hatt tilgang til gode nok historiske og statistiske kilder for dette, og beskrivelsen av forbruksendringer vil bære preg av dette. Statistisk sentralbyrå har gjort sin statistikk tilgjengelig på internett, men mange av deres forbruksgrupper ble for omfattende til mitt bruk.

Ved bruk av historiske data og stikkord har jeg forsøkt å lage noen historiske tidsbilder som kan gi oss et bilde av samfunnets "tidsånd" i de tiårene da kvinnene etablerte sitt voksenliv.

Levekår belyst gjennom livshistorier

Med et innsamlet materiale av etableringshistorier har jeg satt fokus på de materielle levekår i etableringsfasen på et individnivå. Ved hjelp av et slik perspektiv har jeg ønsket å få innblikk i hvordan et utvalg av kvinner født 1946, 1956 og 1966 med høyere utdanning selv oppfatter og vurderer etableringsfasens overganger knyttet til det å materielt sett skape seg en selvstendig voksentilværelse. Her forteller de om sine erfaringer av det å bli voksen og etablert, og om sitt forbruk knyttet til hendelser som, utflytting hjemmefra, utdanning, arbeid, første permanente bolig, samliv og barn.

Interessen for å studere livsløp og kanskje særlig selvbiografier har økt i et samfunn som opplever en kulturell modernisering. De store fortellingene om samfunnet har mistet sin styrke, og dette har åpnet for å studere de små, lokale fortellinger slik som menneskers livshistorier (Danielsen 1994).

I den individorienterte biografiske forskningen forsøker en å studere menneskers liv slik det oppleves og fremstilles av det enkelte individ, og denne forskningen benytter seg av biografier eller livshistorier som empirisk grunnlag. Innenfor den biografiske tradisjonen i sosiologien regnes Tomas og Znaniecki som sentrale, med deres verk fra 1920-tallet om det polske immigrantmiljøet i Chicago basert på et livshistorisk materiale (Almås 1997). De mente at for å forstå immigrantenes atferd i møte med den nye verden måtte en sette seg inn i de verdier og forestillinger som hadde preget det stedet og det miljøet de kom fra. Sosiologen må sette seg inn i den subjektive forestillingsverdenen til individer for å kunne forstå deres atferd og eventuelle irrasjonelle handlinger. De mente at livshistorier var det beste utgangspunkt for

å kunne karakterisere og beskrive livet til ulike sosiale grupper (Danielsen 1994). Etterhvert utviklet det seg en skole av forskere som benyttet seg av dette perspektivet, også kalt symbolsk interaksjonisme eller Chicago-skolen (Almås 1997). I Norge er det særlig Danielsen (1994), Gullestad (1996,1997) og Almås (1997) som har arbeidet med livshistorier som materiale.

I et samfunn preget av individualisering mister individers tilknytning til klassen eller familien noe av sin betydning. I en verden som fremstår som full av muligheter, utfordres den enkelte til selv å skape seg en sammenhengende, integrert selvidentitet. Det forutsettes at den enkelte er i stand til å skape og formidle en fortolkende selvhistorie eller fortelling om seg selv, og dette skjer gjennom en rekonstruksjon av fortiden samtidig som en foregriper en sannsynlig framtid (Giddens 1991).

Ved bruk av livshistorier som metode ønsker en å få innblikk i hvordan ulike sosiale, økonomiske eller kulturelle faktorer er med på å skape og forme menneskers liv, og en er også interessert i hvordan det enkelte menneske fortolker sitt eget liv. Ved en slik tilnærming er en opptatt av å få fram den historiske kontekst i størst mulig grad, det interessante er hvordan historien framstilles og oppleves som levd liv. Frønes (1997) mener at historien gjennom menneskers liv presenteres som noe annet enn som abstrakt struktur eller teknologisk forandring, historien fremstår som noe som leves og oppleves.

Det finnes ingen klare regler for hva en livshistorie er, eller hvordan innhente den, men Danielsen (1994:38) definerer livshistorier som en "retrospektiv fortelling eller framstilling av en persons liv, eller store deler av dette livet". Disse fortellingene kan være nedtegnet av den som forteller, eller være skrevet ned av en forteller. Beretningen kan omfatte hele livsløpet eller konsentrere seg om kortere faser av et livsløp, og i slike tekster framstiller informanten sine erfaringer og begivenheter i livet i form av beretninger eller historier (Thagaard 1997).

Gullestad (1996:16) mener at livshistorier gir oss anledning til å studere de kulturelle ressurser som benyttes til å rekonstruere livets opplevelser.

En livshistorie formes både av materielle livsvilkår, av dybt forankrede ideer om hva som utgjør et normalt liv, og av bevisste og ubevisste regler for hva som utgjør en god fortelling.

Selvbiografier eller livshistorier vil være påvirket av skrivingens/intervjuets nå, beretningens da, og individets plassering i historisk sammenheng (Gullestad 1996:15).

Ved å velge en biografisk metode ønsker en å få innblikk i den mening som hendelser gav når den fant sted, men ofte vil det være slik at hendelsers mening skifter mellom ulike livsfaser. Den intervjuede forteller om hendelser og begivenheter som skjedde i fortiden, deres beskrivelser og vurderinger kan fortelle like mye om deres situasjon slik den er i dag. Eller slik en ønsker at fortellingen om seg selv på den tiden skal fremstå.

Fordi livshistorier ikke er opplevelser eller hendelser, men en fortelling om opplevelser og hendelser har kritikere av denne metoden tvilt på i hvilken grad en kan stole på informasjonen som frembringes. Istedenfor å fortelle om livets hendelser slik de virkelig foregikk, kan den enkelte rasjonalisere og fordreie virkeligheten i ettertankens lys. En forteller mer om livet etter sine tanker om hva som er en god fortelling, livet fremstår som mer sammenhengende og velordnet enn det i virkeligheten var (Gullestad 1996).

Livsløpet som hentes fram gjennom et intervju framstår ikke som en sammenhengende og lineært forløp, men er preget av punktvis hendelser der noen stikker seg mer ut enn andre. Hvilke hendelser som setter i gang hukommelsesarbeidet dvs, hvilke hendelser som bryter opp dagliglivets rutiner og hvilke som er så selvfølgelig at de ikke nevnes kan si oss mye om hvordan vi orienterer oss i våre livsløp (Thorsen 1993).

Etableringsfasen er den perioden av livet hvor individet er i ferd med å løsrive seg fra sin opprinnelsesfamilie og skape seg en selvstendig voksentilværelse. Etableringsfasen vil i intervjuene som danner grunnlag for historiene knyttes til den perioden av livet der kvinnene etter endt utdanning er i ferd med å etablere seg i arbeidsliv, familieliv og boligmarked. Denne fasen av livet består av flere overganger der individene opplever et skifte av roller, med de ulike plikter og forventninger til atferd som dette innebærer. Det enkelte individ opplever å gå fra å være student til å bli arbeidstaker, fra det å være enslig til å bli en del av en familie. Jeg har vært opptatt av å se hvilke overganger som kvinnene selv opplever som viktige for å bli voksen og etablert og hvordan overgangene virker inn på livstil og forbruk. En vil vente at de ulike rolle og statusovergangene vil virke inn på individets selvbylde og identitet, for hvilke deler av seg selv en vil ha bekreftet av andre (Gullestad 1989).

Er etableringshistoriene livshistorier?

Kvalitative intervjuer kan utformes på forskjellige måter der graden av struktur i utformingen av intervjuguiden kan variere. Når en velger å benytte seg av livshistorier som metode er en interessert i både strukturen, altså hvordan en organiserer beretningen og innholdet i det som fortelles.

Etableringshistoriene som denne oppgaven baserer seg på er samlet inn ved hjelp av intervjuer. I første del av intervjuet var jeg opptatt av å få tak i hvilke livsløpsoverganger og hendelser kvinnene brukte som "knagger" for deres opplevelse av å være voksen og etablert. Etter noen prøveintervjuer fikk jeg ganske snart en oppfatning av at kvinnene knyttet sin etablering til mange av de samme livsløpsoverganger, ikke ulikt de som brukes i ulike levekårsundersøkelser for å definere etableringsfasen (Skrede m.fl) Intervjuet ble derfor videre strukturert etter livsløpshendelser som første bolig, samliv og første barn.

Valget av et relativt strukturert opplegg ble tatt med hensyn til at historiene lettere kunne sammenliknes. Ved intervjuing av ulike grupper, i mitt tilfelle ulike kohorter er det ofte best å benytte seg av spørsmål der ordlyden og rekkefølgen på spørsmålene er relativt standardiserte, slik at en lettere kan sammenlikne de ulike gruppene (Kvale 1997).

En fare med å bruke et for strengt strukturert opplegg er at det blir forskerens kategorier og inndelinger som uttrykkes, og ikke de intervjuedes. Kvinnene som ble intervjuet hadde i begrenset grad anledning til å utforme sin historie på sin egen måte, deres fortelling om å etablere seg ble strukturert etter intervjuets form. En mister ved et slikt valg den informasjonen som kommer fram når individer fritt forteller om sitt liv, hva de legger vekt på og hva de eventuelt utelater vil være påvirket av de spørsmålene som blir stilt.

En konsekvens av valget av et relativt strukturert utforming av intervjuet ble derfor at jeg i analysen av kvinnenens beretninger mer la vekt på innholdet i det de snakket om, enn hvordan de organiserte sin fortelling.

Et sentralt punkt er også i hvor stor grad en kan stole på menneskers hukommelse og de data som en innhenter ved retrospektive intervjuer. Når kvinnene forteller sin historie kan det være slik at de fremhever det positive og utelater det negative. Ved å fortelle sin historie velger de også hvilket bilde av seg selv de ønsker å vise verden. Det blir også en forskjell mellom kvinnene i hvilket tidspenn de måtte tenkte tilbake, de eldste hadde sin etableringsfase lengst tilbake i tid. De yngste kvinnene var på mange måter fortsatt inne i sin etableringsfase.

Menneskers livshistorier og minner åpner opp for å forstå samspillet mellom individ og samfunn. Individuelle erfaringer er alltid gjort i en kontekst og skapt innenfor en kollektiv forestilling. Slik sett blir også den enkeltes forestilling en kollektiv forestilling.

Oppbygging av intervjuguiden

Intervjuguiden jeg benyttet begynte med en åpen, eksplorerende del, for deretter å følge en strengere struktur.

Den første delen av intervjuet bestod av relativt åpne spørsmål, der jeg var bevisst på å legge så lite føringer som mulig på hvordan etableringsfasen skulle defineres og fortolkes. Her var jeg interessert i å få tak i kvinnenes egne beskrivelser og refleksjoner rundt det å være voksen og etablert, og hvilke kjennetegn eller kriterier disse kvinnene mente karakteriserte en etablert tilværelse. Vi må hele tiden være klar over at disse kriteriene kan si mer om hva de oppfatter som viktig i dag, enn hva de mente da de befant seg i etableringsfasen.

Senere i intervjuet ville jeg finne ut hva som kjennetegnet deres forbruk i denne fasen, i form av hvilke type gjenstander de prioriterte og på hvilken måte de anskaffet seg disse. I hvilken grad de ulike livsløpsoverganger endret livsstilen var også et tema.

Fordi etableringsfasen består av en rekke hendelser og overganger som forandrer den enkeltes livssituasjon, valgte jeg å strukturere intervjuet etter disse. Sentrale overganger i etableringsfasen ble knyttet til det å etablere seg i arbeid, bolig og med familie. Kvinnenes beretning fulgte derfor en viss struktur, deres fortelling om det å etablere seg ble knyttet til disse hendelsene og overgangsprosessene. En konsekvens av dette kunne være at fortellingen ble "presset" inn i en form som kunne føles fremmed for deres opplevelse av etableringsfasen. Samtidig viste det seg etter noen innledende prøve-intervjuer at det var enklere, og også mest naturlig for de intervjuede å ha disse ulike hendelsene og overgangene å forholde seg til når de skulle beskrive sin materielle etablering. Det viste seg også at de fleste hendelser og overganger i denne fasen av livet fulgte et ganske likt mønster hos kvinnene.

Utvalg

Når en velger en kvalitatativ tilnærming med innsamling av intervjuer får kravet til representativitet en annen betydning enn ved mer kvantitative studier.

Kvinnene er ikke representative for noen spesielle grupper eller miljøer.

Men det er likevel viktig å reflektere over hva som karakteriserer informantene som utgjør mitt materiale, og hva som i tilfelle kjennetegner dem. Kvinnene som ble intervjuet har alle høyere utdanning, dvs. mer enn fire års utdanning etter videregående. De fleste av kvinnene har en høyere universitetsgrad med en varighet på 6-7 år. Tre av de yngste kvinnene har en 4-årig teknisk høyskoleutdanning.

Valget av kvinner med mer enn fire års høyere utdanning ble tatt ut fra den antagelse at en langvarig høyskole eller universitetsutdanning påvirker etableringsfasen i større grad enn en mer kortvarig utdanning. Det har blitt hevdet at de med mer kortvarig utdanning har en mer lik etableringsfase som de uten utdanning (Skrede 1996).

Selv om høyere utdanning er blitt vanligere for stadig flere grupper, er det fortsatt slik at utdanningsnivå er påvirket av ens sosiale bakgrunn. Ved å velge kvinner med høyere utdanning får man en mer homogen gruppe individer i forhold til sosial bakgrunn, slik at vi kan kalle dem ulike generasjoner middelklasse kvinner. Deres sosiale bakgrunn i form av foreldrenes utdanningsnivå varierte, men hovedtyngden av kvinnene i de yngste kohortene hadde fedre med høyere utdanning. Slik sett harmonerer dette noe i forhold til befolkningens økende utdanningsnivå. Vi vet at det ikke var mange av norske kvinner født 1946 som valgte en høyere utdanning, slik at kvinnene i mitt utvalg utgjorde et mindretall i sin kohort.

Andre kriterier var at de skulle ha etablert seg i sin første bolig i Oslo, og at de hadde etablert seg i samliv, enten samboerforhold eller ekteskap. Boligen de skulle fortelle om sitt forbruk i forhold til skulle være eid, eller oppfattes som noe mer permanent enn for eksempel en hybel. To av de yngste kvinnene leide bolig gjennom sine foreldre. De skulle også helst ha barn, men tre av de yngste kvinnene hadde ennå ikke fått barn.

Intervjuobjektene ble plukket ut etter den såkalte snøball-metoden, der de fleste av intervjuobjektene ble plukket ut etter henvendelse til ulike forskningsinstitutter. Noen av dem ble skaffet gjennom nettverket til enkelte av kvinnene, og her kan en selvfølgelig få en "miljøeffekt". Det er som oftest slik at vi er venner med og omgås mennesker som er like oss selv.

Enkelte intervjupersoner oppleves som bedre enn andre. Gode intervjupersoner kjennetegnes ofte av at de er motiverte for å være med i studien, i tillegg til at de er kunnskapsrike og veltalende (Kvale 1997).

De fleste av kvinnene arbeidet ved intervjuetidspunktet innenfor området forskning og utredning, og dette kan kanskje være en av grunnene til at de fleste stilte opp ved forespørsel. De driver med forskning selv, og mange sa at de syntes det var spennende og lærerrikt å kunne få sitte på den "andre" siden av bordet.

Et moment når en intervjuer kvinner som selv er forskere, er i hvilken grad de klarer å legge av seg sin egen "forskerrolle" når de skal fortelle om ulike hendelser og erfaringer i sitt eget liv. Hos enkelte, særlig de med samfunnsvitenskaplig bakgrunn var beskrivelsene enkelte ganger preget av å ha et faglig tilsnitt ved at en brukte faglige begreper for å beskrive og vurdere sine egne handlinger. Dette kan en si tydeliggjør på spesielt vis den dobbelhermeneutikken som Giddens mener kjennetegner samfunnsvitenskapen der forskeren må forholde seg til en virkelighet som allerede er fortolket av de en intervjuer.

Det kan være slik at forskningsmiljøet rekrutterer en type mennesker som ikke er spesielt opptatt av økonomiske og materialistiske verdier. Hvis en er opptatt av å tjene mest mulig penger og er kanskje ikke forskningsmiljøet det rette stedet å gjøre karriere. I dette miljøet kan det være forskningsarbeider og faglig anerkjennelse som verdsettes og settes i fokus. Her er det vel også en forskjell mellom de ulike fagmiljøer og forskningsområder. Samfunnsforskningen har vel aldri blitt sett på som en særlig lukrativ bransje økonomisk sett, mens dette kan være mer tilfelle når det gjelder teknisk og naturvitenskaplig forskning som mer er rettet mot næringslivet. Jeg forsøkte å få en viss spredning i type utdanning for å unngå en for stor fagmiljøeffekt". Likevel er det en overvekt av samfunnsvitere i mitt utvalg, og dette kan skape en skjevhet ved at de kan utgjøre spesielle miljøer.

Gjennomføringen av intervjuene

Intervjuene ble foretatt i tidsrommet høsten 1997 og våren 1998, og hadde en varighet på rundt en time. Alle intervjuene foregikk på den intervjuedes "hjemmeområde", enten på deres arbeidsplass eller hjemme hos dem. På den måten foregikk intervjuene på et for dem kjent sted, slik at selve intervjustedet ikke burde ha skapt en utrygg og kunstig situasjon.

De fleste av intervjuene forløp i den rekkefølgen spørsmålene stod i, men noen ganger var det slik at informantene svarte på spørsmål som skulle bli stilt senere eller det ble nødvendig å hoppe tilbake for å klargjøre sammenhenger. Kvinnene viste en forståelse for og en evne til å reflektere over de spørsmålene som ble stilt til dem. Enkelte av dem syntes det var vanskelig å svare på spørsmålene rundt det å være voksen og etablert. Gjennom deres reaksjoner skjønte jeg at det å være voksen og etablert ikke er enkle begreper, men at disse ordene gav ulike assosiasjoner og mening hos individene.

For å få fram mest mulig spontane beskrivelser fra de en intervjuer mener Kvale (1997) at spørsmålene bør ha en deskriptiv form, i form av hva og hvordan spørsmål. Hvorfor spørsmål skal en være mer forsiktig med fordi en da i stor grad legger opp til at de intervjuede skal grunngi sine valg og handlemåter. Enkelte av spørsmålene ble for vage eller fremstod som uforståelige, slik som spørsmål 38 som omhandlet aldersforventninger til forbruk, slik at dette spørsmålet ble etterhvert kuttet ut.

I et kvalitativt forskningsintervju er forskeren selv det viktigste instrument. Forskerens vurderinger og evne til å analysere ut fra kunnskap, følsomhet og empati påvirker resultatet av intervjuet. Intervjuet blir en samhandlingssituasjon der både forskeren og den intervjuede deltar i en samtale om et tema de begge er interessert i. Det er gjennom den dialogen som oppstår i dette møtet at kunnskapen skapes. Selve dialogen foregår ikke mellom to likestilte mennesker, maktforholdet blir asymmetrisk fordi det er forskeren som har valgt tema og styrer samtalen gjennom spørsmålene hun stiller.

En fare en må være seg bevisst er at forskeren fjerner og overtar meningene fra intervjupersonens livsverden og overfører dem til sine egne kategorier. De implisitte og ubevisste meningene som tillegges intervjupersonen kan ofte være forskerens egne antakelser og bevisste teorier (Kvale 1997). Kvinnene forteller en historie om sin etablering som kan henge sammen, men ved en fortolkning og analyse av hva de forteller kan denne sammenhengen bli oppstykket og mistes.

Intervjuene ble tatt opp på lydbånd og senere transkribert til skrift. Jeg prøvde i størst mulig utstrekning å skrive ut alt som ble sagt, for at jeg senere kunne sitere de enkeltes uttalelser, men selv ved bruk av lydbånd er en ikke sikret en ordrett gjengivelse, enhver overføring av materiale fra et medium til et annet kan skape endringer i det som opprinnelig ble sagt.

Presentasjon og analyse av historiene

En utfordring i en presentasjonen og fortolkningen av etableringshistoriene er å kunne yte den enkeltes historie rettferdighet, samtidig som en forsøker å finne de generelle mønstre som fremtrer i etableringshistoriene.

Jeg har som hovedgrep valgt å presentere kvinnenenes etableringshistorier etter kvinnenenes kohorttilknytning. Deretter sammenfattes fortellingene etter tema og kohort der jeg har funnet det nødvendig.

Metodiske utfordringer med oppgaven - oppsummering

Jeg har i denne oppgaven valgt å strekke et vidt lerret, med de begrensninger og utfordringer som ligger i dette. Det har vært mange variabler å ta hensyn til og å sette seg inn i. Både livsløp og forbruk er store temaer i seg selv og ved at jeg også har valgt ut tre ulike kohorter har dette komplisert bildet ytterligere.

Valget av en slik tilnærming vil jeg si er påvirket av livsløpsforskningens ånd der en forsøker å fange dynamikken og avhengigheten mellom de historiske endringer og det enkelte individ.

Kapittel 4: Veien til voksenlivet

Norge har i etterkrigstiden gått fra å være et industrisamfunn til et informasjonssamfunn. Framveksten av det postindustrielle samfunn har hatt konsekvenser for hvordan kvinner i etterkrigstidens Norge økonomisk og sosialt har utformet sine liv (Ellingsæter 1996). Særlig endringer innenfor arbeids og utdanningsliv har hatt betydning for kvinners etablering av voksenlivet.

Som utgangspunkt for å beskrive de endringer som har foregått vil jeg presentere nærmere hvordan kvinnene i kohortene født 1946, 1956 og 1966 har utformet sin overgang til voksenlivet. Ved å se på hvilket etableringsmønster disse kvinnekohortene som hovedmønster har hatt kan en si noe om den normalbiografi, de felles forventninger kvinnekohortene har hatt til å utforme overgangen til voksenlivet.

Overgangen til voksenlivet sett i et kohortperspektiv

Kvinner født 1946:

I brytning mellom den tradisjonelle og moderne kvinnerolle

Kvinnene født i 1946 tilhører etterkrigstidens største fødselskull, og kom til verden i begeistringens rus etter krigen. Disse kvinnene tilhører det Skrede (1996) kaller for "blandingsgenerasjonen" som består av kohortene født mellom 1936-1950.

I etterkrigstiden har det skilt seg ut to familiedanningsmønstre som tidstypiske, det tradisjonelle og det moderne (Noack 1996). Kvinnen i én-inntekstfamilien med husmoren som idealtipe var det enerådende ideal i Norge fra ca. 1935 til 1965 (Tønnesen 1988). Kvinners vei til å bli voksen og uavhengig gikk tradisjonelt gjennom deres forhold til mannen, gjennom ekteskapet. Kvinner født på 40- og 50-tallet hadde mødre som opplevde begrensede muligheter til å skape seg et eget liv utenfor familien, og ofte kunne mødrene oppmuntre sine døtre til å gripe de muligheter som lå i utdanning og arbeidsliv. Det nye med disse kvinnene var at de krevde å få kombinere begge former for kvinnelighet, både det å være husmor/mor og det å være yrkesaktiv. Når de ytre samfunnsmessige muligheter endres dramatisk som vi kan si at det gjorde på 60-og 70-tallet, kan dette skape en ubalanse i forhold til de endringer som skjer i

den indre verden. De valgene kvinnene tok kunne mer bære preg av å være tilfeldige enn bevisste, en visste at en skulle ta en utdanning, men hva hadde en egentlig lyst til?

Kvinnene født i 1946 har vokst opp med tvetydige forventninger til kvinnerollen, en brytning mellom den tradisjonelle og den moderne kvinnerolle. De fleste vokste opp med en hjemmeværende mor, og far som den yrkesaktive.

Det tradisjonelle familiedanningsmønsteret kan passe som beskrivelse for hvordan de fleste kvinner i denne kohorten startet sitt familieliv. Dette familiemønsteret var preget av at inngåelse av ekteskap og første barn kom tidlig i livsløpet. Medianalder for første barns fødsel var for 1945-kohorten nede i 23,6 år (Familie og Yrkesundersøkelsen 1988). Disse kvinnene startet sitt voksenliv i en periode der velstandspilen pekte jevnt oppover, slik at de unge hadde anledning til å etablere seg stadig tidligere med egen familie. Selv om disse kohortene fikk tidlig barn, avsluttet de sin småbarnsperiode tidligere enn kohortene før dem. Den nye prevensjonsteknologien som ble introdusert på midten av 60-tallet bidro til at kvinner kunne avkorte barnefødselsperioden. De unge kvinnene som enda ikke hadde fått barn kunne ved hjelp av den nye prevensjonen utsette sine fødsler (Skrede 1996).

Det ble i denne perioden vanligere å ta videregående utdanning, noe som førte til at 40-tallskohortene ble senere økonomisk selvforsørgende enn kohortene før dem. Andelen av kvinner med videregående utdanning var for kohorten født 1941 kommet opp i en firedel (Skrede 1996).

For disse kohortene har utviklingen gått mot en stadig mer tidsmessig sammentrengt etableringsfase med kort tid mellom tidspunkt for endt utdanning og familieetablering, noe som la et sterkt press på økonomien (Skrede 1994).

Ekspansjonen i velferdsstatsyrkene i helse og omsorgssektoren utover 70-tallet skapte nye arbeidsplasser for kvinner som begynte å strømme ut i yrkeslivet. Det var særlig de gifte kvinnene født på 30- og 40-tallet som var ferdig med sin småbarnsperiode før de var 40, de såkalte "frigjorte hender" som strømmet ut i yrkeslivet.

I 60- og 70-tallets Norge var det fortsatt mulig for unge mennesker å gå direkte fra den obligatoriske skolen og ut i et arbeidsliv som fortsatt hadde plass til unge og ufaglærte krefter. Det var særlig arbeiderklassens sønner og døtre som valgte denne korte og direkte veien ut i arbeidslivet.

Samtidig ble studenttallet ble mer enn fordoblet i løpet av 60-tallet, og utdanning begynte å åpne seg som en mulighet for stadig flere. Fra 1961 til 1968 økte det totale antall studenter ved universiteter og høyskoler i Norge og utlandet fra 14.000 til 28000. Menn var fortsatt i flertall, men kvinner økte sin andel fra 17 % i 1961 til nesten 23 % i 1968. Mange kvinner tok også utdanningen i to etapper, der ekteskap og barn avbrøt utdanningen før en fullførte den i voksen alder (Skrede 1996).

De av kvinnene født i 1946 som tok en høyere utdanning utgjorde et mindretall i sin kohort, og var stort sett rekruttert fra middelklassen og fra byene. Deres familiemønster var annerledes enn for hovedtyngden av kohorten med bare grunnskoleutdanning. Kvinner født i 1945 med høyere utdanning flyttet senere inn i samliv enn de med kortere utdanning. Andelen av kvinner født i 1945 med utdanning på universitets eller høyskolenivå som hadde inngått samliv før 22 års alder var 25 %, mens 69 % av kvinnene med bare grunnskoleutdanning hadde sitt første samliv innen de var 22 år (Familie og Yrkeshistorieundersøkelsen 1988).

Kvinner med høyere utdanning ventet også lenger med å få barn etter at de hadde giftet seg. Gjennomsnittlig tid mellom første giftermål og første barn var 22 måneder for kvinner født i 1945 med utdanning på høyskole eller universitetsnivå. For de med grunnskoleutdanning var denne tiden nede i 6 måneder. Sett i denne sammenheng representerer de høyt utdannede kvinnene i 1946-kohorten i mitt utvalg en gruppe kvinner som foregriper et livsløp som først blir vanligere blant senere kohorter. Disse kvinnene som av noen i ettertid har blitt kalt 68-ere utgjorde en liten andel av kohortene født i siste halvdel av 40-tallet. De fleste andre i disse kohortene var allerede i arbeid eller var hjemmeværende med familie da disse kvinnene oppholdt seg på universitetene. Betegnelsen 68-generasjonen som er ment å skulle beskrive en spesiell generasjons atferd og særtrekk kan derfor virke mer tilslørende enn avdekkende. En generasjonsbetegnelse som bare dekker et mindretall gir derfor et usant bilde. En kan kanskje heller si at disse 68-er kvinnene fungerte som fortropper til atferds og verdiendringer som skulle komme senere (Noack 1996).

Kvinner født 1956: Samboerskap og utsatte barnefødsler

Det går et skille fra og med årskullene født på 50-tallet for hvordan kvinner i etterkrigstiden har startet sitt voksenliv. Det er for kohortene født fra midten av 50-tallet og framover en kan snakke om det moderne familiedanningsmønster. Dette mønsteret sett under ett er kjennetegnet av at den skjer senere i livsløpet,

er preget av større mangfold, har mer diffuse overganger og er mer langstrakt enn den tradisjonelle måten å etablere familie på (Noack 1996).

Kvinnene født i kohortene 1951-1965 blir av Skrede (1996) kalt for "likestillingsgenerasjonen", der kvinnerollen var mer preget av entydige forventninger. Deres etableringsmønster skiller seg på mange områder fra de som er født på 1940-tallet.

Hos kvinner født rundt midten av 50-tallet ser en de første tegn til utsettelse av ekteskap og barnefødsler. Samboerskapet gjorde sin inntreden i disse kohortenes familieetablering og det formelle ekteskap ble utsatt. De flyttet like tidlig inn i samliv, men samboerskapet fungerte som en innledning eller som en erstatning for det formelle ekteskapet (Skrede 1994). For kvinner født i 1955 var andelen som fikk sitt første barn i samboerforhold 11 %, mens 64 % fikk sitt første barn i ekteskap. Til sammenlikning fikk 82 % av kvinnene født i 1945 sitt første barn innenfor ekteskap, og kun 2% fikk sitt første barn i samboerskap (Familie og Yrkesundersøkelsen 1988).

Fram til 1972 fantes det i straffeloven en konkubinatparagraf der samboere kunne straffes med bøter (Noack 1996). Dette gjenspeiler de holdninger som samfunnet hadde til ugift samliv helt fram til 70-tallet, selv om dette i stor grad var en "sovende" lov før den etter hvert ble fjernet.

Det er også blant kvinner født i 1955 en ser de første tegn til utsettelse av første barn, disse fikk barn i en gjennomsnittlig alder av 24, 8 år. En kan si at historisk sett er disse årskullene fra midten av 50-tallene de første til å ha nydt godt av den moderne prevensjonsteknologi i hele sin reproduktive periode. Disse kvinnene har hatt anledning til å bestemme om og når barna skulle komme (Noack 1996).

Det var på 70-tallet med 50-tallskohortenes inntreden i utdanningsinstitusjonene at den store utdanningsekspløsjonen fant sted. Utdanning åpnet seg som en mulighet for stadig flere, også for kvinner.

De av kvinnene som valgte en høyere utdanning etablerte seg senere i første samliv og med barn. Andelen av kvinner født i 1955 med høgskole eller universitetsutdanning som hadde inngått første samliv innen 22-års alder var 36%. Denne andelen var for kvinner født i samme år med bare grunnskoleutdanning 74% (Familie og Yrkesundersøkelsen 1991). Kvinner født i 1955 med utdanning på universitets eller høyskolenivå ventet i gjennomsnitt 24 måneder med å få barn etter inngått ekteskap. Tallet for kvinner med bare grunnskoleutdanning var negativt, og det vil si at de i

gjennomsnitt hadde første fødsel før første ekteskap (Familie og Yrkeshistorieundersøkelsen 1991).

Boligmarkedet ble på 80-tallet deregulert noe som førte til at valgmulighetene ble bedre for de som var i ferd med å kjøpe bolig. Samtidig førte dette også til at prisene på boligene skjøt i været. Dereguleringen av kredittmarkedet førte til bedre muligheter for opptak av lån, selv om prisen ble høy for mange.

Andelen av fødselskohortene født 1951-60 som leide bolig var i 1980 mindre enn for de født i perioden 1941-50 (NOU 1993), og dette bekrefter at 50-tallskohortene hadde en tidlig etablering i egen bolig.

1966-kohorten: Vanskelig arbeidsmarked og økt søkning til utdanning

Kvinnene født i denne kohorten tilhører i følge Skrede (1996) "ungdomsgenerasjonen" som vil si kohortene født mellom 1966-1978. Disse har fortsatt med det moderne familiedanningsmønsteret med utsettelse av både ekteskap og barn. Det ser ut til at kvinner stadig utsetter det å få barn, kvinnene født i fødselskullene 1966-70 ventet noe lenger med å få barn enn det de foregående kullene født 1961-65 gjorde (Skrede, Ryen 1996a).

Arbeidsmarkedet gjennomgikk i løpet av 80-årene en tilstramning slik at disse fødselskullene har hatt en innsnevring av valgmuligheter i forhold til foregående fødselskull. (Skrede, Ryen 1996a). For stadig flere ble det å ta en utdanning et nødvendig valg, også for barn av foreldre uten utdanning.

I 1995 hadde de fleste 16-19 åringer utdanning som hovedaktivitet, hele 81 %. (Rønning)

Likestillingen mellom menn og kvinner blir hos disse kohortene tatt for gitt. Kvinnene tar minst like lang utdanning som menn, selv om kjønn fortsatt har betydning for hvilken utdanning som velges. Frønes (1996) har kalt den utdanningsrevolusjonen som foregikk på 80-tallet for "revolusjonen uten opprør", fordi det var en stille og nesten umerkelig revolusjon der kvinner begynte å dominere i de fleste utdanningsinstitusjoner. Det var i løpet av denne perioden at kvinner tok igjen og gikk forbi menn i utdanningsnivå.

Et utviklingstrekk på 1990-tallet var at stadig flere ungdommer under utdanning hadde en deltidsjobb ved siden av. Fra 1990 til 1999 gikk andelen unge i alderen 20-24 år som hadde deltidsjobb ved siden av studiene opp fra 20 til 39 %. (Rønning, 2001) Boligmarkedet på 90-tallet har vært jevnt stigende.

Rønning (1981) fant en synkende tendens til at unge i alderen 16-39 år eide egen bolig utover 90-tallet. Unge som flyttet hjemmefra bodde i mindre boliger i 1997 enn i 1987. Det var på dette tidspunktet min yngste kvinnekohort etablerte seg i

egen bolig. På slutten av 80- og begynnelsen av 90- tallet bodde halvparten av de yngre i egen bolig, mens denne eierandelen først ble nådd 2-3 år senere i 1997.

Sammenfatning kohortenes overgang til voksenlivet:

Kvinner født i 1946 var etterkrigstidens største fødselskull og vokste opp i et gjenreisnings Norge med stor tro på fremtiden. Norge var på 50- og 60- tallet et husmorland og i et historisk perspektiv er det verdt å merke seg at husmorlandets Norge med hjemmевærende mødre varte en relativt kort periode. Kvinnene født i 1946 vokste opp i brytningen mellom den tradisjonelle og moderne kvinnerollen. Kvinner krevde i større grad både å være mor og yrkesaktiv. På 60-tallet ble studenttallet mer enn fordoblet, men menn var fortsatt i flertall. Kvinner som valgte en høyere utdanning var i mindretall, og var særlig rekruttert fra middelklassen og fra byene.

Det tradisjonelle familiedanningsmønsteret med ekteskap og barnefødsler tidlig i livsløpet beskriver hvordan de fleste av kvinner født i 1946 startet sitt voksenliv. Kvinner som valgte en høyere utdanning fikk barn og familie senere, og kan kalles pionerer i utformingen av den nye kvinnerollen og den "utsatte" overgang til voksenlivet. Disse kvinnene var del av det som i ettertid har blitt kalt 68`generasjonen. 70-tallets boligmarked var et prisregulert marked .

Det er hos 50- tallskohortene som kvinner født 1956 er den del av vi ser tegn til et moderne familiedanningsmønster der overgangene til voksenlivet er preget av større mangfold, er mer diffus og langstrakt enn for kvinnene født på 40-tallet. De flyttet like tidlig inn i samliv, men samboerskapet erstattet ekteskapet som samlivsform. Det er også blant kvinner født rundt midten av 50-tallet en ser de første tegn til utsettelse av barnefødsler. Det var først på 70-tallet med 50-tallskohortenes inntreden i utdanningsinstitusjonene at den store utdanningsekspløsjonen fant sted. Arbeidsmarkedet gjennomgikk på 80-tallet en innstramning. Kvinnene født i 1956 etablerte seg i et deregulert bolig- og lånemarked med bedre valgmuligheter, men med stigende priser.

Kvinner født i 1966 fortsatte det moderne familiedanningsmønsteret med utsettelse av barn og ekteskap, men samboerforhold har kommet inn som den dominerende samlivsform. Disse kvinnene har vokst opp med den moderne kvinnerollen og tar likestillingen for gitt. I løpet av 80-tallet begynte kvinner å dominere i antall på utdanningsinstitusjonene, og kvinner tok igjen og gikk

forbi menn i utdanningsnivå. Det vanskelige arbeidsmarkedet på 80-tallet bidro til at utdanning ble nødvendig for mange, også for de unge med foreldre uten utdanning. Boligprisene var gjennomgående høye på 80-tallet og nådde en historisk topp i 1987. Etter dette falt prisene merkbart, før de tok seg opp igjen i 1992 og var økende gjennom hele 90-tallet. Arbeidsmarkedet begynte å ta seg opp igjen utover 90-tallet.

Til nå har jeg forsøkt å beskrive hvordan kvinner født 1946, 1956 og 1966 som hovedmønster har utformet sin etableringsfase.

Nå vil jeg å se endringene i kvinnenens overgang i en større sammenheng i forhold til individualiseringstenen som ble drøftet i teorikapitlet.¹ Beck (1997) og Giddens (1991) hevder at livsløpet innenfor de moderne samfunn mer har tatt form av valg biografier uten klare normer for hvordan utforme livsløpet. Andre igjen mener at sosial bakgrunn og kjønn fortsatt har betydning, og at individer har en større tro på at de kan velge på fritt grunnlag enn det som er tilfelle (Furlong, Cartmel 1997).

Hva har endret seg og hva er stabilt? Økende variasjon i måten overgangen til voksenlivet utformes på kan sees som økt frihet til å velge sitt eget livsløp, men kan også forstås ut fra at kvinner i større grad strever i overgangen til voksenlivet.

Det er særlig endringer innenfor utdanning og arbeidsliv som har hatt betydning for kvinners levekår. Arbeidslivet var på slutten av 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet gjennom en omstrukturering, en overgang fra en industridominert til et servicedominert arbeidsliv. Disse endringene har blitt kalt en overgang fra en fordistisk til en post-fordistisk økonomisk struktur. Der fordismen var preget av en industri basert på masseproduksjon og massekonsum betegner post-fordismen en mer fleksibel måte å organisere produksjonen og arbeidet på (Myles i Ellingsæter 1996:248). Dette førte til et arbeidsmarked som stilte større krav til kvalifikasjoner, og mulighetene for unge mennesker til å foreta en rask overgang til voksenlivet uten en lengre skolegang ble vanskeligere.

¹ Det kan være at noen av tallene går utover den perioden jeg først og fremst vil beskrive på grunn av ulike inndelinger i ulike studier.

På 70 tallets utdanningsinstitusjoner var kvinner i mindretall og var som regel rekruttert fra middelklassen og fra byene. På 80-tallet begynte kvinnene å strømme ut i utdanning, men det var først på 90-tallet at kvinner tok igjen og gikk forbi menn i utdanningsnivå. I løpet av 80-tallet ble utdanningssystemet mer differensiert, der du unge kunne velge mellom mange ulike retninger og dette førte til at deres erfaringer ble mer individualiserte. Overgangen mellom utdanning og yrkesaktivitet ble en mer gradvis prosess, der disse to aktivitetene i større grad kombineres eller reverseres. Det er vanskelig å si om dette skyldes at unge mennesker endret sitt syn på utdanning eller arbeidsliv, eller om dette valget er blitt tvunget fram av et vanskeligere arbeidsmarked.

Alder for å flytte hjemmefra og samliv holdt seg stabilt, men samboerforhold erstattet ekteskap som samlivsform. Oppløsningstendensene i familielivet hadde også mye å si for kvinners materielle levekår. Antall skilsmisser i året ble firedoblet fra 1960 til 2002. (Noack 2004) Og samboerforhold regnes som å ha enda større risiko for samlivsbrudd. Barnefødsler og arbeidsinntekt utsettes som må settes i sammenheng med at stadig flere kvinner velger å utdanne seg.

Kvinnens livsløp nærmet seg menns, mens det kan tyde på at det ble større forskjeller mellom kvinner. Selv om en utjevning har funnet sted, reproduseres fortsatt ulikheter ved at livsløpet fortsatt er påvirket av ens sosiale bakgrunn. Den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning i Norge var frem til 90-tallet skjev. Ulikhetene mellom unge med ulike sosiale bakgrunnskjenner var i perioden 1974-1985 stabile, der unge fra familier med lav økonomisk og kulturell kapital i mindre grad tok høyere utdanning enn unge fra familier der foreldrene stilte sterkere i forhold til disse økonomisk og kulturell kapital (Rogg, 1991).

I Norge er det en sterk tendens til at mennesker ønsker å eie sin egen bolig. Fram til 1990 ble nordmenn boligeiere for første gang på et stadig tidligere punkt i livsløpet. Etter den tid har ungdom i mindre grad kjøpt bolig. Gulbrandsen (2002) mente dette kunne henge nært sammen med at unge i økende grad bor alene og utsetter samliv og etablering av familie. Det er rimelig å anta at det å flytte inn i samliv har stor betydning for både viljen og evnen til å kjøpe seg egen bolig.

En vil vente at i takt med velstandsutviklingen vil foreldregenerasjonen ha bedre økonomiske muligheter til å støtte sine barn i etableringsfasen.

Hellevik (2005) fant en kraftig økning i andelen av unge som har mottatt støtte fra foreldrene i forbindelse med utdanning de siste 60 år og satte dette i sammenheng med et økt tendens til å ta utdanning blant de unge. Når hun sammenliknet i hvilken grad unge med høyere utdanning hadde mottatt noe eller mye økonomisk støtte fra foreldre fant hun at denne andelen lå mellom 43 til 45 prosent for personer i aldersgruppene født fra 1922 til 1971. Hun mente også å finne at foreldre med solid økonomi i større grad støttet sine barn .

Sett i et generasjonsperspektiv ser det ut til at arv ikke utjevner inntektsforskjellene mellom generasjoner. Hvor stor arven er synes å være bestemt av at både giver- og mottakerhusholdning har høy inntekt, formue og utdanning. Uavhengig av motiv vil arven være større jo større formuen til giverhusholdningen har vært (Halvorsen 2003)

Frønes (2001) mener også at ulikehetene i fremtiden i større grad kan bli mellom de som har noe å arve, og de som ikke har.

Samlet sett ble overgangene til voksenlivet fra 60- til 90-tallet mer forskjelligartet og i voksenstatusen mer ustabil. Skilsmisser og arbeidsløshet var faktorer som gjorde at stadig flere befant seg i re-etablerings faser. (Fauske 1996) fant at unge mennesker var mindre etablert i 1991 enn ti år tidligere. Både kvinner og menn i tyveårene hadde et lavere gjennomsnitt i antall gjennomførte overganger, og han utpekte faktorer som en lengre utdanningsperiode, høyere innslag av arbeidsledighet samt utsatt familieetablering som kunne forklare endringene.

Kvinner har siden 70-tallet i økende grad fått mulig selv fått muligheter til å skape sitt eget voksenliv. Kvinner kunne i stadig større grad sette seg selv i større grad i sentrum i planleggingen og utformingen av livet. Og vi kan kalle kvinnene i 1946 kohorten som valgte en høyere utdanning som fortropper for endringer som kom senere. Utviklingen i de materielle levekår har vært preget av en forbedring fra en generasjon til den neste. Og mest markert har økningen i gjennomsnittinntekten for kvinner økt i takt med at deres økende deltakelse i arbeidslivet som har gitt dem økt økonomisk frihet (Skrede, 1999).

Samtidig ser vi at kvinners sosiale bakgrunn og kjønn hadde betydning for deres muligheter for å forme sine levekår. Slik sett kan de ha hatt en for stor oppfatning av frihet til å velge enn det de i realiteten har hatt.

“Utsatt” etablering som norm

I takt med at utdanning og yrkesliv er blitt vanlig for stadig flere har også dette blitt den kulturelle norm for hvordan overgangen til voksenlivet skal bli, også for de som ikke velger å utdanne seg. En lengre studentperiode preget av frihet og selvrealisering på en side, og økonomiske begrensinger på den annen side er i større grad blitt den dominerende kulturelle forestillingen av veien til voksenlivet. I et samfunn med økt sosial mobilitet der stadig flere unge får tilgang til høyere utdanning blir veien til voksenlivet på mange måter standardisert. Det å ha en “utsatt” etablering med en lengre ungdomstid er en erfaring stadig flere unge opplever. Utdanningen strekker ungdomstiden ut i tid og voksenrollen endres (Frønes, Brusdal 2000).

Biologisk sett er de unge studerende kvinnene voksne, men de har en livsstil som både i form av ytre symboler som forbruk og i måte å leve livet på har et ungdommelig preg. Ungdomstiden beskrives ofte som en fase der identiteten skal utprøves og at rekvisitter i form av forbruk spiller en stor rolle.

En lengre tid som student skaper en fase der en ikke er ungdom og ikke er voksen. Det urbane liv med cafébesøk og uteliv er blitt den dominerende livsstil for unge, der økningen i antall cafeer i Oslo fra 400 i 1982 til over 2000 i 1997 illustrerer dette godt (Frønes, Brusdal 2000).

Livsløpet og overgangen til voksenlivet er ikke helt uten manuskript. Utdanning skaper en lengre etableringsfase for kvinner, med utsatte livsløpsoverganger som resultat. Men planene og drømmen om familie og barn er ikke blitt mindre. En kan si at i et sosial-psykologisk perspektiv finnes det visse trekk ved unge jenters opplevelsese- og reaksjonsmåter som kan knyttes til deres kjønn og aldersfase, og som ikke skifter i samme tempo som de ytre livsomstendigheter og skiftende trender. Selv om nye samlivsformer oppstår og familiemønstrene er mer mangfoldige viser familieutviklingen stor stabilitet. De fleste kvinner får barn og stifter familie (Brandt, Moxness 1996)

Ungdoms livstil og forbruk i etterkrigstiden

Selv om de unge i etableringsfasen er i ferd med å forlate ungdomstiden og det typiske ungdomsforbruk, bærer de mange av de normer og påvirkninger de ble utsatt for i sin ungdomstid. I følge Mannheim m. fl er det de påvirkninger en får i sin formative år, altså i barne- og ungdomsårene som vil sette sterkest spor. Dette er også særlig relevant i forhold til kvinner som utdanner seg fordi de får en lang ungdomstid.

Hvilke ungdomskulturer har preget disse kvinnenes oppvekstlandskap?

Denne beskrivelsen er kun ment som en grov fremstilling av endringer i ungdoms forbruk og livsstil i de moderne samfunn fra 50-90- tallet og viser derfor lite til norske empiriske forhold.

De prosessene innenfor moderniteten som har ført til at individers livsløp og livsbaner er blitt mer individualiserte og mangfoldige har også virket inn på livsstilens og forbrukets område. Når stadig flere av livets områder blir åpne for valg, kan en også vente at valg av livsstil og forbruk får et mer individualisert preg.

På 50- og 60-tallet hadde de fleste ungdomskulturer med sin interesse for "rock and roll" sine røtter i arbeiderklassen (Furlong, Cartmel 1997). Fra midten av 60-tallet begynte dette å endre seg og det utviklet seg ulike ungdomstiler som kunne knyttes til unge fra middelklassen og studenter. Særlig tydelig var påvirkningen fra den internasjonale studentradikalismen og hippiebevegelsen som spredte seg fra slutten av 60-tallet og utover 70-tallet. Denne stilen var knyttet til en radikal politisk ideologi, og ble kjennetegnet av en solidaritet med arbeiderklassen og den tredje verden som også ble markert gjennom klesveien. Sammen med disse markeringene var kulturuttrykkene preget av en ikke-kommersiell og intellektuell livsstil (Bjurström 1997). De fleste unge som gjennom denne stilen markerte avstand til den tradisjonelle, borgerlige livsstil hadde selv bakgrunn fra middelklassen. Utviklingen av disse stilene må sees i sammenheng med endringer i unges livsvilkår i denne perioden, der stadig flere unge fra ulike sosiale lag og også kvinner valgte en høyere utdanning og utsatte sin inntreden i arbeidslivet.

De unges stadig økende bruk av media har bidratt til at ungdomsstilene fra 70-tallet og framover har blitt mer preget av stilblanding og differensiering der flere stiler eksisterer side om side.

Samtidig har utviklingen gått i retning av at ulike fritids og livsstilsaktiviteter knytter unge fra ulike klasser sammen snarere enn å skille dem fra hverandre. Utdanning har gått fra å være forbeholdt unge fra de høyere sosiale lag og middelklassen til å bli en erfaring som stadig flere unge opplever, slik sett blir en forlenget ungdomsperiode en erfaring som stadig flere opplever.

På samme tid er det også en tendens til at de unge uansett sosial bakgrunn utsetter ekteskap og barn, slik at de får en lengre periode av livet der de har både tid og muligheter til å bruke pengene på seg selv og utvikle sin egen livsstil. Slik sett kan vi si at de unges erfaringer på vei til voksenlivet har blitt

mer like og at dette har ført til en utvisking av klasseskillene i livsstil og forbruk (Furlong, Cartmel 1997).

En utvidet ungdomsperiode gir de unge en større frihet, men er også en utvidelse av den tiden en er økonomisk avhengig av andre (Furlong og Cartmel 1997). De samme forfatterne mener at disse endringene på 80- og 90-tallet førte til både økte muligheter, men også begrensinger for hvilke fritids- og forbruksmønstre de unge valgte. Utviklingen innenfor disse områdene i perioden tydet på et svakere forhold mellom klasse og fritids- og forbruksmønstre, men at deltakelsen innenfor disse områdene fortsatt gjenspeilte klasseskillene og kultur.

De unge kunne i 90-årene velge mellom en rekke av ulike fritids og livsstilsaktiviteter og fikk økte muligheter til å uttrykke sin individualitet. På samme tid har media og livstils-industrien fått en sterkere stilling der store selskaper former våre preferanser gjennom massive markedsføringskampanjer. I det moderne samfunn har utviklingen innenfor media og varemarkedet blitt viktigere. Sosiale stiler reproduseres i sterkere grad via mediene og markedet.

Materielle endringer

Våre boliger blir stadig større og mer velutstyrte²

Norske boliger er store i internasjonal sammenheng, og Ås (1996) fant at boligene økte i gjennomsnittlig størrelse fra 88 m² i 1973 til hele 112 m² i 1996. Økningen kom barnefamilieene til gode der gjennomsnittstørrelsen i 1996 var kommet opp i 140m².

Fra 1958 til 1991 har norske husholdninger gjennomsnittlig økt sine forbruksutgifter med det dobbelte (Historisk statistikk 1994).

Sammensetningen av forbruksutgiftene har også endret seg, der utgifter til mat, drikkevarer, klær og skotøy har sunket, mens utgiftene til bolig, reiser og transport og fritid har økt. (Statistisk sentralbyrå)

Fra 70 til 90- tallet brukte en stadig mer av inntekten på bolig. Boligutgiftsbelastningen (ulike utgifter til bolig sammenholdt med brutto samlet inntekt) har økt. I 1973 hadde 12 prosent av alle husholdningene som en

² Som jeg har redegjort for i metodekapitlet har jeg ikke hatt tilgang til gode historiske statistikker som kunne gitt en bedre beskrivelse av endringene som har foregått.

boutgiftsbelastning større enn 25 %. I 1995 var denne andelen fordoblet til 24 prosent. Men dette må sees i sammenheng med at boligene er blitt større.

I takt med velstandsutviklingen er norske hjem blitt fylt med stadige flere gjenstander. Ikke bare har nye produkter kommet til som pc er et godt eksempel på, men også tilbudet av type gjenstander en kan velge mellom har økt.

Nye tider vil endre hva som anses som nødvendige gjenstander for hva et hjem bør inneholde. Noen produkter blir raskt vanlig i de fleste hjem, mens andre har en langsommere utvikling i forhold til å bli sett på som del av boligens standardutstyr.

I 1973 hadde 72 prosent av norske husstander vaskemaskin, mens dette tallet var økt til 89 % i 1992-94. Oppvaskmaskinen var på plass i 3 % av norske hjem i 1973, men var i 1992 -94 fortsatt bare på plass i 44% av hjemmene (Sandlie, 1999)

På slutten av 1980-tallet var det hos mellom 10 og 40 % av husholdningene vanlig å eie videospiller, cd-spiller, fargefjernsyn med tekst-tv, mikrobølgeovn, oppvaskmaskin og komfyr med varmluft eller grill. Dette fantes på ved tusenårskiftet i mellom 70 til 90 prosent av husholdningene. (Hellevik, 2005)

I takt med velstandsutviklingen har de norske hjem fått i hus mange av de grunnleggende varer som vaskemaskin, og nye produktgrupper som underholdningsapparater og kommunikasjonsutstyr har blitt viktigere.

Finnes det en norm for hva et hjem bør ha for å kunne kalle seg et hjem, som det er en enighet om på tvers av ulike sosiale grupper, en slags standardpakke ? I en studie blant norske husholdninger på midten av 90-tallet fant (Sandlie 1999) at varer som komfyr, støvsuger, sofa, vaskemaskin, kjøleskap og fargefjernsyn kan sies å inngå i en slik standardpakke, og som derfor kan utgjøre et slags kulturelt fellestrekk ved norske hjem.

Studien viste ellers at strukturelle forskjeller kunne forklare en stor del av hva husholdningene hadde i sine hjem. Av faktorer som i særlig grad skapte forskjeller i antall og type gjenstander de ulike husholdninger hadde skaffet seg var inntekt og utdanning.

Husholdningens inntekt hadde betydning for antall gjenstander, mens utdanning i større grad også hadde betydning for om husstanden hadde gjenstander innenfor kunnskap og kultur (piano, leksikon og hjemme pc).

De som levde i parforhold hadde flere gjenstander enn de som bor alene, og barnefamiliene hadde flere gjenstander enn barnløse.

I forhold til alder økte antall gjenstander i kategorien møbler og basisvarer i takt med økende alder, mens når det gjaldt antall moderne kommunikasjonsutstyr og underholdningsapparater sank dette med alder.

Dette kunne sees som at de unge var mer innovative enn de eldre og raskere tok i bruk nye produkter.

I takt med at boligene er blitt større og mer velutstyrte har også hjemmeinnredning og oppussing nærmest tatt form av en "folkebevegelse".

Interessen for møbler og interiør er bare stigende og interiørblader fyller stadig mer av bladhyllene. Bonytt som kom i 1963 har fått økende konkurranse av et uttall livsstils- og interiørmagasiner.

Verdiendringer – i materialistisk retning?

Velstandsøkningen i de vestlige samfunn i etterkrigstiden har ikke bare påvirket generasjonenes muligheter til å forme sine levekår økonomisk sett, men også formet individers verdier i forhold til forbruk og livsstil. Flere samfunnsforskere har ønsket å identifisere de endringer som har foregått, og har forsøkt å forklare at endringene skyldes ulik påvirkning i menneskers oppvekstår som vil gi varig innvirkning på deres verdier og adferd også senere i livet.

Materialistiske og postmaterialistiske generasjoner

Ronald Inglehart har med sin postmaterialisme-teori forsøkt å forklare etterkrigstidens verdiendringer i de vestlige industrialiserte land (Inglehart 1990). Han mente å se en overgang fra vekt på materialistiske til postmaterialistiske verdier, og dette mente han kunne forklares ut fra ulike generasjoners økonomiske og materielle oppvekstvilkår.

Generasjonene som vokste opp før og under krigen opplevde materiell knapphet og usikkerhet i sin tidlige sosialiseringfase, og disse vil prioritere de verdiene som sikrer dem økonomisk og fysisk sikkerhet. Etterkrigsgenerasjonene derimot har vokst opp i en periode preget av økonomisk og materiell trygghet, og vil i større grad prioritere de

postmaterialistiske verdiene som bl.a personlig utvikling, livskvalitet og miljøvern (Hellevik 1996). Utgangspunktet for Inglehart var psykologen Maslows behovshierarki, som skiller mellom ulike behov som må tilfredsstilles. Nederst i hierarkiet finnes opprettholdelses og sikkerhetsbehov som kalles de lavere ordens behov. De høyere ordens behov er tilhørighet, aktelse og selvaktualisering. Behovene på et lavere nivå må tilfredsstilles før en kan få dekket sine behov på et høyere nivå. Ut fra denne tankegangen vil individer som ikke fikk tilfredsstillt sine lavere behov være preget av dette senere i livet, og implisitt i dette ligger det en antakelse av at det er de påvirkninger en utsettes for i tidlig alder som vil prege ens verdiprioriteringer og tenkemåter senere i livet.

Materialistiske vs postmaterialistiske generasjoner i Norge

Ottar Hellevik (1996) har som ledd i et større prosjekt kalt Norsk Monitor forsøkt å si noe om de kulturelle og verdimeslige utviklingstendenser i Norge fra 1985 til 1995.

I følge Ingleharts teori burde den norske befolknings verdiorienteringer gradvis bevege seg i en postmaterialistisk retning når nye generasjoner inntar sin plass blant befolkningen. Hellevik fant at denne teoriens spådom stemte med utviklingen i det norske samfunn fra 1985-1987, men at etter denne tid har den norske befolkning beveget seg i en materialistisk retning.

Inglehart baserte sine analyser på særlig et type spørsmål som skulle fange opp individers verdisyn, mens Hellevik i sin studie baserer seg på et bredere datatilfang. Han mener at de tradisjonelle sosiale kjennetegn som kjønn, alder og yrke må sammenholdes med verdier for å få et mer utfyllende bilde av de individuelle og samfunnsmessige kulturelle endringer. Verdier bestemmer han utfra hva en person mener er grunnleggende mål i livet, og hvilke midler som er riktige for å nå disse. Ut fra en rekke spørsmål om hva individer mener og gjør i forhold til en rekke situasjoner forsøker undersøkelsen å avdekke ulike individers verdier.

Hellevik deler den norske befolkning inn etter fire kulturelle skillelinjer. Det viktigste skillet går mellom en moderne og tradisjonell verdiorientering, der den moderne kulturen kjennetegnes av åpenhet for endring og mangfold mens de tradisjonelle helst vil beholde tingene slik som de er. En annen kulturell dimensjon er skillet mellom en materialistisk og idealistisk verdiorientering. De med en materialistisk verdiorientering prioriterer de materielle vilkår og er

opptatt av hva omgivelsene mener, mens de idealistiske legger mer vekt på verdier som nærhet, omsorg, miljø og helse (Hellevik 1996:25).

Med utgangspunkt i disse fire verdidimensjoner har han delt befolkningen inn i fire ulike kulturelle grupper.

Moderne materialister	Moderne idealister
Tradisjonelle materialister	Tradisjonelle idealister

Sammenliknet med Ingleharts verdibarometer, tilsvarer materialistene de med tradisjonelle materialistiske verdiorienteringer, mens postmaterialistene hører til blant det moderne idealistiske segmentet.

Når det gjelder aldersmessig plassering i forhold til disse segmentene fant Hellevik (1989:34) at jo yngre enn er, jo mer i retning av en moderne og til en viss grad materialistisk retning plasserer en seg.

Hellevik (2001) mener at en mulig forklaring på at unge mennesker ikke i økende grad vektlegger de postmaterialistiske verdier er at en på 80-tallet passerte en terskel der de unge med en oppvekst i overflod der de fleste ønsker oppfylles i stedet blir mer avhengig og opptatt av det materielle.

Studenter og postmaterialisme

Inglehart (1990) mente at det var en sammenheng mellom utdanning og postmaterialistiske verdier der han så utberedelsen av de postmaterialistiske verdier i sammenheng med etterkrigstidens økende utdanningsnivå.

At studenter prioriterer de postmaterialistiske verdier mente han kunne skyldes at selve undervisningen og pensumet formidlet slike verdier, eller at studenter over lengre tid var avsondret fra andre som ikke studerte og dannet sitt eget miljø preget av slike verdier. Studenters postmaterialistiske verdier kunne også være påvirket av deres sosiale bakgrunn, fordi i hvilken grad en tar høyere utdanning er sterkt influert av foreldrenes sosioøkonomiske bakgrunn, og derfor ens materielle sikkerhet i de formative år.

Også Hellevik fant at en høyere universitetsutdanning fremmer en moderne idealistisk verdiorientering som tilsvarer Ingleharts postmaterialistiske verdier.

Middelklassens tidsperspektiv ved etablering -utsatt behovstilfredsstillelse?

Sett i forhold til mine etableringshistorier der kvinnene alle har tatt en høyere utdanning kan det være interessant å se om "middelklassen" står for visse verdier i forhold til økonomi og forbruk.

Begrepet utsatt behovstilfredsstillelse har vært brukt for å beskrive den økonomiske atferden til mennesker med høyere utdanning. Evnen til å utsette nytelsen og tilfredsstillelsen av behov har særlig preget mennesker med middelklasse-bakgrunn og med høyere utdanning. Max Weber var en av de første som var opptatt av sammenhengen mellom økonomisk atferd og evne til utsatt behovstilfredsstillelse. I sin studie av kapitalismens opprinnelse fant Weber at denne evnen først var å finne hos mennesker som var tilknyttet den grenen av den protestantiske kristendom kalt calvinismen. I deres forståelse av religionen var deres skjebne i forhold til om de skulle havne i himmelen eller helvete forutbestemt. Et tegn på at en var blant de utvalgte til evig liv var i hvilken grad de levde et puritansk liv og klarte å samle seg rikdom og eiendom, noe som oppmuntret en til å leve et sparsommelig og nøkternt liv.

Senere har andre samfunnsforskere forsøkt å finne en sammenheng mellom sosiale kjennetegn som klasse og utdanning i forhold til det å kunne utsette nytelsen av belønninger. Natalie Rogoff Ramsøy tok på 70-tallet for seg denne problemstillingen i artikkelen "Utsetter de høyt utdannede fortsatt behovstilfredsstillelse?" (Rogoff Ramsøy 1990). Hennes artikkel bygget på arbeidet til Schneider og Lysgård som på 50-tallet forsøkte å finne tendenser til utsatt behovstilfredsstillelse hos ulike klasser. Deres studier fant at verdier som forsiktighet, prektighet og dydighet var mer framtrædende i middelklassen enn i andre klasser, og et av kjennetegnene en målte utsatt behovstilfredsstillelse ut fra var utbredelsen av forekteskapelig seksuell aktivitet.

Ramsøy mente at tendensen til utsatt behovstilfredsstillelse hadde endret seg blant unge mennesker med høyere utdanning i 50-60-tallets der forekteskapelig seksuell aktivitet ble stadig vanligere også blant de med høyere utdanning. Ramsøy (1990) mente å finne at utviklingen har "løpt fra" mange av de indikatorene som ble brukt som tegn på unge menneskers tilbøyelighet til utsatt behovstilfredsstillelse. Forekteskapelig seksuell aktivitet har mindre med graviditet å gjøre takket være utbredelsen av prevensjon, og holdningene til samboerskap har endret seg mye i det etterhvert så sekulariserte norske samfunn.

Skarsgård (1980) undersøkte om utsatt behovstilfredsstillelse hadde betydning i forhold til forbruk og atferd ved etablering av nye husholdninger på slutten av 70-tallet hos ulike grupper mennesker, i form av hvilket tidsperspektiv de hadde i anskaffelsen av utstyr til hjemmet. Dette målte han ved i hvilken grad respondentene prioriterte et fullt utstyrt hjem framfor fornøyer, og om de benyttet seg av kreditt. Det å prioritere et fullt utstyrt hjem og benytte seg av kreditt var tegn på at en ikke hadde vilje eller evne til å utsette tilfredsstillelsen av behov.

Han fant at de med høyere utdanning i mindre grad hadde boligen som livsprosjekt, i betydningen at de ikke var så opptatt av å ha en fullt utstyrt hjem før de brukte penger på fornøyer. Når det gjaldt husholdningens etableringstid fant han små forskjeller etter utdanning, slik at det i hans materiale tydet på at utdanning ikke lenger hørte sammen med evne eller vilje til utsatt behovstilfredsstillelse.

Dette har vært en presentasjon av ulike studier som har forsøkt å identifisere og måle menneskers verdier i forhold til økonomiske og materielle forhold ut fra generasjonstilknytning eller klasse. Dette er en vanskelig og utfordrende oppgave både i form av hvilke indikatorer en skal bruke og hvordan fortolke om de resultater en finner kan være generasjons, livsfase eller historisk periode effekt. Dette er noe jeg i denne oppgaven ikke vil gå nærmere inn på.

Sammenfatningsvis kan vi si at disse ulike studiene viser en økende tendens til økt vekt på materielle verdier og mindre grad av utsatt behovstilfredsstillelse.

Kapittel 5: Presentasjon av etableringshistoriene

Å etablere seg på 70-tallet

I dette kapitlet vil jeg først gi en kort historisk presentasjon av 60-70-tallet da kvinnene født i 1946 startet sitt voksenliv. Deretter vil jeg presentere kvinnenes erfaringer og opplevelser og av sin vei til voksenlivet og deres forbruk knyttet til den første permanente boligen.

60-70-tallet: Tilbake til naturen

Troen på at fortsatt økonomisk vekst skulle løse de fleste problemer begynte gradvis å forsvinne i løpet av 60-årene. Den rivende økonomiske utvikling som hadde preget etterkrigstidens Norge ble etterhvert erstattet med økonomisk stagnasjon og tvil om vår måte å leve på. Det begynte å vokse fram en bevissthet om at den økonomiske veksten hadde negative konsekvenser og interessen for økologi og miljøvern var økende. Dette tok form av en protestbølge med krav om en enklere, mer naturlig livsstil med mindre vekt på det materielle. Denne tendensen fortsatte utover 70-tallet og preget også hjemmene som ble innredet med gamle, velbrukte møbler særlig i furu. Den første fjernsynssending ble sendt 1. mai 1960 og fjernsynet begynte å få en framtrødende plass i de norske stuer. Ikea startet sitt første utsalg i 1963 og tilbød enkle, billige møbler til det norske folk. De nye familiene der begge var yrkesaktive var mindre og hadde bedre plass.

Kvinnene født 1946:

Hanne, cand.sociol , født på lite sted i midt-Norge, senere vokst opp i Oslo. Faren håndverker, moren ingen utdanning.

Hege, embetsstudiet i psykologi, født og oppvokst i Oslo. Faren høyskoleutdannet, moren etatsutdanning.

Hilde, cand.real, født og oppvokst i en mellomstorby på indre Østland. Faren teknisk utdanning, moren ingen utdanning.

Henriette, cand.oecon (sosialøkonom), født og oppvokst i stor by i midt-Norge og Oslo. Faren høyere akademisk utdanning, moren artium.

Heidi, cand.real, født og oppvokst i Oslo. Faren høyere akademisk profesjonsstudie, moren ingen utdanning.

Tre av disse kvinnene vokste opp i Oslo, to av dem kom fra middelstore byer på Østlandet, og flyttet hjemmefra i alderen 20-23 år.

De entret utdanningsinstitusjonene rundt midten av 60-tallet. En av kvinnene tok utdanningen i to etapper, der universitetsutdanningen ble tatt i voksen alder, noe som ikke var et uvanlig mønster for denne kohorten kvinner.

Fire av kvinnene kom fra hjem der far hadde høyere utdanning, kun en av dem var den første i sin familie som tok utdanning.

Deres familieetablering var ganske lik med hensyn til tidspunkt og rekkefølge av de ulike overganger. Deres første samliv ble innledet på tradisjonelt vis i form av ekteskap. Fire av kvinnene giftet seg i alderen 25-28 år, én av kvinnene var 22 år. De fikk sitt første barn i 30-års alderen, etter at de hadde fullført utdanning og var etablert i arbeidsliv og bolig. Utover 70-tallet var disse kvinnene klare for et arbeidsliv som tok vel i mot mennesker med høyere utdanning. Ingen av kvinnene fortalte at de hadde hatt noen bekymringer eller problemer med å skaffe seg et relevant arbeide etter endt utdanning.

Deres første hjem- enkle og spartanske

Den første boligen skaffet disse kvinnene seg i alderen 25-27 år, en av dem var 22 år. Boligen ble kjøpt sammen med ektefellen, kun en av kvinnene kjøpte den første boligen alene. Lån og egenkapital var de primære finansieringskildene. Boligmarkedet på 70-tallet var preget av regulering og boligmangel, og dette ser en spor av når disse kvinnene forteller om sin første boligetablering. Flere av kvinnene fortalte at de ikke kunne være kresne i valg av første bolig:

Nei, det var, vi valgte jo ut fra de prisene som stod der da vi skulle svare på annonser. Og hvor store de var og vi hadde vel en idè om at noe særlig over hundre tusen kunne vi ikke gå. Så det var ut fra de annonsene som var og vi visste jo at vi måtte over på østkanten for å få noe særlig. Når det gjaldt bolig så var det å velge det første og beste. Når vi fikk den så turte vi ikke å ta sjansen på å vente.

(Heidi)

Det var i en periode med boligmangel, sånn at jeg var jo lykkelig når jeg fikk et sted. Sånn at det var jo ikke sånn med masse kriterier og valgte og vrakte.

(Hanne)

Det var ikke mange av disse kvinnene som hadde samlet seg noe særlig av utstyr før de flyttet inn i den første boligen.

Nei, veldig lite. Vi var nok siste generasjon med utstyrsliste. Men det utstyret var lite, det var noen kaffekopper og noen lysestaker. Det var noen helt tilfeldig sammenraskede småting, og mannen min hadde absolutt ingenting.

(Henriette)

Begrepet utstyrskiste er et begrep som nok har mistet sin betydning. I tidligere tider betegnet dette det utstyr som kvinnene tok med seg inn i det nye husholdet ved giftermål. Utstyrkisten fortalte om kvinnenes økonomiske og kulturelle ressurser. En velfylt utstyrskiste fortalte at kvinnen var et godt gifte og at hun var godt forberedt til å starte et nytt hushold.

En slik tankegang kunne virke fremmed på kvinner som har forventninger til en lengre selvstendig periode på vei til voksenlivet, der familieetableringen utsettes.

Samtidig var det slik at disse kvinnene giftet seg før de flyttet inn i den første boligen, de fikk derfor en del utstyr til boligen i forbindelse med dette.

Nei, det kommer litt an på hva du mener med utstyr. Jeg hadde på en måte litt type håndklær og sengetøy, og sånt. Men ikke noe mer utstyr. Men når vi gifta oss, så gjorde vi det skikkelig som man gjorde på den tida. Og så da fikk vi jo strykejern og middagsservise og mye sånne ting.

(Hanne)

En kan få inntrykk av at disse kvinnenes boliger ikke var overfylt av utstyr og møbler, deres boliger virket spartansk innredet. Det disse kvinnene kunne huske at de kjøpte var de mest nødvendige gjenstander som komfyr, vaskemaskin, sofa og seng, og for dem var det dette som representerte det "etablerte" forbruk.

Du må jo ha komfyr og kjøleskap og vaskemaskin når du bor i en bolig. Det var de der helt nødvendighetstingene.

(Hilde)

Nei, jeg tror ikke det var noen spesielle type varer, det var på en måte de der, jeg var etablert når jeg hadde mine egne ting til å dekke de grunnleggende, basale behovene.

(Hanne)

Noen av kvinnene kunne huske at bare det å kjøpe seg ordentlige møbler, slik som bokhyller kunne være luksus:

Det var jo ting som i våre dager vil bli sett på som nødvendig som på den tida var luksus. Tildels så hadde vel jeg en del luksusvarer, jeg hadde for eksempel ordentlige bokhyller, som var kjøpt som bokhyller. Men veldig mange av de jeg sammenliknet meg med som i og for seg bodde karrigere enn meg, hadde sånne hjemmelagede bokhyller laget av murstein og planker. Og jeg hadde

ordentlig sofabord, for eksempel. Som riktignok var kjøpt brukt, nei det fikk vi av foreldra hans. Det var et sånt teakbord. Og det var mange jeg kjente som hadde to ølkasser og en plate oppå der, så la de duk oppe på det, så var det bord. Sånn at, sånn sett var det endel basale behov som kunne vært løst på enda enklere måte, liksom.

(Hanne)

Luksus var bokhyller, plater og stereoanlegg.

(Hege)

Å kjøpe utstyr til hjemmet ble ikke særlig høyt prioritert av disse kvinnene. Hos noen var det ikke økonomisk rom for slike prioriteringer, hos andre virket det mer som et bevisst valg. En valgte heller å prioritere forbruk som fornøyer og opplevelser, og dette kunne være alt fra kulturelle aktiviteter til det å reise på ferie.

Det kommer jo an på hva du mener med fornøyer, men hvis valget hadde stått mellom å bygge bokhylle av murstein og plank eller å dra på jazzfestival på Kongsberg, så er det jo klart at jeg hadde dratt på jazzfestival og bygd bokhylla mi av plank. Helt sikkert.

(Hanne)

Nei, jeg reiste på ferie framfor å kjøpe ny sofa, ja.

(Hege)

Bryllupsgaver og fellesøkonomi

Kvinnene fra 1946-kohorten giftet seg før de sammen med ektefelle kjøpte første bolig, slik at ekteskapet og første egne bolig falt i stor grad falt sammen.

Jeg synes ikke det var så stor overgang, jeg, for det gikk noen år før vi fikk barn. Vi fikk litt bedre økonomi, rett og slett. Med en felles bolig så blir det jo billigere, det gjør jo det.

(Hilde)

Kvinnenes ektefeller hadde også høyere utdanning og det virket som at de hadde samme prioriteringer når det gjaldt forbruk. Økonomien i husholdet var som regel ordnet som fellesøkonomi, og det var få av kvinnene som kunne huske at forbruket hadde vært et tema for diskusjon eller konflikt mellom ektefellene.

Å få barn – et steg videre på etableringsstigen

Det å få barn representerte et steg videre i den familiemessige etablering, men hvorvidt det å få barn hadde betydning for forbruket kunne være vanskeligere

å skille. Disse kvinnene fikk barn ganske sent, og for noen av kvinnene kom flere av overgangene i løpet av en kort periode.

Altså, det ble en annen type etablerthet. Det ble familie og mye mer forankring og hjemmeliv, altså. En annen type etablerthet, vil jeg si.
(Hanne)

Det kan jeg egentlig ikke svare deg på, for det ble nå sånn. Nå skjedde jo nesten alt det her i løpet av et år, både det med bolig og barn. Så det er litt vanskelig å skille ut det der egentlig, alt var så sammenfallende. (Heidi)

Etter at de fikk barn ble livet mer orientert mot hjemmesfæren og dermed forsvant noe av det forbruket som hadde preget livet fram til da.

Det ble mindre kinoer. Teater og konserter kan du alltid planlegge inn. Men det å spontant løpe på kinoer og sånt, det ble det nok mindre av.
(Hilde)

Samtidig virket det ikke som at disse kvinnene ble mer opptatt av å kjøpe inn ting og utstyr til hjemmet selv om det å få barn gjorde dem mer orientert mot hjemmesfæren.

Tiden og oppmerksomheten ble annerledes, den ble flyttet vekk fra arbeid og mer mot familien. Men jeg la ikke om livsstilen.
(Henriette)

Nei, ikke i den forstand at jeg ble mer opptatt av at sofaen skulle være lekker eller noe sånn, snarere tvert i mot hadde jeg nær sagt. Det var ganske praktisk med ting som tålte mye, og sånn. Og jeg på en måte alltid vært sånn at jeg prioriterte opplevelser og jeg har reist veldig mye, brukt mye penger på reising. Og penger som mange andre kanskje ville brukt til at tingene skulle se annerledes ut.
(Hanne)

Klær og utstyr til barna ble som regel arvet.

Jeg kjøpte lite nytt, jeg. Jeg hadde søsken som hadde samlet opp, så jeg hadde i lader, jeg. Og jeg hadde venninner som hadde klær. Barnevogn og seng fikk jeg, ja det har jeg tenkt på, altså, der har jeg sluppet billig. Jeg fikk så mye.
(Hege, 1946)

For mange av disse kvinnene var det å ha bil i denne fasen av livet luksus. Ofte var det først etter at de hadde fått barn at det ble aktuelt å kjøpe seg en bil, fordi det da ble sett på som nødvendig.

Det å ha bil var kanskje det som kunne sies å være luksus. Bilen vår røyk akkurat da vi hadde flytta og da gikk det en stund til vi kunne kjøpe bil igjen. Og da var vi uten bil et år, tror jeg, og det var fordi vi ikke hadde råd. Det var en luksus ting som vi måtte spare opp til.

(Heidi)

Før vi fikk barn så var bilen en luksusgjenstand, og vi hadde en knøttliten og ganske dårlig bil. Etter at vi fikk barn kjøpte vi en, ikke en stor en, men en større bil enn det vi hadde, og som var ny når vi kjøpte den. Og det gikk både på trygghet og sikkerhet, og fordi at bilen fikk en helt annen betydning i livet, altså.

(Hanne)

“Våre foreldre mente vi hadde for lite ting”

Foreldrene til disse kvinnene var født i tidsrommet 1914 til 1924, og deres start på voksenlivet under og rett etter krigen var i en periode preget av rasjonering og knapphet på varer og tjenester. De hadde gitt uttrykk for at de hadde vokst opp i en periode med mindre tilgang til materielle goder, og til sine døtre hadde de formidlet historier om en etablering preget av vanskeligheter med å skaffe seg ting.

Det var jo rett etter krigen, så det var ikke mye å rope hurra for. Det var jo en strevsom tid bare det å få tak i ting, det var mere penger enn ting den gangen rett og slett. Det var rimelig nøkternt i den første etableringen, for de leide bolig til å begynne med.

(Heidi)

Og mye av det jeg er blitt fortalt er jo på en måte sånne historier som sett fra vår tid kan høres eksotiske ut. Det med rasjonering og rasjoneringskort, og hvordan de byttet til seg merker for å få kjøpt. De kan ta servise ut fra skapet og så kan de si at fordi de ikke røykte så kunne de bytte tobakksmerkene og derfor fikk de kjøpt dette servise, og det har vi fremdeles. Og de har formidla sånne opplevelser at denne bollen var den eneste i butikken, og vi gjorde et kupp, altså. Sånn at veldig mye av det de har fortalt om hvordan de hadde det i denne tida er jo preget av at det var knapphet på varer og at det var vanskelig å få tak i de.

(Hanne)

Flere av kvinnene hadde fått et inntrykk av at foreldrene hadde det stritt materielt sett da de etablerte seg. Noen av kvinnene mente at foreldrene hadde vært mer opptatt av det materielle enn kvinnene selv hadde vært i denne fasen. Hanne som kunne huske at foreldrene fortalte om sin etableringsfase som en

periode preget av knapphet på varer og vanskeligheter med å få tak i ting, mente at dette hadde preget deres syn på hennes forbruk i samme fase.

Det kan jo være at fordi det var så vanskelig å få tak i ting gjorde at tingene ble enda viktigere for dem, det kan en jo kanskje tenke seg. Og at det er kanskje noe de igjen har overført til meg, eller at når de ikke synes at jeg har det fint nok eller ikke har skikkelige nok ting, så er det fordi de har det i seg fra den tida enn sånn holdning til ting. Og her er verden full av ting å kjøpe og jeg vil ikke ha dem.

Også Heidi mente at:

det er mulig at generasjonen før ville forventet mer, ja det tror jeg nok egentlig at de gjorde. At vi hadde mere ting.

Flere av kvinnene hadde altså et inntrykk av at foreldrene hadde forventet at de skulle ha vært mer opptatt av det materielle, og at deres hjem burde ha sett annerledes ut. Det kunne virke som at det særlig var fra mødrene det kom reaksjoner.

Hvis jeg går en generasjon tilbake er det klart at her var det innreda så karvelig, at foreldra mine syntes nok at det var i semreste laget.

(Hanne)

Nei, jeg har vel egentlig ikke fått noen reaksjoner på mitt forbruk. Jeg vet at far sa at du lever ikke på en stor fot akkurat, men det tror jeg at han egentlig var fornøyd med. Men fra mor har det kanskje vært noen andre forventninger. Ikke det at du skal bruke mer penger enn det du har, men at jeg kanskje skulle ha prioritert annerledes.

(Heidi)

Utdanning – et valg bort fra husmorrollen

Å velge en høyere utdanning var ikke vanlig for kvinner i 60-tallets Norge. Ved å velge en høyere utdanning brøt kvinnene med normen for det tradisjonelle, kvinnelige livsløp. De fleste andre på samme alder var gift med mann og barn da disse kvinnene oppholdt seg ved universitetet. Ved å utdanne seg fikk de en senere økonomisk overgang til voksenlivet, og derfor en senere materiell etablering enn de fleste jevnaldrende kvinner. De kunne få reaksjoner fra omgivelsene på den livstilen de hadde valgt, og dette behøvde ikke bare gjelde forbruket. Men ofte kunne forbruket bli et ytre, synlig tegn på at en hadde gjort et valg som ikke var vanlig for kvinner.

Men det var jo mye rare forventninger der, bare det at jeg jobbet var jo pussig i enkelte miljøer. Om det var tingene eller hva det var, det var jo en helt annerledes livsførsel i forhold til det vi hadde. Så var det nok noen forventninger om hva man skulle gjøre, hvordan man skulle dyrke sin mann, særlig da svigermors sønn. Det blir sånne forventninger på en måte. (Heidi)

Samtidig var kvinner fra denne kohorten som utdannet seg ofte fra middelklassen, og for disse lå det forventninger om det å utdanne seg.

Når 1946-kohorten kvinner fortalte om hva utdanningen hadde å si for forbruket i etableringsfasen, var det dens økonomiske betydning de trakk fram. Gjennom å utdanne seg hadde de fått bedre jobber og dermed høyere lønn enn de ellers ville ha hatt. Dette kan komme av at de i ettertid har sett at utdanningen har lønt seg. Flere av dem mente at de alltid hadde vært nøkterne i forhold til materielle ting og at det å ta en utdanning ikke hadde forandret på dette.

Utdanningen endret ikke mitt syn på det (forbruket), men kanskje det at jeg fikk lov til å holde fast ved det. Hvis jeg hadde begynt å jobbe med en gang og så hadde vært klar til å gifte meg da jeg var 22. Det er noe med de forventningene av at da skal man ha barn, og. Men det var ikke det som ble min vei. Men jeg tror nok at det her er noe som henger litt sammen, at når jeg under studietiden og etter studietiden ikke var mer opptatt av det, så var det noe jeg hadde med meg fra bunnen av. Som kanskje heller ikke hadde vært så viktig heller om jeg hadde valgt en annen vei. Jeg tror vel det at det nøkterne har fulgt meg hele tida, og det tror jeg hadde fulgt meg uansett.
(Heidi)

Det kunne være at de ved å utdanne seg la fokuset over på noe annet enn det materielle, eller at dette bare var en konsekvens av det å utdanne seg. Noen av dem mente det materielle og tingene ikke hadde hatt så stor betydning for å skape seg et selvbylde, men at deres identitet i sterkere grad ble uttrykt gjennom det å ta en utdanning og senere bli en yrkesaktiv kvinne.

Jeg tror nok kanskje at det at man tar utdanning, det kan godt være at man får et lite granne bedre ståsted, så det med ting ikke blir så viktig. Man behøver ikke vise hvem man er gjennom tingene, men man sliter jo litt med det en stund etter utdannelsen også, det å etablere seg jobbmessig er kanskje viktigere enn utdannelsen. Men kanskje det med at du her fått lov til å ta en utdanning og har fått jobb, så kan en slappe litt mere av på det med tingene. Men det har jo også noe med hvem man omgir seg med. Som regel omgir en seg med folk med de samme ideer og samme tanker og dermed blir nok kanskje de forventningene, ihvertfall fra jevnaldrende.
(Heidi)

Jeg tenkte at det er forskjell i krav, om man kjenner at man har forsaket noe. Hvis en ser på det å skaffe seg ting, og det å bygge opp et bilde av seg selv, et selvbilde. Så gjorde du det mer ved å utdanne deg tidligere da. I dag kan jo alle utdanne seg, du får ikke noe ekstra status. Jeg følte jo at jeg hadde den statusen, alt fra da jeg gikk på reallinjen, det var veldig få jenter som gjorde det. Så det var veldig mye at statusen ble bygget rundt det å utdanne seg den gangen, enn det gjør nå. Da må du ikke ha alt det andre, hvis det å bygge seg opp et bilde som andre kan se spiller noen rolle, det gjør det jo stort sett.

(Hege)

Studentmiljøene ved universitetene var i denne perioden preget av en spesiell stil. Noen av kvinnene mente at deres kontakt med disse miljøene hadde hatt stor innvirkning på hvilket forbruk de hadde hatt i denne fasen, og her kunne også spesielle fag- eller politiske miljøer spille inn.

Da var det jo en spesiell stil, en ideologisk stil, og den tror jeg at jeg har hatt med meg også, tror jeg. Den ideologiske overbygningen den tror jeg at jeg hadde sjølv også, og den har nok også preget meg siden.

(Hege)

Ikke endra, for det var jo ikke noe annet før, men jeg tror at det synet ville vært annerledes hvis jeg ikke hadde hatt den utdanningsbakgrunnen som jeg har. Det ikke bare tror jeg, det er jeg helt sikker på. Jeg tror nok at det var fordi det var sosiologi. Jeg kjente også noen HF-jenter som vi på sosiologi lo litt av, de gikk med cardigansett og foldeskjørt og høyhæla sko når vi gikk med t-skjorte og dongeribukse. De var mer velplassert i borgerligheta, en borgerlighet som vi både politisk og gjennom forbruk for den saks skyld tok avstand fra, altså. Sånn at både sosiologi og en politisk bevissthet og veldig mange sånne ting hadde noe med det å gjøre. Det var ikke bare det at man tar utdanning.

(Hanne)

Kvinnene kunne ikke huske at de hadde hatt noe opplevelse av at de forsaket noe materielt gjennom det å ta en utdanning, selv om det å ta en lengre utdanning førte med seg en lengre periode med dårlig råd.

Det er jo klart at jeg forsaket noe gjennom det at jeg hadde en lang ungdomsperiode hvor jeg hadde veldig dårlig råd. Klær og masse sånne ting. Det hadde nært sagt vært ålreit å kunne kle seg opp den gang man var ung og vakker, ikke sant. Istedenfor at man har penger til det nå, når man verken er ung eller vakker. Sånn objektivt sett så er det klart at jeg har forsaket noe. Men jeg har ikke forsaket noe i den forstand at jeg går omkring og føler et savn, altså.

(Hanne)

Det var stort sett andre studerende en sammenliknet sitt forbruk og sin livsstil med. Deres inntrykk av jevnaldrende kvinner som ikke valgte å utdanne seg var at disse etablerte seg tidligere både i familie og arbeid, og at de derfor hadde hatt mulighet til å skaffe seg ting raskere enn de selv hadde opplevd. Men de mente også at kvinner uten utdanning i utgangspunktet la mer vekt på det materielle og hadde et annet forbruksmønster enn dem selv.

Jeg tror at de la mere vekt på ting, og da mener jeg alt fra blondegardiner til skinnssofaen, altså, som jeg aldri har eid.

(Hanne)

Jeg tror nok at kvinner som var yrkesaktive tidlig hadde et større privat forbruk, og da tenker jeg på rett og slett mye klær og slike ting. Mens vi som studerte brukte kanskje i likhet med guttene som studerte noe mer på uteliv, jeg tror det. *(Hilde)*

Å etablere seg på 80-tallet

80-tallet - det frie marked og jappetid

1980-tallet blir gjerne kalt for markedets tiår. Der 70-tallets Norge fortsatt hadde en sterk tro på politisk styring av samfunnslivet, ble dette på 80-tallet erstattet av en tro på markedet som styrende. Økonomisk var avreguleringen av kredittmarkedet særlig sentralt, der markedet skulle styre rentene og kredittpolitikken. Dette fikk også konsekvenser for boligmarkedet som ble avregulert i denne perioden.

I 80-årene ble enkeltmenneske og dets behov satt i sentrum, og livsstilen og forbruket bar preg av å sette pris på øyeblikkets gleder. Den enkle funksjonalistiske stilen som hadde preget hjemmene på 60- og 70-tallet ble erstattet av et ønske om at tingene i større grad skulle uttrykke noe. Mennesker krevde større frihet, og la mer vekt på det visuelle når de skulle innrede sine hjem (Bergan 1994)

Nye produkter som kom til i denne perioden var videoen og mikrobølgeovn.

Andre stikkord: fritt, men dyrt boligmarked, jappetid, økonomisk oppsving rundt midten av 80-tallet, forbruksvekst, arbeidsløshet, særlig vanskelig arbeidsmarked for unge.

Kvinnene født 1956:

Berit, cand.sociol, født og oppvokst i stor kommune i Akershus. Faren høyskoleutdannet, moren ingen utdanning.

Bodil, mag.art sosiologi, født og oppvokst i middelsstor by på Østlandet. Foreldrene artium og handelsgym.

Bente, cand.polit statsvitenskap, født og oppvokst på en liten plass i nord-Norge. Ingen av foreldrene hadde utdanning.

Birgitte, cand.jur, født og oppvokst i stor kommune i Akershus. Faren høyere akademisk utdanning, moren høyskoleutdannet.

Britt, født 1957 cand.pharm, født og oppvokst i Oslo. Faren fagbrev i håndverk, moren ingen utdanning.

En kan si at det først var på 70-tallet at den store utdanningseksplosjonen fant sted, og at utdanning åpnet seg som en mulighet for stadig flere. 56-årgangen

kvinner begynte sin utdanning rundt midten av 70-tallet og var klar til å gå ut i arbeidslivet i begynnelsen av 80-tallet. Disse kvinnene utgjør en mer uensartet gruppe med hensyn til sosial bakgrunn. To av dem kom fra hjem der fedrene hadde høyere universitets- eller høyskoleutdanning, mens tre av dem hadde fedre som hadde liten eller ingen utdanning. Av mødrene var det kun en som hadde høyere utdanning. Tre av kvinnene vokste opp i eller i nærheten av Oslo, en kom fra nord-Norge og en annen fra en middelstor by på østlandet.

Flytte hjemmefra gjorde disse kvinnene når de var i alderen 18-20 år, og alle bodde noen år for seg selv før de etterhvert flyttet inn i samliv .

Deres familieetablering var lik i den betydning at alle innledet første samliv i form av samboerforhold, men det var større spredning i alder da de flyttet inn i første samliv. Tre av dem var i alderen 21-25 år da de flyttet inn i første samliv, mens to av dem var henholdsvis 29 og 33 år. Ekteskap ble inngått etter noen års samliv, og etter at de hadde fått barn. To av disse kvinnene fikk første barn da de var 25 og 26 år og fortsatt befant seg i en studiesituasjon. De andre fikk barn etter at de hadde fylt 30 og var etablert i både bolig og arbeidsliv. Arbeidsmarkedet for høyt utdannede var i endring utover 80-årene, men alle disse kvinnene hadde vært optimistiske til det arbeidsmarkedet som møtte dem. Ingen av dem hadde hatt problemer med å skaffe seg et relevant arbeide etter endt utdanning.

Deres første hjem - Ikea, loppemarked og arvet gods

Boligmarkedet på 80-tallet endret seg fordi reguleringen forsvant og mulighetene for å få lån ble mye bedre. Dette førte til at de som skulle etablere seg i egen bolig i denne perioden møtte et friere, men også dyrere marked. Tre av kvinnene anskaffet seg den første boligen sammen med samboer da de var i alderen 24-27 år. To av kvinnene kjøpte den første boligen alene da de var i alderen 25 og 27 år og dette skyldtes mye at de hadde arvet penger.

Disse kvinnene flyttet inn i sine første boliger uten å ha samlet seg noe særlig av utstyr på forhånd.

Nei, det var ikke så forferdelig mye. Det var en sofa og greier som vi hadde kjøpt. Nei, vi hadde ikke spesielt mange ting, altså.

(Bente)

Det å flytte inn i egen bolig innebar at det var enkelte nødvendige ting en måtte skaffe seg, men det virket ikke som at det var de store innkjøp som ble gjort.

Jeg kjøpte ikke så mye, det var den senga som var klissny. Hvitevarer var i den leiligheten, så det behøvde jeg ikke kjøpe noen ting av. Så alt var jo forsåvidt der av det du trenger.

(Birgitte)

De innredet sine første hjem med det de hadde fra før, og ofte var dette ting de hadde arvet hjemmefra. Noen få trålte loppemarkeder på jakt etter ting de kunne innrede leiligheten med, men det virker som at det var vanligere å arve brukte ting.

Jeg tror at jeg fikk kjøkkenutstyr hjemmefra. Jeg kan i allefall ikke huske at jeg var å kjøpte svære bunter av ting, liksom.

(Birgitte)

Jeg gikk jo å kjøpte mye på loppemarked, da. Møbler og sånn fra loppemarked var liksom det jeg kjøpte. Jeg måtte jo ha kjøkkenbord og stoler og sofa og sånn, og alt var brukt. Så uten loppemarked, Ikea og Hennes & Mauritz, så hadde ikke jeg hatt så mye i den etableringsfasen.

(Berit)

En kan hos enkelte av kvinnenenes beskrivelser se spor av de normer for forbruk som preget visse studentmiljøer på slutten av 70-tallet. Bodil fortalte at de hadde gått til innkjøp av BBB- reoler, og at dette kunne bli lagt merke til. For som hun fortalte: *“ det var et veldig kategorisert forbruk hva radikale studenter skaffet seg og ikke skaffet seg, og hva du hadde og ikke hadde”*. Videre fortalte hun om de bokhyllene de hadde kjøpt seg:

Og de var sikkert ganske dyre, relativt sett i forhold til å kjøpe noe billig sponplatearrangement. Men det var tillatelig, fordi det var furu og litt ekte tre og sånn. Så det gikk ikke bare på pris, men det gikk på den derre naturlige fututrenden, klumpete fututrenden fra slutten av 70-tallet.

Hun fortalte videre om hvilke ting som det var *“tillatt”* å skaffe seg:

En av venninnene jeg bodde sammen med, altså dette var på slutten av 70-tallet, da var det den derre *“alt er naturlig trenden”*. Og hun hadde samlet sølvtøy fra hun var liksom fjorten eller noe sånt, og det var en sånn typisk ting som ingen av oss andre hadde begynt med. Og radikale studenter samlet ikke på sølv, altså. På den tiden. Men vi har det kanskje nå som vi er femten år eldre. Så det var typisk at sølvtøy syntes ikke vi var viktig.

En kunne altså i denne tiden få reaksjoner fra andre studenter hvis en anskaffet seg ting som ble sett på som for dyrt eller som fungerte som symboler for det

“borgerlige” liv. At forbruk er noe som følger livsfase uttrykkes i utsagnet om at mange av dem har sølvtøy i dag.

Noen av kvinnene fortalte at de hadde prioritert utstyr til boligen framfor å bruke penger på fornøyer. Samtidig virket det som at flere av disse kvinnene hadde hatt mulighet til å prioritere både hjemmet og fornøyer.

Kanskje, fordi det jeg kunne ha brukt mye på av fornøyer er reiser, og det gjorde vi egentlig veldig lite av de første årene. Og det betyr vel at vi prioriterte hjemmetingene.

(Bodil)

Nei, det måtte gå parallelt. Men jeg vil nok si at jeg heller lot være å gå ut å spise middag hvis jeg hadde lyst til å kjøpe noe til huset. Så sann sett prioriterte jeg ting til hjemmet istedenfor å gå ut å bruke penger ute. Det vil jeg nok si.

(Berit)

Forbruk i samliv – ulike prioriteringer

De fleste følte at overgangene i denne fasen av livet var gradvise, men alikevel markerte det å kjøpe en felles bolig sammen med samboer at en var i ferd med å skape et felles hjem. Det bli sett på som et par kunne forandre både ens egne prioriteringer og andres syn på en. Bente, som etablerte seg tidlig i samliv kunne huske den første tiden da hun flyttet sammen med samboeren i en studentleilighet.

Da var vi jo et par som, og det var tre andre par der som hadde flytta i studentleilighet. Og vi var og kikket på møbler og, så det var nok et skille mellom oss parene og de andre. Jeg husker at de kom og så på den reolen vi hadde kjøpt på Ikea, jo det var et skille.

De fleste av disse kvinnene flyttet sammen med menn som også hadde høyere utdanning. Økonomien var hos de fleste delt ved at de hadde hver sin konto, men i praksis ble den av de fleste sett på som felles.

Forbruket hadde ikke vært noe stort diskusjonstema slik kvinnene kunne huske det, men det kom fram at de på enkelte områder prioriterte et ulikt forbruk. Flere av kvinnene følte at de hadde vært mer opptatt av utstyr og ting til hjemmet enn det deres samboere hadde vært.

Vi vektlegger ulike ting. Jeg har nok hele tida ønska meg mere enn det han har gjort. Av materielle ting, og innredning, at det skal se mer ut som et etablert hjem enn det han gjør. Ikke på valg av stil, der er vi enige. Men heller at det

skal være litt sammenheng i det vi kjøper, at det skal være i stil. Men vi er enige i at det skal være enkelt og ganske minimalistisk. Han synes ikke det er så nøye, han synes det er enda mindre nøye enn meg. (Bente,1956)

Jeg tror at det alltid har vært jeg som har vært mest interessert i å kjøpe noe nytt til hjemmet. Og mannen min han ser ikke det behovet. Og jeg er også den som skrubber mest på å gå ut å spise, så der er det en forskjell på den type forbruk. Hvis vi skal lage opp sånne skiller så vil jeg si, der har det nok vært en forskjell når det gjelder forbruksmønster. Og som vi fremdeles kan ha på en måte. "Var det nødvendig, vi hadde jo dusjforheng?" (Bodil,1956)

De fleste av disse kvinnene hadde et forbruk som var orientert mot hjemmet etter at de flyttet inn i bolig. Men denne interessen for hjemmeinnredning var ikke bare knyttet til samlivet, interessen var også der om en kjøpte boligen alene.

Ja, jeg var opptatt av hjemmeinnredning. Det jeg gjorde var at jeg la parkett på alle gulv i leiligheten, og det var for å få det pent, da. Og jeg synes på en måte at ofte er de derre, jeg vil karakterisere møbelblader som dameporno. At det er en nytelse å se på sånne innredningsblader, og at det er en sånn slags dameporno. (Berit,1956)

"Våre foreldre mente vi kom for fort til ting"

Tre av disse kvinnene vokste opp i hjem der foreldrene hadde lite eller ingen utdanning, mens to av dem hadde fedre med høyere utdanning. Foreldrene deres var født rundt 20-tallet og de etablerte seg på 40-og 50-tallet. Også disse kvinnene hadde fått formidlet historier fra foreldrenes etablering, og flere av dem mente at foreldrene hadde gitt uttrykk for at døtrene hadde kommet lettere til ting enn de selv hadde opplevd.

Jeg tror nok at de hadde, jeg vet ikke om jeg husker helt klart, men de har hele tiden gitt inntrykk av at vi kom så mye fortere til ting enn hva de sleit med. Og det å se på en selvfølge det å ha bil, slik som jeg så det som, det tror jeg at de så litt hardt på, det tror jeg at de følte at det ikke hadde vært så lenge siden de hadde hatt råd til å kjøpe sin kun selv. (Britt)

De har sagt at de var mye mer sparsommelige. Og nettopp at de trengte ikke alt på en gang. De ventet til de hadde råd på en måte. Men det er en annen tid også. (Berit)

Noen foreldre mente at døtrene hadde et for høyt forbruk, mens andre mente at døtrene kunne ha vært mer materialistisk orientert. At foreldrene kunne reagere på døtrenes forbruk kunne henge sammen med at de selv hadde vokst opp og etablert seg i en tid der de var mer sparsommelige, men det kunne også skyldes at døtrene hadde beveget seg bort fra det sosiale miljøet de hadde vokst opp i.

De av kvinnene som hadde foreldre med høyere utdanning fikk i større grad reaksjoner på at de ikke var så nøysomme som foreldrene hadde vært. Berit som kom fra hjem preget av middelklassens "nøysomhet" mente å kunne huske at foreldrene syntes at hun hadde et for høyt forbruk.

De syntes nok at, de har et mye lavere forbruk. De har ikke noe forventninger til stort forbruk, men de syntes nok at jeg hadde for mye forbruk, et for høyt forbruk.

Berit, født 1956

Bente som gjennom sin utdanning kom i kontakt med et akademisk miljø som virket fremmed for foreldrene fikk reaksjoner som kunne være ambivalente. Foreldrene syntes det var rart at hun og mannen ikke var mer opptatt av det materielle, men samtidig skulle de ikke komme for fort til ting. Da de etter en tid fikk merkbart bedre råd, og forbruket økte kom det reaksjoner også på dette. Som hun sa det: *"Jeg tror at de hele tida var veldig splitta. En slags glede over at vi greide oss bra på Blindern, og at vi fikk jobb så vi kunne kjøpe oss endel ting, men det måtte ikke vises. Særlig min far var vår for at, du er ikke bedre enn oss"*.

Noen kunne føle motstridende forventninger i forhold til forbruk fra familie og fra venner og medstudenter.

Nei, du kan nesten si at det var litt motstridende, fordi jeg syntes at jeg var litt heldigere stilt når det gjaldt bolig enn mange av mine medstudenter. Mens min mor kanskje syntes at jeg skulle ha brukt mer penger på tøy til meg selv. Litt sånn kryssende forventninger fra foreldre som mente at vi kunne vært mer materialistisk orientert, og medstudenter som mente at vi hadde vært alt for heldige.

Bodil (1956)

Utdanning – et naturlig valg

Flere av kvinnene i denne kohorten mente at det å ta en utdanning ikke hadde endret deres syn når det gjaldt forbruk.

Bodil mente at hun hadde etablert seg tidligere materielt hvis hun ikke hadde utdannet seg. Når hun sammenliknet seg med barndomsvenninner uten

utdanning så hun at det var både en materiell og sosial forskjell. Men samtidig mente hun at utdanningen ikke hadde endret noe for hennes egen del. Hun mente hun tidlig hadde hatt planer om å utdanne seg, og at hun derfor hadde hatt klare forventninger til hvordan hennes etablering ville bli.

På en måte følte jeg at jeg ikke hadde et annet syn på forbruk når jeg var 18 år heller. Det er noe med at du går et løp som du selv, tilfredsstill dine egne forventninger. Jeg tenkte på meg selv som akademiker også da jeg var 16 år. Jeg hadde aldri tenkt at jeg skulle være etablert og ikke utdanne meg. Det var ingen overgang i livet mitt eller noe nytt som inntraff at jeg tok høyere utdanning, på en måte. Det var en naturlig del av mine egne forventninger fra tidligere. Så derfor endret det ikke noe.

Hos Birgitte hadde utdanningen ført til at hun hadde fått en god jobb slik at hun hadde muligheter til å bruke penger. Og hun fortsatte: "jeg har aldri tenkt så mye på hva en forbruker i etableringsfasen, jeg, så om jeg hadde vært butikkdame eller jurist, jeg vet ikke om jeg hadde tenkt noe annerledes".

Å etablere seg på 90-tallet

90-tallet – Rikdom og verdidebatt

Ny økonomisk oppgang fra midten av 90-tallet, og et jevnt stigende boligmarked. Penger ble i sterkere grad enn før et mål på suksess og velykkethet og de nyrike viste frem sin rikdom der hyttepalass i fjellheimen ble et nytt begrep. Politikk og samfunnsliv ble preget av en verdidebatt som kunne henge sammen med den tapte trygghet og usikkerhet som fusjonsbølger og strukturendringer i næringsliv og familieliv som hadde vunnet fram i løpet av 80-90 tallet. I 1997 satte regjeringen ned en verdikommisjon. Norge stemte Nei til EU i 1994. Hjemmene ble stadig større. Hjemmeinnredning og design kom stadig mer i fokus.

Kvinnene født 1966:

Sissel, cand.oecon, født og oppvokst i Oslo. Faren universitetsutdannet, moren høyskoleutdannet.

Siri, siv.ing, født og oppvokst på lite sted på Østlandet. Faren høyskoleutdannet, moren ingen utdanning.

Sandra, siv.ing, født og oppvokst i middelstor by på Østlandet. Faren høyskoleutdannet, moren ingen utdanning.

Sølvi, cand.polit (sosiolog), født og oppvokst i middelstor by på Østlandet. Faren høyskoleutdannet, moren ingen utdanning.

Sunniva, siviløkonom, født og oppvokst stor kommune i Akershus. Begge foreldrene universitetsutdannet.

Kvinnene flyttet hjemmefra da de var i alderen 19-21. De entret universitetet og høyskolene fra midten av 80-tallet, og de var ferdig med sin utdanning og klar for arbeidslivet i begynnelsen av 90-tallet. Alle kom fra hjem der fedrene hadde høyere utdanning, to av dem hadde også mødre med høy utdanning. Deres første samliv i form av samboerforhold ble innledet i alderen 21-28 år, hvor de fleste var rundt 22-23 år. Fire av dem inngikk ekteskap etter noen års samboerskap. Tre av disse kvinnene hadde fått barn da de var 26,29 og 30 år, og dette var etter at de hadde giftet seg og at de var etablert i bolig og arbeid.

Deres første hjem – arvet gods og støtte hjemmefra

Ikke alle av disse kvinnene var etablert i egen bolig på intervju tidspunktet, selv om alle hadde en stabil bosituasjon. En av kvinnene leide leilighet av foreldrene og en annen var i ferd med å bygge hus. De tre som hadde egen bolig, hadde kjøpt sammen med samboer, der en av kvinnene var 22 år og de to andre var 27 år.

Heller ikke de yngste kvinnene hadde vært særlig opptatt av å samle seg noe utstyr før de kjøpte egen bolig, men noe hadde de samlet seg opp i løpet av noen år på hybler eller i leide leiligheter.

Vi hadde noe rusk og rask fra vi bodde i studentleilighet som ikke var møblert. Det var fra loft hos familier, og det tok vi med opp hit. Og så fikk vi litt, familiene våre utstyrte oss med ting, av brukting. Og så begynte vi å kjøpe litt selv. (Sølvi)

Det "etablerte forbruk" var for disse kvinnene å skaffe seg de mest nødvendige ting, slik som komfyr, vaskemaskin og kjøleskap.

Luksus kunne være det å kjøpe oppvaskmaskin og det å kjøpe ordentlige, dyre møbler. Som Sunniva sa det: "vi vil nok bytte ut det spisestuebordet. Det er litt luksus, ikke sant, det har jeg bodd med i ørten år, men som ingen av oss egentlig har likt".

Forbruk i samliv – separat økonomi

Samboerne til disse kvinnene hadde også stort sett høyere utdanning. Økonomien ordnet de fleste på en måte som fungerte som en blanding av både felles og separat økonomi.

Vi har vel hatt begge deler. Nå er vi veldig felles, men vi putter ikke alt i en felles pott, og så går det ut. Vi er veldig selvstendige ettersom begge har inntekt, og så samarbeider vi om felles utgifter. (Sunniva)

Det virket som at det å flytte inn i samliv ikke forandret forbruket og livsstilen så mye, begge parter i husholdet var stort sett enige i hva de skulle prioritere. Likevel virket det som at det stort sett var kvinnene som tok initiativet til å utstyre hjemmet.

Vi prioriterer nok ganske likt. Men det er nok jeg som kommer med forslagene og tar initiativet, og så mobiliserer jeg han. (Sandra)

Sølvi mente at hennes samboer var minst like interessert i hjemmet som henne, og at menn er blitt mer opptatt av å kjøpe utstyr til boligen syntes hun var et tegn i tiden.

Jeg synes det er blitt veldig tydelig, jeg synes det at kvinner og menn med høy utdanning har et ganske likt forbruk. Jeg synes det er blitt ganske tydelig at menn med høyere utdanning er blitt ganske opptatt av disse feinschmecker – ting, de også. Det synes jeg er blitt et markert mønster i tida vår, som gjør at ikke vi er de store forbrukerne.

“Vi har mer og har kommet fortere til ting”

Flere av kvinnene mente at de hadde både et større og et annet forbruk enn det foreldrene hadde hatt, og at de også hadde skaffet seg ting raskere enn det foreldrene hadde gjort. Deres foreldre ble født rundt 30- tallet, og de etablerte seg på 50 og 60-tallet. De fleste av disse kvinnene hadde foreldre som også selv hadde vært studenter.

De har nok hatt det verre. Vi har jo reist på dyrere ferier og sånn samtidig. Men for de så var det kanskje ikke noe alternativ. For dem så var det på en måte mye mere det å skaffe seg de tingene de syntes de trengte til sin leilighet. Men vi har kanskje prioritert litt mere på kryss og tvers.

(Synnøve)

Vi blir jo fora med at den var så veldig forsiktig, da. Men den var selvfølgelig det. Sammenlikna med når foreldra mine fikk eget hus, så var det på en måte i en seinere fase enn hva vi gjør i dag. De leide mye lenger, mens vi kjøpte tidligere. Og når det gjaldt møbler så husker jeg fra oppveksten at jeg kommer fra et hjem der det ikke har vært noe stort forbruk av møbler i heimen og det har virkelig vært brukt veldig lenge. Så jeg føler det at vi kjøper ting hakket før foreldrene våre gjorde.

(Sølvi)

Mye tøffere og hardere enn jeg har hatt det. Jeg har masse eksempler fra når de etablerte seg med barn og som studenter, og. Mamma fortalte at de hadde løk i alle varianter, og hun sydde veldig mye klær, og. Men det var en prioritering at hun ikke jobbet, men var hjemme og passe søsteren min og meg. Men vi har det nok tøffere på tid sammen med barna.

(Sunniva)

Flere av kvinnene mente at de hadde fått mer hjelp hjemmefra enn det deres foreldre hadde fått. De hadde inntrykk av at mange unge i dag arver møbler og utstyr og mottar forskudd på arv.

Og så har jo vi fått mye hjelp hjemmefra av våre foreldre, både sånn materielt, at de har gitt oss ting og sånn, som jeg tror at de ikke fikk i like stor grad fra sine foreldre, fordi de ikke hadde råd til det.

(Synnøve)

Og så tenkte jeg mer på sånne ting at folk har fått forskudd på arv, endel sånne ting. For det er ikke til å komme fra at veldig mange, altså foreldregenerasjonen i dag har det veldig bra sammenliknet med demmes foreldre igjen, og at dagens generasjoner i mye større grad arver enn det som var vanlig før, da.

(Siri)

Selv om disse kvinnene hadde fått formidlet noen av foreldrenes erfaringer i denne fasen hadde ikke forbruket vært noe framtreddende tema dem i mellom. Få av kvinnene kunne huske at de hadde fått noen negative reaksjoner fra foreldrene i forhold til forbruk i denne fasen. Dette kan henge sammen med at de fleste av disse kvinnene hadde foreldre som selv hadde utdanning.

Utdanning – en selvfølge?

Alle kvinnene i den yngste kohorten mente at utdanningen ikke hadde påvirket deres forbruk direkte. De mente at deres forbruk hadde vært det samme uansett om de hadde tatt en utdanning eller ikke.

Noen av kvinnene mente at det var hvilken mennesketype de var som påvirket forbruket mest.

I følge Bourdieu er individers habitus i form av kulturelle og økonomiske verdier fra barndommen så inkorporert at den ikke oppdages. De valg en tar fremstår som helt naturlige, og en del av ens personlighet.

Som Siri sa det: *“Jeg betrakter meg selv som veldig sånn, ja at jeg tenker litt sånn nøkternt og da tror jeg kanskje det ikke ville påvirke forbruket mitt sånn veldig, altså. Jeg tror ikke det”.*

Samtidig hadde noen av disse kvinnene ikke noe problem med å se at utdanningen kan ha påvirket på det økonomiske plan. To av kvinnene mente at utdannelsen hadde hatt en negativ effekt på økonomien og forbruket i denne perioden, fordi de en er student uten inntekt i lengre tid.

Sissel husket at da hun studerte var det fokusert på: *“ hvor mange år det tok før du hentet inn de som valgte å ikke ta en høyere utdanning, da”.* Hun fortalte videre at hun ikke hadde så store forventninger om å få god råd ut fra den utdanningen hun hadde valgt, men at dette heller ikke var forventet fra omgivelsene.

Jeg tror det gikk mye mer på det at, veldig lite fokusert på det med forbruk og god råd og sånn, mye mer på sånn at hun er intelligent liksom, som tar seg høyere utdanning.

(Sissel)

Siri som den eneste nevnte at hun ikke hadde tjent så bra som hun nå gjør uten utdanning, men hun var forsiktig med å si at inntekten hadde mye å si for hennes forbruk.

Flere av kvinnene nevnte også at utdanningen kunne spille en rolle for forbruket gjennom at de kom inn i et spesielt miljø, at de menneskene de studerte sammen med påvirket deres prioriteringer.

Gjennom utdanningen kom en i kontakt med et miljø der en i større grad reflekterer over sine valg i livet, og også rundt de ting en omgir seg med.

Ja, for det første det, jeg tror nok at studenter lever litt strammere, du får nok et mer bevisst forhold til ting, du gjør deg nok litt mere tanker enn hvis du ikke tar en utdanning. For du er i et miljø som setter spørsmålstegn ved ting, du har mere samtaler og diskuterer rett og slett, setter mere spørsmålstegn ved hvorfor du er til og de valg du tar.

(Sunniva)

Sølvi reflekterte over det at hun hjemmefra hadde et fått innpodet et ganske tradisjonelt syn på forbruk:

Jeg tror nok at jeg er fora med et ganske tradisjonelt syn på forbruk i den forstand når er det forventet at man skal være i ulike faser og ha det og det.

Samtidig kunne hun se at hun gjennom utdanningen hadde kommet i kontakt med et miljø som formidlet visse holdninger til hvilket forbruk en burde ha.

Jeg tror nok at utdannelsen har gjort at man har kommet inn i et miljø hvor en viss smak råder, og at nei, det har jeg forsåvidt vært hele tida. Jeg føler vel at det er en blanding der, på den ene siden at jeg har vokst opp med litt sånn forsiktighetsregler, men samtidig så føler jeg at det å være sammen med andre innenfor academia influerer meg på en eller annen måte. Når det gjelder høyere utdanning så har jeg nok et bevisst forhold til og gått endel runder rundt forholdet mellom brukt ting, design ting. Den diskusjonen har jeg hatt med meg selv mange ganger. Og enten er det fordi man har høyere utdanning sånn at man har fått en egen smak fordi man er høyere utdanna og skal vise det utad på en måte. At den gnisten og det ønsket om å kjøpe den ene tingen som koster ganske mye og som du tror at du kommer til å elske hele livet, den ligger hos meg, og den er kanskje poda fra det å ha tatt en høyere utdanning hvor du er i et miljø hvor du er opptatt av å vise fram disse symbolene.

Flere av de yngste kvinnene nevnte at de hadde lagt merke til at det å ta utdanning ikke lønte seg økonomisk og materielt sett.

Sissel, født 1966 mente at det å ha dårlig råd var midlertidig, etter utdanningen skulle hun også begynne å tjene penger. Men hun hadde i møte med jevnaldrende som ikke hadde valgt å utdanne seg, lagt merke til at materielt og økonomisk sett hadde ikke utdanningen lønt seg.

Det er jo klart, når jeg var på sånn 18-års jubileum fra barneskolen så var det jo de som hadde stor enebolig og nedbetalt alle lån og sånn, det var jo de som hadde blitt snekkere og rørleggere og sånn. Det slo meg virkelig, altså, det hadde jeg ikke tenkt så mye på. Endel av oss hadde jo liksom, jurister i miljødepartementet, og hadde ikke noe god råd, liksom, leide leiligheter, og. Jeg tror jeg ikke hadde tenkt så mye på det før, men det var så påfallende.

(Sissel)

Kapittel 6: Sammenfatning og analyse

Kvinnenes etableringsmønster – en sammenfatning

Oversikt aldersmessig plassering av overganger i etableringsfasen hos de ulike kohorter:

Kvinnene født 1946

Informant	Flytte hjemmefra	Ferdig utdanning	Første arbeid	Første samliv	Type	Første barn	Første felles bolig/str
Hanne	22 år	25 år	25 år	22 år	Ekteskap	31 år	22 år 40 m ²
Hege	23 år	24/43 år	24 år	25 år	Ekteskap	28 år	25 år 55 m ²
Hilde	20 år	30 år	30 år	27 år	Ekteskap	32 år	27 år 90 m ²
Henriette	20 år	27 år	27 år	28 år	Ekteskap	31 år	28 år 70 m ²
Heidi	21 år	27 år	27 år	27 år	Ekteskap	28 år	27 år 75m ²

Kvinnene født 1956

Informant	Flytte hjemmefra	Ferdig utdanning	Første arbeid	Første samliv	Type samliv	Første barn	Første felles bolig/str
Berit	20 år	31 år	31 år	33 år	Samboer	36 år	26 år /30år 60m ²
Bodil	18,5 år	29 år	29 år	23 år	Samboer	25 år	24år 65m ²
Bente	19 år	27 år	27 år	21 år	Samboer	25 år	26 år 80m ²
Birgitte	19 år	27 år	27 år	29 år	Samboer	31 år	27år alene 35/70m ²
Britt	19 år	26 år	26 år	25 år	Samboer	30 år	27 år 150 m ²

Kvinnene født 1966

Informant	Flyttet hjemmefra	Ferdig utdanning	Første arbeid	Første samliv	Type samliv	Første barn	Første felles bolig/str
Sissel	20 år	25 år	25 år	22år	Samboer	26 år	22år 65 m ²
Siri	20 år	24 år	24 år	28 år	Samboer	Ingen barn	25år leier 70 m ²
Sandra	19 år	24 år	24 år	21 år	Samboer	30 år	27 år 70m ²
Sølvi	19 år	28 år	28 år	22 år	Samboer	Ingen barn	27 år 67 m ²
Sunniva	21 år	24 år	24 år	24 år	Samboer	29 år	23år leier 120 m ²

Kvinnenes etableringsatferd i form av aldersmessig plassering og rekkefølge av de ulike rolle og statusoverganger varierer noe, men har også mange likheter.

Vi kan si at de alle har hatt det vi kan kalle en "utsatt" etableringsfase fordi de alle har tatt en høyere utdanning. Utvalgsriterier for alle kvinnene var at de i etableringsfasen skulle ha etablert seg i en kjøpt bolig, samliv og helst med barn. To av de yngste bodde i leide leiligheter gjennom familien, og tre av de yngste kvinnene hadde ikke fått barn ved intervjuetidspunktet.

Kvinnenes sosiale bakgrunn i form av foreldrenes utdanningsnivå varierer.

1946 og 1956 kohortene kvinnene hadde fedre som enten var uten utdanning, universitetsutdanning eller håndverkerbakgrunn. Ingen av mødrene til 1946 kohorten hadde høyere utdanning, mens to mødrene til 1956 kohorten hadde det.

Alle kvinnene født 1966 hadde fedre som har høy utdanning, og to av dem hadde også mødre med utdanning.

Flytte hjemmefra gjorde kvinnene i alderen 18, 5 til 23 år, hvor de fleste var ute av foreldrehjemmet ved 19-20 års alder. For de fleste ble første stopp å flytte på hybel, eller leie leilighet.

Første egne permanente bolig, som stort sett ville si kjøp av leilighet ble hos de fleste anskaffet sammen med ektefelle eller samboer. Det var den de forholdt seg til da fortalte om sitt forbruk, selv om enkelte av dem også hadde hatt egen bolig tidligere. De fleste bodde i leilighet i blokk med en gjennomsnittstørrelse på 60-80 m². Kun en av kvinnene bodde i hus (Britt 1956)

Utdanning - Kvinnene var ferdig med utdanningen i alderen 24-31 år (Hege tok sin andre utdanning i voksen alder) Kvinnene i de to eldste kohortene hadde alle lengre universitetsutdanninger, mens det var flere av de yngste kvinnene som hadde fireårs utdanning på høyskolenivå.

Samliv - Kvinnene flyttet i samliv med sine menn i alderen 22-33 år.

De eldste kvinnene giftet seg, mens de andre kohortene kvinner ble samboere.

Barn - fikk de i alderen 25 - 26 år

Til nå har jeg presentert etableringshistoriene til kvinnene etter hvilken kohorttilknytning de har. Med et generasjonsperspektiv som utgangspunkt kan en i for stor grad være opptatt av å fokusere og lete etter tegn på endring fremfor å se hva som gjør kvinnene like. Like interessant er det å finne de likheter og fellestrekk som en kan finne i kvinnenenes erfaringer og opplevelser. Sosial bakgrunn og livsfase kan være de faktorer som knytter kvinnenenes erfaringer og opplevelser sammen uavhengig av generasjonstilknytning.

Når vi ser på hvordan disse kvinnene har foretatt overgangen til voksenlivet, i betydningen tidspunkt og rekkefølge av de ulike overganger ser en klare likhetstrekk. Vi kan si at alle disse kvinnene har hatt en utsatt overgang til voksenlivet med et "forlenget" ungdomsforbruk. Jeg vil nå sammenfatte og se på tvers av generasjonene, men også skille dem ut under ulike temaer der jeg finner det nødvendig.

Etableringsfasens overganger sett innenfra – hva gjør deg voksen?

Overgangen til voksenlivet – fra ungdom til voksenliv er ikke bare en biologisk prosess, men får ulik utforming og betydning i ulike historiske perioder. Å forstå livsløpet som oppdelt i faser eller rolleoverganger er hentet fra industrisamfunnets organisering av livsløpet. Kulturelle mønstre fra 50-60 tallet sitter fortsatt igjen som forestillinger om at det finnes en "naturlig" alder for når de ulike rolleoverganger som ekteskap, yrkesaktivitet og barnefødsler skal foregå. Utdanningssamfunnet har skapt en ny fase, en ung voksenfase hvor ungdomstiden strekkes ut i tid (Frønes, Brusdal 2000)

En lengre periode i utdanning med utsettelse av samliv og barn for stadig flere former det kulturelle bildet av ungdomstid og etablering, også for de som går direkte ut i yrkeslivet etter endt skolegang. En slik forståelse av livet organisert i trinnvise faser kan settes under press i takt med et større mangfold og variasjoner av livsløp i de moderne samfunn (Frønes, Brusdal 2000). Grensene for når en er voksen i egne og andres øyne blir mer utydelig.

Det å være en voksen person ble hos de fleste av kvinnene beskrevet som det å være ansvarlig for sine handlinger og sitt eget liv, men også det å bli ansvarlig for andre, slik som barn. Og også det å være økonomisk ansvarlig, selv om dette kom senere for flere av dem. Men også å leve på lånekassen gir egen økonomi. Som regel ble denne evnen til å ta ansvar knyttet til en indre egenskap ved

individet, som en slags modenhet de etterhvert oppnådde. Å være voksen ble knyttet til kvinnene selv, å kunne ordne opp og leve sitt eget liv.

Å være voksen vil vel si at du tar ansvar for ditt eget liv både økonomisk og på annen måte, og kanskje det med å ta økonomisk ansvar er den siste delen av det å bli voksen, tror jeg.

Hilde, 1946

Jeg tror at, en ting som gjør at du er voksen, det ser jeg som selv har barn i tenåra, det er evnen til å tenke langsiktig. Å tenke konsekvenser av sine handlinger, hva det kan innebære. Og den personlige tilfredsstillelsen eller nytelsen eller hva man skal si, det å få tilfredsstilt egne behov, det er kanskje det som karakteriserer ungdomstida. Når du er voksen så får du ansvar for deg selv og andre, og ser seg selv i et større perspektiv. Man er ansvarlig samfunnsborger.

Bente, 1956

Det er ikke så enkelt å svare på egentlig. Jeg bare lurte på når man blir voksen (latter). Man blir vel mer moden på de fleste områder. Og så tror jeg ikke at det er en så veldig klar regel for når man blir voksen.

Siri, 1966

Altså jeg synes jo at det å bli sikrere på valg i livet, å tørre å ta valg som ikke andre har så stor innflytelse i forhold til hva slags valg jeg foretar, tørre å gjøre sanne overveielser og i det hele tatt gjøre det.

Sølvi, 1966

Når tidlige viktige markører for det å bli voksen, som inntreden i arbeidsliv og barnefasen utsettes blir knaggene for å henge voksenidentiteten mindre tydelige. Hos kvinnene ble betydningen av og opplevelsen av å være voksen i større grad knyttet til den enkelte og til psykologiske modningsprosesser. Når sentrale rolleoverganger utsettes, må voksenheten knyttes til noe annet, til individet selv.

Det å være voksen og det å være etablert behøvde nødvendigvis ikke henge sammen slik disse kvinnene så det.

Nei, ikke nødvendigvis. For det å være etablert kan jo defineres som det at man har flyttet hjemmefra, skaffet seg sitt eget, administrerer seg sjølv på et vis. Det å være voksen ser jeg mere på som totalt, både følelsesmessig og sånn moralsk på en måte.

Hege, 1946

Deres oppfatning av å være etablert ble knyttet til de overganger og rolleskifter som preger denne fasen av livet, og samsvarer slik med forestillingen om å se

livsløpet i form av faser. I følge Frønes (2000) vil kollektive forestillinger leve videre selv etter om virkeligheten og endringer har funnet sted fordi begrepene ikke endres. Det å være etablert hang sammen med det å skaffe seg bolig, få seg arbeid og skaffe seg familie og barn.

Annerledes hadde det kanskje stilt seg hvis kvinnene ikke hadde klart å etablere seg i både bolig, arbeids- og familieliv i denne fasen av livet som de har gjort. Det er mulig at etablertbegrepet hadde vært mer problematisk å forholde seg til hvis en opplever å ikke å foretatt de forventede rolleovergangene i sin etableringsfase.

Du kan godt ha, det kjenner jeg fra studietid og sånn, ihvertfall i universitetsstudiemiljø, at det var en god del personer som ble oppfatta som, selvfølgelig var voksne, men de var ikke etablerte sånn som jeg var som stifta familie ganske tidlig. De var ikke etablerte i den betydninga med hus og bil og garasje (latter). Så det behøver ikke å henge sammen.

Bente, 1956

Bente ler litt av etablert begrepet og uttrykker kanskje her en slags dobbelthet til begrepet. Etablert kunne også bety kjedelig, satt og "parkert" Og i et samfunn som setter selvstendighet og frihet høyt kan en ha behov for å signalisere en slags distanse til det å være etablert. Å bli etablert handlet kan også forstås som å miste sin frihet og selvstendighet.

Og noen kunne også ha en frykt for å etablere seg: *"Men jeg var veldig redd for å etablere meg, jeg ville alltid få reist. Det var veldig viktig at jeg fikk reist mye"* som Birgitte, 1956 fortalte.

Dette kunne også gjenspeiles i hva slags typer gjenstander en kjøpte:

Altså nå til jul så kjøpte jeg meg en sånn Kenwood kjøkkenmaskin, en sånn stor en. Og det flirer jeg av enda, jeg har ikke kjøpt det for jeg syntes det var sånn som gamle kjerringer har. Og nå er jeg 40 år, så nå har jeg kjøpt meg Kenwood kjøkkenmaskin, den troner på kjøkkenbenken hjemme. *Bente (1956)*

Forbruket i etableringsfasen bærer preg av at det er flere sentrale rolleoverganger som endrer både ens egne og andres forventninger til livsstil og levekår. Fra student til arbeidstaker, fra singel til ektefelle eller samboer til det å bli mor. Forbruket kan brukes som symboler for sin egen forståelse for hvilken rolle en har trådd inn i, og også vise omverdenen hvor en befinner seg. Når slutter ungdomsforbruket og er det noen overganger som er viktigere enn andre i forhold til å endre både livsstil og forbruk? Boligen fremstod som viktig både for det å skape sin egen voksentilværelse, men også for et familieliv.

Boligen som etableringsprosjekt

Hjemmet formes i samspillet mellom det individuelle og det kulturelle, det som er felles. Når vi etablerer et hjem, etablerer vi en sosial tilhørighet. Hjemmet har en funksjon for å gi retning og mening i livet (Gullestad 1989).

Særlig boligen hadde en sentral plass i kvinnenens beskrivelse av det å etablere sitt voksenliv. Boligen ser ut til å fungere som en "knagg" de kunne henge etableringen på. Boligen kan fungere som en ytre, materiell ramme for et selvstendig voksenliv og samliv.

Boligen som ramme for et selvstendig liv

Etableringen ble hos de fleste fremstilt som å ha gått i faser. Den første fasen var det å flytte hjemmefra og bo for seg selv, og så kom det å flytte inn i samliv og i felles bolig. Og det å flytte for seg selv var et viktig steg for å bli voksen. Boligen som en markør av en grense mot omverdenen, at her "regjerer jeg" hadde vært viktig for noen.

Det er nok litt det å gjøre beslutninger om at man lager et eget hjem hvor du lager dine egne grenser mot omverdenen, her er det du som foretar endelige beslutninger. At man markerer det ganske tydelig for omverdenen, både overfor foreldre og overfor venner.
Sølvi, 1966

For mange var det et poeng at boligen måtte oppleves som å være permanent og stabil for at de skulle føle seg etablert og for mye de ville investere av tid og penger i den. At en eide boligen utgjorde en forskjell.

Jeg følte ikke at jeg var etablert mens jeg studerte. Da bodde jeg i leid leilighet og vi bare suste og hadde det bare gøy.
Birgitte, 1956

At flere, særlig blant de yngste kvinnene mente at egen bolig var viktig og at en godt kunne være etablert uten mann og barn kan være uttrykk og gjenspeile de moderne forventninger til kvinnerollen der kvinner kan og skal klare seg selv, og skape seg sitt eget liv.

Egen bolig synes jeg er veldig viktig. Jeg synes de andre er veldig sånn, altså man kan godt ha et etablert liv, et helt liv uten å ha verken samboer eller barn. Så det blir veldig sånn ledende for type sånn familie man ønsker seg og hva som er etablert eller ikke. Så jeg synes det med egen bolig og arbeid er etablert.
Berit, 1956

Det å flytte for meg selv var første trinn i etableringsfasen, så kommer det med samboer eller jeg er gift, da, og har et barn. Men jeg vet ikke om det med barn skal komme med i det med etablering, for det er veldig mange mennesker som ikke kan få barn eller ikke har barn, som også er etablert allikevel. Jeg synes egentlig at barn er litt uvesentlig. Og kanskje til og med om du har en å bo sammen med. Jeg har venninner som bor for seg selv og som jeg føler også er etablert, som verken har de to elementene. Hvis jeg tenker på det ordet umiddelbart nå så synes jeg det ordet mere innebærer det å klare seg selv, enn det å være gift og ha barn.
Sunniva, 1966

Etablert, jeg får ofte assosiasjoner at man bosetter seg sammen med, det er jo det som er standardformuleringen man bruker når man snakker om å være etablert. Men å være etablert kan jo også være å bo i egen bolig og lever ditt eget liv, uten forpliktelser til mann eller barn.
Sølvi, 1966

Selvstendighet og uavhengighet er sentrale verdier for moderne kvinner, og blir sett på som "riktige" verdier. Dette kan være også være å gi uttrykk for en åpenhet og toleranse for at det finnes mange måter å leve livet på.

For mange unge er det å bo for seg selv et viktig tegn på selvstendighet og det å ha kontroll over sitt eget liv (Gullestad 1989) Ikke bare har kvinner fått muligheten til å starte sitt voksenliv på selvstendig grunnlag, men også økende skilsmissetall og nye familietyper gjør at en i større grad har en bevissthet om at en må kunne klare seg selv (jfr. Becks risikobiografi).

Boligen kan ut fra kvinnenes beskrivelser leses som et symbol og en markør for et eget selvstendig liv. At boligen ble fremstilt som en slik viktig knagg på veien til en voksen og etablert tilværelse kunne også henge sammen med at mange av de andre viktige overgangene i etableringsfasen ble utsatt. Om lag halvparten av kvinnene kjøpte første bolig før de var kommet i arbeid.

Kvinnene har altså en oppfatning av at det er viktig at kvinner på selvstendig grunnlag kan etablere sitt voksenliv i egen bolig, men de fleste av dem kjøpte første bolig når de ble to. Boligmarkedet har i løpet av 80- og 90-tallet fått en stadig høyere inngangsbillett for unge og det er ofte en klar sammenheng mellom det å flytte inn i samliv og det å kjøpe bolig. Slik sett kan en si at kvinners økende oppfatning av og forventning til at en har mulighet til å etablere sitt voksenliv på selvstendig grunnlag kan komme under press i møte med et stigende boligmarked.

Boligen som ramme for familie etablering

Etableringen i den første eide boligen falt altså sammen med å flytte inn i samliv. For de eldste kvinnene var det han de var gift med, for kvinnene i de to yngste kohortene var det å bli samboere.

Å kjøpe bolig sammen kan sees som starten på et felles prosjekt og danne rammen for et familieliv med mann og barn. Den felles boligen er rammen for å skape samhørighet og fellesskap i familielivet.

Når en flytter sammen med et annet menneske og skal etablere en felles husholdning begynner en ny tilværelse sammen med en person som kanskje har andre krav og holdninger til hvilket forbruk en skal ha.

Det var få av de eldste kvinnene som kunne huske at forbruket hadde vært et tema for diskusjon og forhandling i deres ekteskap. Dette kan selvfølgelig skyldes at de gjennom et langt samliv har avpasset sitt forbruk til hverandre, og at de derfor ikke kan huske at de i denne fasen hadde ulike prioriteringer av forbruk.

De fleste kvinnene i de to yngste kohortene hadde vært samboere i leide leiligheter før de etterhvert kjøpte bolig sammen med samboer. Heller ikke de kunne huske at forbruket hadde vært noe stort diskusjonstema i samlivet, men det kom fram hos enkelte at de og samboeren hadde hatt ulike prioriteringer.

Kvinnene opplevde at de hadde hatt en større interesse for å kjøpe ting og utstyr til hjemmet enn han de bodde sammen med. Når det gjaldt de store innkjøp hadde de i stor grad vært enige.

Det kommer an på, sånn når det gjelder småtingene så er det helt klart meg. Men når det gjelder større innkjøp så er det ganske likt egentlig. Jeg har etterhvert lært meg at jeg ikke spør han når det gjelder småting, da bare kjøper jeg det, så slipper vi den diskusjonen. Når det gjelder større ting, så er det nok ganske likt, ja.

(Sissel, 1966)

Samlivet ble også et forbruksfelleskap, selv om det virket som at det var kvinnene som i stor grad stod for innkjøpene til hjemmet. Nesten alle kvinnene hadde samboer eller ektefelle som også hadde høyere utdanning, og dette kan ha bidratt til at prioriteringene i forhold til forbruk har vært relativt like hos begge parter.

Hos mange av kvinnene, særlig hos de to yngste kohortene var det å få barn som i særlig grad markerte det etablerte liv for dem og som endret livsstilen mest. Det var for mange det å få barn som markerte avslutningen av "ungdomsforbruket" som hadde preget deres etableringsfase frem til da. At det i særlig grad var den yngste kohorten som nevnte dette, kan komme av at de på intervju tidspunktet hadde små barn og var "midt" oppe i småbarnsfasen som gjorde dem bundet til hjemmet.

Da blir du ihvertfall også veldig bundet. Og du får et vanvittig ansvar for noen andre personer. Så det er masse du overhodet ikke kan gjøre, ikke sant. Du må da prioritere de, og legge mange ting som du gjorde før etter deg. Det er nok det som etablerer deg aller mest.

(Birgitte, 1956)

Det å få barn gjorde tilværelsen mer orientert mot hjemmet, livet ute med studievenner ble betraktelig redusert. Når en fikk barn ble det slutt på mye av forbruket og livsstilen som en kan si hørte ungdomstiden til.

Det ble jo forankret hjemme, holdt jeg på å si. Fra å ha levd et liv hvor du levde mye ute, med studievenner og sånn.

Hanne, 1946

Det var jo det store ansvaret for de barna. Og så prioriterer du de, så du drar jo ikke i hundre selskaper og reiser utenlands hele tiden. Jeg jobber mindre.

Birgitte, 1956

Det å få barn kunne virke samlende for samlivet, for hva de gjorde sammen med mannen de bodde sammen med. Livet før de fikk barn var mer selvstendig der mange av kvinnene levde sitt eget frie liv.

At vi er mere hjemme, men også det at vi har kanskje mye mer en felles oppgave å løse på en måte, mye mer samlende. Før så kunne vi jo dra på hver vår ferie, og vi kunne være med på forskjellige ting uten å være sammen. Mens

nå er det mye mer naturlig å gjøre ting sammen, og dra på ferie sammen for eksempel. Synnøve, 1966

Småbarnsperioden knyttet kvinnene nærmere til hus og hjem. For en del av kvinnene og særlig blant de to yngste kohortene ble småbarnsperioden hvor mer av tiden ble brukt i hjemmet at de fikk større interesse for og fokus på hjemmeinnredning.

Når det gjaldt klær og utstyr til barna ser det ut til at de fleste av kvinnene uansett kohort hadde arvet mye fra slekt og familie. En kan få inntrykk av at når det gjelder klær og utstyr til barn eksisterer det sterke nettverk der en arver, bytter og låner av hverandre.

De fleste av kvinnene hadde bil eller tilgang på bil gjennom samboer eller ektemann under hele etableringsfasen, men flere av de eldste kvinnene skaffet seg bil først etter at de hadde fått barn, det var først da de så på bil som en nødvendighet. Det ser ut som at det har vært vanligere for de yngste kvinnene å ha bil enn for de eldste under hele etableringsfasen.

Boligens inventar – ut fra nytte, mening/tilhørighet eller distinksjon?

Etableringsfasen regnes som en typisk sanke og samlefase. Det var få av kvinnene som hadde samlet seg noe utstyr etter flere år på hybel eller i leide leiligheter.

Det er tydelig i de fleste av etableringshistoriene at referansegruppen for kvinnes forbruk, den de følte seg mest lik og sammenliknet sitt forbruk med var venner og medstudenter. De jevnaldrende som en vokser opp med og følger gjennom skolegang og studieliv er blitt den viktigste referansegruppen for mange unge. Og påvirkningen fra de jevnaldrende har bare økt i takt med at både flere utdanner seg og at en befinner seg stadig lenger ved utdanningsinstitusjonene.

Når de flyttet inn i sin første mer permanente bolig forteller de om et forbruk preget av å skaffe seg det de anså som helt nødvendige varer og gjenstander som hvitevarer og møbler til å sitte i og sove i. Beskrivelser som å "dekke de basale behov" eller skaffe seg "nødvendighetstingene" gikk igjen i mange av historiene.

Og det var ikke store forskjeller mellom hva de la i dette. Det var å kunne møblere stuen, kjøkkenet og soverommet på en billigst mulig måte og komfyr og vaskemaskin. Etableringsfasen slik de fremstilte det handlet om å tilfredsstille endel elementære behov, og deres beskrivelser av forbruket i den første boligen kan slik settes fortolkes ut fra et behovs- og nytteperspektiv. Det var varenes nytte- og bruksverdi som ble fremhevet.

Økonomien satte begrensinger i hva de kunne anskaffe seg, og boligen ble innredet med møbler og utstyr som var arvet eller kjøpt brukt eller billig.

Det var ingen markerte forskjeller mellom kohortene i forhold til det å handle brukt, flere av kvinnene hadde trålet bruktmarkeder og loppemarkeder i jakt på møbler og utstyr.

Uten loppemarked, Ikea og Hennes & Mauritz, så hadde jeg vel ikke hatt så mye i den etableringsfasen.
Berit, 1956

En kan også få inntrykk av at kvinnene i de to yngste kohortene har arvet mer enn de eldste kvinnene, som kan være i tråd med at de i takt med velstandsutviklingen har hatt mer å arve fra sine foreldre.

Samtidig er det ikke slik at gjenstander som har en nyttefunksjon og fyller et behov, utelukker andre funksjoner og betydninger. Selv i en samle og sankefase som etableringsfasen er preget av kan en gjennom forbruket uttrykke sosial tilhørighet og mening eller distinksjon. Det å arve og kjøpe brukt handler selvfølgelig om økonomi, og at en kan skaffe seg gjenstander gratis eller på en billig måte.

Men å arve uttrykker og gjenspeiler også en tilhørighet til familie og tradisjoner. Et arvet møbel, og særlig hvis det har antikvarisk verdi gjenspeiler også deres sosiale status ved det at en har noe å arve. Et arvestykke viser at en kommer fra et hjem som har hatt økonomiske og kulturelle ressurser til å kjøpe gjenstander som kan vare i generasjoner.

Likeledes behøver ikke det å handle på loppemarked bare å bety at en vil skaffe seg gjenstander på billigst mulig måte. Det kan også uttrykke verdier i forhold til miljøbevissthet og gjenbruk og en avstand til det moderne forbrukersamfunn. En kan også uttrykke og signalisere kreativitet og

individualitet ved at gjenstandene ikke er "dusinvare" og en har noe som ikke alle andre har.

Stil og smak og hjemmeinnredning

Stadig mer av vår tid og våre penger brukes på boligen og innredningen av denne og boligen er også blitt en viktig arena for skaperglede og kreativitet.

Hjemmeinnredning og oppussing av hjemmet kan sees som en arena for skapende lek, men under dekke av å være nyttig og nødvendig (Gullestad 1989).

Vi vet at kvinnene har etablert seg i ulike historiske perioder som har vært preget av ulike stiler når det gjelder møbler og innredning. Bourdieu (1995) har særlig vært opptatt av ulike klassers smakspreferanser, i form av hva en liker av gjenstander .

Den generelle utvikling i forbruket fra krigen fram til i dag er at forbruket har fått et stadig mer preg av luksus. I takt med velstandsutviklingen har de fleste fått mindre problemer med å dekke de grunnleggende behov, og derfor dreies forbruket mot å kjøpe varer som har en mer symbolsk verdi. Deres valg av stil og smakspreferanser kom ikke så stor grad frem i historiene, og det kan henge sammen med at jeg ikke fokuserte på dette i mine intervjuer. Men det kan også være at det kun var økonomisk rom for å skaffe seg "nødvendighetstingene" som de ble kalte dem og at stil og design ikke var et kriterium de hadde råd til.

Spor av 68`erne

De eldste kvinnene mente at de i mindre grad hadde vært opptatt av hjemmeinnredning i sin etableringsfase. En fikk inntrykk av at hjemmene var spartansk innredet ikke bare fordi de ikke hadde råd til noe annet, men at det for noen var et bevisst valg. Hos flere av dem kunne en se tegn til den typiske "ikke-materielle" livsstilen som preget studentmiljøene på 70-tallet Om de ikke har hatt det selv fortelles det om bord laget av bruskasser og selvsnekrede bokhyller.

Gjennom forbruket ville en vise at en nettopp ikke var opptatt av forbruk. Slik ville en markere avstand til forbrukssamfunnet som var i ferd med å utvikle seg. Gjennom forbruket tok en et politisk standpunkt på tvers av det borgelige samfunn de hadde vokst opp med og etablerte seg i.

Dette kunne også være et ut fra et ønske om å distansere seg fra sine foreldre, men også andre jevnaldrende som ikke tok utdanning og hadde en mer

tradisjonell etablering. Gjennom valg av livsstil og forbruk la de vekt på noe annet.

Lyst på designing

Flere av kvinnene i de to yngste kohortene fortalte at de var opptatt av hjemmeinnredning. Den første tiden i egen bolig handlet om å skaffe seg det mest nødvendige, men i takt med økt inntekt og familieetablering ønsket mange å kjøpe seg nye møbler og inventar til boligen. Men på samme tid uttrykte flere av de yngste at de egentlig ikke trengte det, det de hadde var fullt brukbare ting.

De uttrykte en slags dobbelthet der de var redd for å bli for opptatt av ting, til at det også var dyre designing de godt kunne tenke seg.

En av kvinnene karakteriserte i en lattermild tone interiørblader som "dameporno". Interiørbladers sammenlikning med pornoblader kan fortolkes som at dette egentlig ikke er noe en bør lese. Pornoblader er for mange noe stygt og tabu, men samtidig spennende og fristende, og kan slik sett uttrykke en ambivalens til det å være opptatt av interiør. En kan tenke for seg selv der en blar seg gjennom lekre interiørreportasjer – dette er overfladisk og fordummende, men det er deilig allikevel. Gjennom å lese interiørblader med besøk i eksklusive hjem kan en drømme seg bort fra en 3-roms i Obos-blokk, eller også gi innspill til kreative endringer i sitt eget hjem.

For noen kan dette forstås som massemedias "forførelse" av konsumentene. Men denne påvirkningen behøver ikke sees som negativt, den kan gi næring til kreativitet og gi mening og skape en positiv opplevelse for den enkelte (Storvik 1992)

Utdannede kvinner – mer smak enn penger?

Utrykket er lånt fra Rolness (1996) som mener at mennesker med mer kulturell enn økonomisk kapital har god kunnskap om hva de vil ha, men har ikke råd til å skaffe seg det. Og kulturell kapital bedømmes ofte utfra utdanningsnivå. Kvinnene i mitt utvalg kan synes å passe inn i et slikt bilde.

For de fleste av kvinnene virket ikke deres utdanningsvalg å være økonomisk motivert. Deres tilnærming til å utdanne ser ikke ut til å vært nytte- eller materialistisk orientert. Deres valg av utdanning ble tatt ut fra ønsket om å få et

interessant arbeid og få brukt sine evner. Utdanningen og arbeidet ble sett på som arenaer for selvrealisering.

Karriere for disse kvinnene var å gjøre en god jobb og få brukt sine evner. Summen på lønnslippen avgjorde ikke deres valg av arbeidssted. Flere av kvinnene jobbet ved intervjuetidspunktet med forskning, et miljø som vel har mer fokus på faglige prestasjoner enn lønnsmessig uttelling.

Ut fra et kulturelt kapital perspektiv kan en også forstå 70-tallets særegne stil og verdier. Den ikke materialistiske stilen som var tydelig blant en del radikale studenter krevde også oppmerksomhet og planlegging.

Og at en gjennom et slikt forbruk også viste tilhørighet til de en hadde felles verdier med, og markerte avstand til andre.

De to yngste kohorten hadde vært mer opptatt av både hjemmeinnredning og det å kunne kjøpe inn møbler og utstyr til hjemmet som nok også kan sees i sammenheng med et økt fokus på interiør og design. Og at de uttalte at de ofte kunne ha ønsket seg å kjøpe seg gjenstander som de ikke hadde råd til. For unge akademikere i en etableringsfasen med stor økonomisk belastning, kan det også være at en ikke har anledning til å skaffe seg det en egentlig ønsker. Det var særlig flere av de yngre kvinnene som uttrykte at de kunne ønske seg mer og andre ting enn det de innredet sine første hjem med.

Vil ikke se forskjeller?

Mange av gjenstandene kvinnene kjøpte til sine boliger blir beskrevet som de "nødvendighetstingene" de måtte skaffe seg. Og mye av det en skaffer seg i denne fasen er jo av type vaskemaskin som er et typisk "nytte" produkt.

Gjenstander og varer som bærere av sosial status underkommuniseres hos de fleste, og er ikke gjerne noe de snakker om. Kvinnene har evne til å reflektere over sitt forbruk, og mange av dem kan absolutt se at forbruket kan brukes på en slik måte. Men det snakkes som regel ikke om. Sitt eget forbruk sees som naturlig, det ble nå bare slik. De fleste forteller om sitt valg av forbruk som noe naturlig og selvsagt, jfr. Bourdieu som mener at den enkeltes habitus er så inkorporert at den ikke oppdages.

For mange i middelklassen og særlig den "kulturelle" del av den som vi kan si at mange av disse kvinnene tilhører, finnes det en motstand mot et fokus på forbruk og livsstil. Forbruk er noe "stygt" og overfladisk. Ordet forbruk forbindes med sløsing, forurensning, statusjag og kjøpepress" Rolness (1995:21)

Å vise at en gjennom forbruket av ulike gjenstander prøver å presentere et bilde av seg selv og fremvise status kan bli sett på som overfladisk og "fordømmende". Men også ved å bevisst skape et bilde av seg selv som en person som ikke er opptatt av forbruk, uttrykker en noe. Gullestad (1989) mener akademikere liker å tenke at alle andre har statussymboler, men ikke de. Også hos de som mener de ikke vektlegger forbruk må ha en sofa å sitte i, og en seng å sove i. Et akademikerhjem på slutten av 70-tallet var preget av et rustikt interiør basert på naturmaterialer som uttrykte "aktivitet, rustitet og tradisjon" (Gullestad 1989). Hjemmet skulle utstråle et aktivt liv. Et slikt interiør krever også tid, penger og kreativitet som både gir mening for den enkelte og viser tilbake og uttrykker kulturell kapital.

Når de skulle karakterisere forbruket til kvinner som ikke hadde utdanning, så fortalte kvinnene om forskjeller. Begrep som kulturell og økonomisk kapital ble også brukt i beskrivelsene. Mange mente å se at kvinner uten utdanning var mer opptatt av ting enn det de var selv, men de var samtidig redd for å markere et for skarpt skille og gi uttrykk for at det en selv hadde valgt var mye bedre. Andre igjen mente at de med utdanning kanskje etter hvert hadde mer ting, bare at det tok litt lenger tid å skaffe dem. Kvinnene så forskjellene, men de ble ikke fremhevet.

Jeg tror kanskje at kvinner som ikke har så høy utdanning, at de er litt forskjellige i hvor fort man skaffer seg nye ting. Og kanskje særlig i hvor fort man skaffer seg nye ting. At kvinner med lav utdanning kanskje helst vil ha nye ting. Og vil ha det ganske fort. Men totalt sett så kan det godt hende at man til syvende og sist har brukt mer penger til å skaffe seg ting med høyere utdanning enn med lavere, men man har brukt mye lenger tid på det. Og man har levd lenger med brukte ting eller gamle ting, eller man har klart seg uten det. Jeg tror til og med at utdannede kvinner har et høyere forbruk, men det går saktere.

Synnøve, 1966

Noen nevnte at en gjennom utdanningen hadde lagt fokuset over på andre områder enn på det materielle.

Jeg kan nok se at de venner jeg har som har høy utdanning har et lavere forbruk enn, særlig når det gjelder det materielle forbruk enn det de av mine venner som ikke har høy utdanning. Så det er på en måte, hvis jeg skulle være veldig sånn overfladisk, så vil jeg si at med høyere utdanning er forventningene til forbruk lavere. Eller at man har mer forståelse for at man bruker penger på andre ting enn materielle ting. I allefall de jeg kjenner som har

jobb og ikke så lang utdanning, de har etablert seg i mye sterkere grad med dyrere bolig, dyrere innbo for eksempel.
(Berit, 1956)

Det kunne også være slik at de jevnaldrende som ikke hadde valgt en høyere utdanning og som etablerte seg tidligere materielt var mennesker en ikke ønsket å identifisere seg med. Dette kunne være ekstra tydelig hos de som hadde beveget seg sosialt bort fra sine barndomsvenninner. Det kunne virke som at de i denne perioden av livet hadde hatt et behov for å markere avstand til det miljøet en kom fra.

Det er to venninner nordfra som jeg enda har kontakt med, jeg syntes den gang at de var mer opptatt av at alt skulle være fikt ferdig, og skaffe seg alle ting samtidig. For når jeg kom til dem, så hadde de mye mer, for de var etablerte, altså. For de var mye mer etablerte enn jeg var. Selv om jeg hadde de ytre tinga, hadde kanskje bolig og, så oppfatta jeg meg hele tida som ikke så etablert. De hadde ikke permanent, altså, men det var nummeret før. Men jeg vet ikke om jeg prøvde å skape sosial avstand, det er mulig i ettertid. Det er enklere nå enn det var den gangen.

Bente, 1956

Flere mente at de enten gjennom sin bakgrunn eller gjennom utdanningen hadde andre verdier enn de jevnaldrende som ikke hadde valgt å utdanne seg, og ville ikke fremstå for etablerte. Som vi så tidligere kan etablert ha en negativ klang, her knyttet opp mot å være for husmoderlig.

Jevnaldrende uten utdanning var i mye større grad opptatt av det materielle statusjag mente mange av kvinnene.

Tidsperspektiv ved etablering- tegn til utsatt behovstilfredsstillelse?

Det har vært hevdet at utdannede mennesker fra middelklassen har vært kjennetegnet av evnen til å utsette tilfredsstillelsen av behov, men at det har vært tegn til at evnen og viljen til dette har svekket seg siden 50-60-tallet (Ramsøy 1990). Også Skarsgård mente å se at de utdannede ikke lenger hadde slike verdier. Det kan nok være at tiden har løpt fra de indikatorene de brukte, men vi kan jo se om det noen forskjeller mellom kvinnene på dette.

De aller fleste av kvinnene uttalte at de helt klart hadde skaffet seg ting til hjemmet litt etter litt, og som regel var dette en nødvendig strategi ut fra deres økonomiske situasjon.

Vi kjøpte etterhvert, vi. Vi kjøpte noe gammelt, en gammel tv. Og vi har byttet ut ting etterhvert. Hilde, 1946

Jeg må bare fortelle det, jeg så et bilde fra noen år siden, det så ut som det ikke var noen som bodde her, da (latter). Så sånn sett kan du si at jeg har tatt det litt på litt, og så er det jo sånn at når det flytter en person til inn her, så blir det nødvendigvis litt mer av den grunn. Og når man gifter seg så får man jo masse ting som man ellers ikke hadde kjøpt seg. Så det har kommet litt etter litt, og jeg har et veldig sånn avslappet forhold til det.

Siri, 1966

Enkelte kan ønske å skaffe seg alt på en gang, men ved siden av at økonomien begrenser mulighetene til det, mente de at det også kunne ligge en verdi i det å vente.

Ja, det er noe med økonomisk, og så har det noe å gjøre med sin egen tilfredsstillelse. Jeg synes det er ålreit å kunne ønske seg ting, og vente på det, da. Og jeg tror det er veldig sunt. Så jeg er kanskje heller den andre veien at jeg er veldig, litt sånn avventende og forsiktig, og prøver å klare meg med det jeg egentlig har fra før, da.

(Siri, 1966)

Utstyr til hjemmet eller bruke penger på fornøyer?

Var det slik at kvinnene prioriterte å kjøpe utstyr til hjemmet, eller var i de mer opptatt av å bruke penger på fornøyer og opplevelser? I forhold til begrepet utsatt behovstilfredsstillelse gir det å prioritere utstyr til hjemmet uttrykk for et mer langsiktig perspektiv i økonomisk atferd.

Hos flere av kvinnene i den eldste kohorten virket det som at en bevisst ikke hadde valgt å legge vekt på og bruke penger på hjemmeinnredning. Det kan virke som at for flere var dette et slags valg for å markere avstand til den tradisjonelle husmorrollen som de hadde vokst opp med ikke følte seg hjemme i. De ideologiske strømninger med en skepsis til forbrukssamfunnet som var under utvikling kunne også spille en rolle. Radikale studenter skulle ikke være opptatt av forbruk.

Kvinnene i de to yngste kohortene fortalte mer åpent at de var opptatt av hjemmeinnredning, og at de enkelte ganger prioriterte å kjøpe noe til hjemmet.

Å handle på kreditt

I en etableringsfase som i stor grad er preget av å være en sanke- og samlefase kan det være fristende å låne penger for å lettere å kunne skaffe seg de tingene en trenger med en gang. Var disse kvinnene åpne for å handle på kreditt?

Det har jeg aldri gjort. Det har noe med oppdragelsen min, å spare først og kjøpe etterpå er jeg opplært til. Det var vi enige om, det var ikke noe diskusjon engang.
(Hanne, 1946)

Det liker jeg ikke. Jeg tror at kanskje mannen min, at så lenge man vet at det klarer man å betale, så har ikke han noe overtroisk forhold til det, liksom. Men jeg vil gjerne ha pengene før jeg kjøper noe.
(Synnøve, 1966)

Det var en entydig tendens i mitt materiale at alle var negative til å kjøpe på kreditt. Kun en av kvinnene hadde gjort det, til tross for et uttalt negativt forhold til dette.

Vi gjorde det første gangen nå til de hvitevarene og det kjente jeg at plagde meg innmari. Jeg likte ikke, og det er egentlig bare bagatellmessig, for om en måned kom lønninga og vi skulle betale. Jeg fikk sånn kjøpekort og det har jeg aldri hatt, måtte føre på selvangivelsen, og. Men jeg syntes det var veldig ubehagelig. Jeg tror ikke at han syntes det var så ubehagelig, men han skjønte min reaksjon. Jeg tror ingen av oss er noe særlig glad i å sette oss i den type gjeld.
(Sølvi, 1966)

Kvinnenes ektemenn eller samboere hadde som regel samme mening om dette, selv om enkelte mente at mennene var mer åpne for dette.

Ingen av kvinnene definerte det å ta opp boliglån som kreditt. Verken det å ta opp studielån eller boliglån hadde de hatt betenkeligheter med, dette ble sett på som nødvendig.

Sosial mobilitet skaper ambivalens

Den sosiale mobilitet har i etterkrigstidens Norge økt der stadig flere grupper av befolkningen har fått adgang til høyere utdanning. Mange opplever å være den første i sin familie som tar utdanning og som gjennom dette valget kommer i kontakt med nye miljøer og bryter med oppvekstmiljøets forventninger til hvordan starte sitt voksenliv. Gjennom å utdanne seg møter disse et nytt miljø med andre verdier i forhold til livsstil og forbruk enn det de vokste opp med.

Det var tydelig hos to av kvinnene som var de første i sine familier til å utdanne seg at de tok et valg som brøt med oppvekstmiljøets verdier og forventninger både til etablering av voksenliv og til livstil. Hanne (1946) og Bente (1956) valgte en tidlig etablering i samliv og barn i forhold til sine jevnaldrende, og slik kan en si at de valgte en "mellomvei" i forhold til både foreldrenes og

medstudenters forventninger. Å komme inn i et nytt miljø preget av andre verdier kunne gi seg utslag i en ambivalens og usikkerhet i forhold til hva en skulle fylle sitt hjem med. Bente fortalte at gjennom det nye miljøet hun møtte fikk hun nye signaler på hva som ble regnet som god smak. Dette hadde en sterk virkning på henne og hun fortalte at : "Jeg tror at jeg ikke helt har greid å kjøpe ting, for jeg har ikke helt visst hvor jeg har tilhørt sosialt".

Jeg hadde jo ikke noe bakgrunn, sånn at jeg måtte lære meg alt, vet du. Det var noen slags koder som man måtte forstå etterhvert. Så det har nok prega mitt forbruk. For de på Blindern, venna mine syntes at jeg liksom, og så de hjemme da som syntes at jeg kjøpte noen tulle ting. Altså de ville jo aldri synes at Alessi-kanne, hva er det for noe? Og Bodum og litt forskjellig sånt, hva er det for noe, det er jo bare stygge ting. Så dette har hele tida preget forbruket mitt.

Flere forskere og forfattere har satt ord på et slikt møte og kalt det en "klassereise" som setter de valg en foretar i større kontrast og dermed blir gjort gjenstand for refleksjon. (Sveen 2000, Ambjörnsson 2005). Den sosiale mobilitet kan oppleves som en ambivalens mellom de verdier en har med seg hjemmefra i møte med det nye miljøet og kulturen en reiser til. Klassereiser innebærer ofte en nyorientering i forhold til hvilke verdier som er viktige og hvilken kompetanse som anses som verdifull. Verdier fra sin oppvekst blandes sammen med de nye verdier en møter.

Følger vi Boudieus tankegang blir de verdier og tenkemåter en har fått med hjemmefra, ens habitus utfordret når en møter et miljø som representerer andre måter å handle og tenke på enn det en er vokst opp med. De må for å kunne lykkes i spillet om posisjoner i det nye miljøet de møter finne ut av de koder og regler som gjelder.

- Vi hadde det verre da vi var unge- generasjonsmotsetninger i familien?

En må ikke glemme at generasjonene er knyttet sammen gjennom familieband. Generasjonene som sitter sammen rundt kjøkkenbordet har fortsatt mye å si både for de kulturelle og økonomiske ressurser en starter opp med og hvilke muligheter en har til å forme sine materielle levekår. Og det er også "rundt kjøkkenbordet" eller i familien at både motsetninger og samhörighet mellom generasjoner får sine sterkeste uttrykk.

Motsetninger mellom generasjoner oppleves først og fremst i familien. Det er i det nære felleskap i familien at både motsetninger og samhørighet kommer til uttrykk og uttales.

Forbruk virket som et tema som foreldrene og døtrene snakket om. Flere hadde fått formidlet historier fra foreldrenes etablering, og hos alle kohorter var foreldrenes etableringshistorier en fortelling om en mer sparsommelig og tøff start på voksenlivet enn det de oppfattet å se hos sine døtre. Gjennom historiene ble synet på og verdier i forhold til forbruk formidlet til de yngre, og i ulik grad kunne både positive og negative reaksjoner komme til uttrykk overfor døtrenes valg og forbruksadferd. Forbruket ble en arena der foreldrene kunne se om de verdier de selv sto for hadde blitt videreført til sine barn. Særlig tydelig ble dette for de som ved å utdanne seg foretok en klassereise, noe jeg vil presentere senere.

Vi kan lese ut av etableringshistoriene at kvinnene har fått både økonomisk bistand og i form av møbler og utstyr til deres første hjem. Dette er særlig tydelig hos de yngste kohortene hvor vi ser at foreldrene har vært viktige støttespillere under deres etablering. Etterkrigstidens velstandsvekst har gjort at kvinnenes foreldre i stadig større grad har hatt mulighet til å hjelpe sine barn i en økonomisk belastende etableringsfase. Vi vet at unge i stadig større grad mottar økonomisk støtte fra sine foreldre, og det er særlig under studietiden at mange unge mottar hjelp. (Hellevik 2005).

Hos de eldste kvinnene mener jeg å kunne se at motsetningene mellom foreldregenerasjonen og døtrene var påvirket av at kvinnene ved å utdanne seg brøt med den kvinnerollen de vokste opp med. Foreldrene, og da i særlig grad mødrene kunne reagere på at kvinnene i mindre grad enn dem selv var opptatt av hus og hjem. Kvinnenes livstil og forbruk ble et ytre synlig tegn på at de hadde valgt annerledes enn sine mødre.

Foreldrene som hadde vokst opp i et samfunn med en opplevelse av varer og gjenstander som mangelvare kunne synes det var merkelig at døtrene ikke omfavnet den velstandsvekst som tok fart på 60-tallet og den verden full av ting som vokste frem rundt dem. Som en av kvinnene som tok del i den politiske og radikale del av studentbevegelsen sa det: – *her er det en verden full av ting, og jeg ville ikke ha det.*

Kvinnenes valg av å ikke legge fokus på det materielle og et forbruk knyttet til hjemmet kunne være en måte å markere avstand til den husmorrollen de vokste opp med og ikke følte seg hjemme i.

Et gjennomgående trekk hos kvinnene i de to yngste kohortene var at foreldrene mente døtrene hadde kommet raskere til ting enn de selv hadde opplevd. Kvinnene hadde en oppfatning av at de raskere hadde klart å skaffe seg ting og at deres hjem var mer velutstyrte enn hva foreldrene hadde i sin etableringsfase.

Som regel ble dette betraktet som positivt at døtrene hadde en lettere start på voksenlivet enn de selv hadde hatt. Flere av kvinnene hadde også arvet mye av og fått hjelp av sine foreldre. Men motsetningen kunne også hos noen av kvinnene bli oppfattet som at de ble sett på som kravstore og at de forventet å skaffe seg ting fort. (Hellevik 1986) mener at de unge med oppvekst i store boliger og velutstyrte hjem kan ha endret deres krav og forventninger til forbruk.

Beskytter utdanningen stadig mindre mot et materielt statusjag?

I Norge har det siden 60-tallet vært ført en bevisst utjevningsspolitikk der særlig tilgang til utdanningsinstitusjonene for flere har vært et viktig virkemiddel.

Fra midten av 60-tallet og 70-tallet var kvinner i mindretall på universiteter og høyskoler, mens kvinner i løpet av 80- og 90-tallet på stadig flere studier opplevde å være i flertall. Når stadig flere velger å ta en høyere utdanning, mister den noe av sin sosiale og økonomiske betydning. Utdanning var ikke lenger et privilegium i 80- og 90-tallets Norge. Utdanning var en nødvendighet for å lykkes i et stadig mer kvalifiseringskrevende arbeidsmarked. Utdanning ble for mange ikke bare en selvfølgelighet, men nødvendig for både å opprettholde og ikke "falle" fra sin sosiale posisjon.

Utdanningen tar tid og vil nødvendigvis utsette inntredenen i arbeidslivet.

Når stadig flere tar utdanning må en starte nederst i hierarkiet og utdanningssamfunnet har skapt en forventning om en sen karrieretopp (Frønes 2001).

Kan en i etableringshistoriene se spor av at utdanningen i mindre grad beskytter mot et materielt statusjag, når utdanningen er blitt et gode for stadig flere.

De eldste kvinnene i mitt utvalg som valgte å utdanne seg utgjorde et mindretall i sin kohort og utdanningen gav dem både en økonomisk og

kulturell kapital som gav dem selvstendighet og muligheter som var nytt for mange kvinner. Etter endt utdanning kunne de gå ut i et arbeidsmarked som tok vel i mot dem.

For flere av kvinnene i den eldste kohorten kunne det virke som at det å ta utdanning i seg selv gav en status som var viktig for både dem selv og for omgivelsene rundt. Kvinnene som hadde sin etableringsfase lengst tilbake i tid hadde vel også sett at utdanningen har lønt seg, både økonomisk og gitt dem et meningsfullt arbeid. Den kulturelle kapitalen de enten hadde med seg hjemmefra eller tilegnet seg gjennom utdanningen ble verdsatt. Ved å utdanne seg hadde flere av kvinnene en opplevelse av at de kunne legge fokuset på noe annet, og det handlet ofte om noe annet enn forbruk. Dette henger også sammen med det kulturelle opprør som hadde sitt utspring i studentmiljøene på 60- og 70-tallet.

De to yngste kohortene kvinner har startet sitt voksenliv i en tid der utdanning for mange er blitt en nødvendighet. Kampen om de gode jobbene er blitt hardere og de yngre kvinnene må investere mer i utdanning for å lykkes.

Også disse kvinnene ser at deres utdanning har tilført dem både verdier og økonomiske muligheter. De fleste mente at deres utdanning gjorde at de tjente bedre enn hvis de ikke hadde utdannet seg.

Samtidig synes jeg å kunne lese at flere av kvinnene med sin etableringsfase på 80- og 90-tallet har hatt en opplevelse av at deres utdanning har mistet noe av sin kulturelle og økonomiske betydning. Flere hadde stilt seg spørsmålet om utdanningen hadde lønt seg økonomisk, og i møte med jevnaldrende som hadde valgt annerledes kunne en føle at det var de materielle verdiene som ble verdsatt. For flere av dem kom det tydeligere frem at de gjennom utdanning ikke fikk noe gratis "status" som skilte dem fra andre jevnaldrende som ikke utdannet seg. God økonomi og det å kunne skaffe seg materielle goder var det som betydde noe kunne de få inntrykk av, og flere hadde opplevelser av at de lå materielt etter i løypa i forhold til jevnaldrende som gikk raskt ut i arbeidslivet.

Det er sånn at jeg kan merke det på de gamle barneskole-venninnene mine. Og da har jeg en artig forskjell, for vi tenker oss ofte at det vi selv har valgt er det beste. Men jeg har møtt noen av de, da. Og da er det "herregud, Bodil, holder du på med de skolene enda?". Og det er ikke noen under-dog innstilling, hvis du skjønner. Overhodet ikke. Det er heller litt "herregud, å velge så dumt. Å holde på med sånne skoler". Det er ganske artig at det er ikke, det er overhodet ikke noe statushierarki for dem. "Herregud, å bo i en leilighet og ikke ha et sånt

hus som vi har". Og det er en artig forskjell fordi det er ikke sånn at kulturell kapital betyr noe i det hele tatt. Det er, betyr økonomisk eller materiell kapital, det er det som teller for noen. Og de som velger noe annet, de er bare litt stakkarslig. Så det er en artig forskjell, altså. Det er ikke av misunnelse, de sier "herregud, holder du på med det enda?". Det er heller tvert i mot litt sånn stakkarslig.
Bodil, 1956

En alternativ tolking av dette kan være at ved å latterliggjøre og markere avstand til andre som har valgt annerledes kan det også ligge et behov for å rettferdiggjøre og trekke frem det positive i sine egne valg. Det er ikke nødvendigvis slik at de uten utdanning ikke ser verdien av det å utdanne seg.

Selv om flere av kvinnene fortalte om slike opplevelser hadde de likevel følt av utdanningen hadde gitt dem både økonomisk og kulturell uttelling.

Endringer i fortellingen om voksenlivet

Fortellingen om overgangen til voksenlivet for kvinner har endret seg i takt med kvinners økende deltakelse i utdannings- og arbeidsliv.

Og det er særlig hos kvinnene født i 1946 vi ser at de vokste opp i brytningen mellom den tradisjonelle og moderne kvinnerolle. Jeg har derfor her valgt å vie disse mer plass enn de andre kohortene.

Kvinnene født i 1946 som valgte en høyere utdanning utgjorde et mindretall i sin kohort, og fikk derfor en annen overgang til voksenlivet enn de fleste jevnaldrende. De vokste opp i et samfunn hvor husmorrollen fortsatt var den dominerende. Disse kvinnene startet sitt voksenliv i en periode preget av sosial endring, der særlig kvinnerollen var under omdanning. De av kvinnene som valgte en høyere utdanning var på mange måter banebrytende i denne prosessen. Mange av dem valgte en retning i livet og en livsstil som representerte noe nytt for kvinner. Vi kan lese ut av flere av kvinnenes etableringshistorier at de hadde en opplevelse av å bryte de forventede handlingsmønstre for hvordan kvinner skulle starte sitt voksenliv. Dette kunne være det å ta seg arbeid til hva det var forventet at de skulle ha i sine første hjem. Og dette var kanskje særlig tydelig hos kvinner som var den første i sin familie til å utdanne seg. Dette kunne som hos Hanne gi en opplevelse av at en var med på å skape en ny kvinnerolle, en ny måte for kvinner å leve på.

Spennende, grensesprengende og endel sånne ting. En veldig sånn følelse tror jeg av at, jeg tror jeg sjelden noen gang i mitt liv har hatt så klare bilder av at jeg

var i ferd med å skape mitt eget liv. Og kanskje mer enn det også, og det har vel noe med hele den perioden dette foregikk i, med politisk aktivitet, med mye studentpolitisk aktivitet. Jeg hadde nok en opplevelse av at jeg skapte mitt eget liv, men at jeg nærmest også sånn i tilbakeblikk nærmest kan virke litt komisk, men en sånn opplevelse av at jeg nærmest også skapte en ny måte å leve på som ingen hadde funnet opp før, altså. Ja, positive, sterke, grensesprengende opplevelser, vel ikke opplevelser, men følelser tror jeg at jeg har på det.
Hanne, 1946

Flere av kvinnene kunne huske at mødrene hadde reagert på både deres livsførsel og forbruk i denne fasen. Mødrenes husmorrolle ble utfordret, der kvinnene valgte ikke bare et annet forbruk, men en annen livsførsel i denne fasen av livet enn det mødrene hadde valgt ved sin etablering.

Det var jo mye rare forventninger der, bare det at jeg jobbet var jo pussig i enkelte miljøer. Om det var tingene eller hva det var, det var jo en helt annerledes livsførsel i forhold til det vi hadde. Kanskje ikke så mye til ting, men det at jeg har tjent like mye som mannen min, det var jo pussig. Så det var nok noen forventninger om hva man skulle gjøre, hvordan man skulle dyrke sin mann, særlig da svigermors sønn. Heidi, født 1946

Dette kunne gi seg utslag på mange måter, og flere av dem fortalte om reaksjoner og tilbakemeldinger fra omgivelsene rundt på valgene de hadde tatt. For mange av kvinnene i den eldste kohorten var det hos flere av dem tydelig at det at de tok utdanning gjorde dem "annerledes" enn mange av de jevnaldrende. Og at de gjennom utdanningen fikk anledning til å uttrykke og vektlegge andre verdier enn det materielle. Det å ta en lengre utdanning var viktig for deres identitet, og gav dem en status som formet hvordan andre oppfattet dem.

I forhold til hvordan de prioriterte og innredet sine hjem fikk de tilbakemeldinger fra foreldrene, og i særlig grad mødrene at hjemmet og det å utstyre dette burde vært høyere prioritert. De andre kohortene har vokst opp med den moderne kvinnerolle som ideal, der det å ta en utdanning og utsette familieetableringen er blitt vanligere for kvinner.

Frønes har kalt konfliktene mellom generasjonene på 60- 70-tallet som kulturelle. 70-tallet var en tid preget av strømninger skeptiske til den velstands- og forbrukssamfunnet som utviklet seg rundt dem, og flere av kvinnenes fortellinger bærer preg av dette.

Kvinnene født i 1956 med sin etableringsfase på 80-tallet kan kalles en slags "blandingsgenerasjon". De vokste opp og begynte å studere fra midten av 70-tallet og kom også i kontakt med de ideologiske strømninger som særlig var fremtredende på universitetene.

1966 kohorten kvinner har vokst opp med den moderne kvinnerollen hvor valg av utdanning og yrkesliv er et naturlig valg. De to yngste kohortene kvinner har vokst opp og etablert seg i et stadig mer materialistisk orientert samfunn.

Mange av kvinnene som kom etter 1946 pionerene, og i særlig grad middelklassekvinner med høy kulturell kapital har tatt til seg mange av de verdiene som tok form på 60- og 70-tallet. Dette kan være alt fra stil til verdier og holdninger. Hellevik (1986) fant også at høyere utdanning frem til 1985 fremmet en moderne ideologisk orientering.

Er etableringshistoriene "solskinshistorier"?

Når mennesker forteller om sine liv kan de fremstille livets hendelser i form av en fortelling som gjør at livet virker mer velordnet og sammenhengende enn det i virkeligheten var (Gullestad, 1996). Gjennom fortellingen bidrar en til å skape mening i livet, men også skape et bilde av seg selv som en vil vise andre. Refleksiviteten over livet bærer preg av en kontinuerlig fortolkning i lys av nye erfaringer (Giddens, 1991) og kan derfor si mer om ens behov for å skape mening og identitet i sitt liv ved fortellertidspunktet enn i den tid en forteller om.

Kvinnene i mitt utvalg var i stor grad kvinner med mer kulturell enn økonomisk kapital. De var høyt utdannet og kvinnene var flinke til å snakke og reflektere over sine liv. Mange av dem tydeliggjorde godt den "dobbelt hermeneutikken" som Giddens mener kjennetegner samfunnsfagenes forskning av mennesker i det sen moderne samfunn. Forskeren fortolker en historie og virkelighet som er fortolket av menneskene selv. Det er også slik at vitenskapens forståelse og problematisering av samfunnet vårt har gått inn i "dagliglivets" språk og virkelighetsforståelse. At flere av kvinnene hadde en samfunnsvitenskaplig bakgrunn hvor også flere av dem arbeidet som forskere farget også deres fortellinger av å etablere seg. Begrep som økonomisk og kulturell kapital hentet fra den sentrale samfunnsforskeren Bourdieu ble brukt for å forklare deres egne og andres forbruk og livsstil. Disse begrepene som har blitt godt kjent også utenfor forskningsverdenen og en kan nesten si at de har

gått inn i folks dagligtale for å beskrive både sin egen og andres adferd i forhold til ulike områder.

En av de eldste kvinnene fortalte at hun ble skilt og alenemor med små barn og at dette hadde vært en tøff økonomisk periode. Ellers får vi ikke høre om de store brudd eller hendelser i kvinnenens etableringshistorier som har hatt akutt negativ innvirkning på deres levekår. Langvarig arbeidsløshet, skilsmisse/samlivsbrudd (selv om dette har kommet i etterkant) eller sykdom kan være hendelser som kaster om på livet. Etableringsfasen ser ut til å ha levd opp til deres forventninger til hvordan den skulle bli. Ved lesning og analyse av etableringsfortellingene opplevde jeg etterhvert en "metthet" i form av at historiene fortalte mye av det samme. Ut fra sentrale mønstre og fellestrekk i kvinnenens etableringshistorier mener jeg å lese en fortelling om en utsatt etablering med forlenget ungdomstid og forbruk.

De klarte i sin etableringsfase å foreta de overganger som er viktige for å skape seg en etablert voksentilværelse. De fikk seg arbeid, ektefelle eller samboer og egen bolig. Slik kan vi si at vi ut av historiene kan lese fortellinger om middeklassekvinner som har lykket på sin vei til voksenlivet.

Sammenfatning:

Her vil jeg sammenfatte noe av det jeg har ment å kunne lese ut av kvinnenes etableringshistorier.

For mange av kvinnene var boligen viktig for deres opplevelse av å bli voksen og etablert. Både den første hybel som en flyttet i for seg selv, men i særlig grad den første mer permanente boligen hadde vært viktig som en knagg å henge voksenheten på. Egen bolig var et viktig signal for uavhengighet og selvstendighet. Dette kan ha sammenheng med at flere av rolleovergangene som det å få seg inntekt og barn utsettes. Boligen har også en viktig rolle som rammen for et samliv.

Av rolleoverganger som særlig endret deres livstil var det å få barn. Mange følte seg først etablert etter at de fikk barn, og at det i særlig var de yngste som hadde en slik mening kan komme av at de bodde i samboerforhold. En mulig tolkning er at samboerforhold oppfattes som mindre stabile enn ekteskap, samtidig viser empirien oss at mange gifter seg etter å ha fått barn.

Det å få barn kunne også intensivere interessen for hjemmeinredning og ønsket om å skape en hyggelig ramme rundt familien.

Av gjenstander de prioriterte i sin etableringsfase var "nødvendighetstingene" som var alt fra vaskemaskin og til seng. Møbler var stort sett arvet, kjøpt brukt eller kjøpt på billigst mulig måte. Og de fleste skaffet seg gjenstander litt etter litt, og dette valget ble tatt ut fra de økonomiske ressursene de hadde i denne fasen. Selve livsfasen legger begrensninger.

Mange av etableringshistorienes fellestrekk kan forstås ut fra deres sosiale bakgrunn. De økonomiske og kulturelle ressurser de har fått overført fra sine foreldre vil påvirke deres egne forventninger til både hvordan overgangen til voksenlivet skulle utformes og til valg av livstil og forbruk.

Dette er i stor grad middelklassekvinnens etableringshistorier med mer kulturell enn økonomisk kapital.

Mange av kvinnene fremstilte det å velge en høyere utdanning som et naturlig valg. At valget ble fremstilt som naturlig kan forstås i forhold til at ens sosiale bakgrunn og disposisjoner er så inkorporert at den ikke oppdages eller uttales, jfr. Bourdieu (1995) Og ved at en hadde forventninger til å ta en høyere

utdanning var det å få en "utsatt" etablering med et utsatt forbruk som forventet.

Stil og smak kom ikke så godt frem i historiene, men som vi har sett spor av den typiske stil som preget 70-talls studenthjemmene.

De yngre forteller i større grad at de hadde ønsker om dyre designgjenstander, men det virket ikke som det var rom for slike innkjøp i deres etableringsfase.

At det akademiske miljø har visse verdier og smakspreferanser kom også frem i historiene til de som var først i sin familie til å utdanne seg, og som følte at de måtte knekke noen "koder" i det nye miljøet de kom til.

Vi har også sett at deres utforming av de ulike rolleoverganger i etableringsfasen har vært ganske lik og som har gjort at de har mange felles erfaringer. Å velge en lengre utdanning og dermed få en lang periode uten arbeidsinntekt legger selvfølgelig også føringer på hva kvinnene hadde mulighet til å prioritere av forbruk.

De fikk alle en "utsatt" etableringsfase med et forlenget ungdomstid. Først et studielåns finansiert studieliv, så etter hvert nedbetaling av bolig- og studiegjeld legger begrensninger på hva en kan anskaffe seg. Derfor blir de fleste gjenstandene kjøpt inn litt etter litt og mange av deres første hjem ble fylt med møbler arvet eller kjøpt på loppemarked. Som en av kvinnene sa det - du lærer deg å leve lenger med brukte og arvede møbler når du tar en lengre utdanning. At flere av særlig de eldste kvinnene forteller at de ikke hadde vært spesielt opptatt av hjemmeinnredning og utstyr til hjemmet kan være påvirket at de både ønsket å markere avstand til den husmorrollen de vokste opp med, og av de ideologiske strømninger med et negativt syn på forbruk som preget den perioden de etablerte seg.

Det kan se ut til at de yngste kunne ønske å skaffe seg ting raskere enn de har hatt mulighet til. Men et bilde som sitter igjen etter de fleste historiene er av et typisk sanke og samle middelklassehjem i flere av historiene.

Kapittel 7: Avslutning:

Norge har i etterkrigstiden gjennomgått endringer som har virket inn på kvinners levekår og overgang til voksenlivet fra 60- til 90-tallet.

Kvinnens tilstrømning til utdannings- og arbeidsliv og endringer i familiemønster har påvirket deres muligheter til å forme sine levekår i etableringsfasen.

Overgangen til voksenlivet, også kalt etableringsfasen betraktes som en av de viktigste valgperiodene i livet og i denne livsfasen treffes en rekke valg som også har stor betydning for senere livsløp og levekår. I denne fasen løsriver en seg fra foreldrehjemmet og etablerer seg i egen bolig og i utdanning- arbeids- og familieliv.

Velstandsveksten som har preget etterkrigstidens Norge har ført til at generasjoner som har vokst opp i denne tiden stort sett har opplevd at de på de fleste områder har hatt bedre materielle levekår enn generasjonene før dem. Både når det gjelder inntekstutvikling og forbruk har pelen stort sett gått en vei – oppover.

Overgangen til voksenlivet for kvinner fra 60 – til 90 tallet er preget av et større mangfold og differensiering i måten å foreta de ulike rolleoverganger.

Samtidig har en sett en større standardisering på grunn av kvinners tilstrømning til utdanningsinstitusjonene.

I mine etableringshistorier der kvinner forteller om sitt forbruk i denne fasen kan en se klare likhetstrekk selv om vi vet at store endringer har skjedd.

En mulig forklaring på dette er at kvinnene i 1946 kohorten som valgte høyere utdanning dannet fortropper for adferd- og verdiendringer som først kom senere. Kvinnene født i 1946 var tidlig ute i forhold til å oppleve noe som vi kan knytte til Becks (1991) begrep om valgbiografi. De var pionerer i utformingen av den nye kvinnerollen, og fikk med sin inntreden i utdannings- og arbeidsliv helt nye muligheter enn kvinnegenerasjonene før dem til å skape seg sitt eget liv. En kan i deres etableringshistorier se at de ved å utdanne seg brøt med den kvinnerollen de vokste opp med som gav seg utslag også i livstil og forbruk.

Kvinnenes student- og etableringsfase på 60- og 70-tallet med sine kulturelle uttrykk og livsstil kan en også få et bilde av i deres historier, en såkalt 68`er

effekt. 1946 kohorten kan sies å tilhøre en av de kulturelt dominerende historiske generasjoner, 68`generasjonen.

Kvinnene som kom etter har vokst opp med den moderne kvinnerolle hvor utdanning og yrkesaktivitet er en selvfølge for stadig flere. Mange av verdiene som preget 70-tallets kulturelle lag lever på mange måter videre i nye generasjoner. Sosial forandring gjennom at nye generasjoner kommer til og skaper forandring, kan i følge (Frønes 2001) forstås gjennom en slusemodell.

Endringer skjer ikke automatisk i takt med at nye generasjoner strømmer ut i samfunnet, men endringene skjer gradvis. Kvinners tilstrømning til utdanning kan forklares ved at når endringene har nådd et visst nivå i en sluse strømmer personer videre inn den neste. Pionerene i form av de første generasjoner kvinner som valgte en høyere utdanning blir rollemodeller for de som kommer senere. Etableringshistoriene er også i stor grad middelklassekvinnens beskrivelser av å starte sitt voksenliv materielt sett, slik at deres sosiale bakgrunn gjør dem like. Kvinnene kan sies å ha mer kulturell enn økonomisk kapital. Det kan se ut til at middelklassekvinnens første hjem på tvers av generasjonene er fylt av møbler som er arvet, kjøpt brukt eller på billigst mulig måte. Samtidig kunne jeg hos de to yngste kohortene lese at de hadde ønsket seg mer enn det de hadde anledning til å skaffe seg. Det ser også ut at til selve fasen legger sterke føringer på hva en har mulighet til å skaffe seg av gjenstander. Etableringsfasen er en typisk sanke og samle fase.

I et samfunn som er blitt et utdanningssamfunn har utdanning gått fra et privilegium for få til en nødvendighet for mange. I utdanningssamfunnet når en karrieretoppen senere i livet. Og når stadig flere tar utdanning går det inflasjon i den, den mister noe av sin økonomiske og kulturelle betydning.

Det kan være at utdanningen for de eldste kvinnene gav dem en status som "beskyttet" dem bedre mot et materielt statusjag enn for kvinnene som kom etter. Dette må selvfølgelig også sees i sammenheng med at samfunnet i denne perioden har gått i en materialistisk retning (Hellevik 1996)

Jeg har i denne oppgaven valgt å spenne et stort lerret for å gripe og beskrive endringer i kvinners levekår i overgangen til voksenlivet fra 60- til 90-tallet, for stort kan en innvende. Samtidig har dette vært en spennende reise og valget kan sies å være i livsløpsforskningens ånd som forsøker å gripe sammenhengen og dynamikken mellom historiske endringer og det enkelte menneskes skjebne.

Litteraturliste

- Almås, Reidar 1997. Tre generasjoner rekonstruerer sin ungdom. I *Livsløp-oppvekst, generasjon og sosial endring*. Red. I. Frønes, K. Heggen og J.O. Myklebust. Oslo: Universitetsforlaget
- Barstad, Anders 1997. *Frihetens århundre. Levekår i Norge i et 100-årsperspektiv*. Notater 97:11. Oslo: Statistisk Sentralbyrå
- Beck, Ulrich 1992: *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage
- Beck, Ulrich 1997. *Risiko og frihet*. Bergen: Fagbokforlaget
- Benum, Edgeir 1998. Overflod og fremtidsfrykt 1970-. *Aschehougs Norges historie*. Oslo: Aschehoug & co
- Bergan, Gunvor Øverland 1994. *Hjemme i Norge*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag a.s
- Bjurström, Erling 1982. *Generasjonsopprøret*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bjurström, Erling 1997. *Högt og lågt. Smak och stil i ungdomskulturen*. Umeå: Borèa Bokforlag
- Bjørnson, Ove 1995. *Som far, så sønn? En analyse av klassereproduktive tendenser i ungdoms framtidsorientering og valg av utdanning*. Rapport nr.6 Oslo: Norges Forskningsråd, UNGforsk
- Bourdieu, Pierre 1995. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Brandt, Berit og Moxnes, Kari (red) 1996. *Familie for tiden*. Tano Aschehoug
- Brunstad, Paul Otto 1998. *Ungdom og livstolkning. En studie av unge menneskerstro og framtidforventninger*. Trondheim: Tapir forlag
- Brusdal, Ragnhild 1994. *De etablerte. Forbruk og økonomi*. Rapport nr. 5 Lysaker: Statens Institutt for forbruksforskning
- Brusdal Frantzen, Ragnhild 1982. *Fritid, forbruk og livsstil. En studie av unge husholdninger i ulike lokalsamfunn*. Forskningsrapport nr.38 Oslo: Fondet for markeds og distribusjonsforskning
- Buchmann, Marlis 1989. *The Script of Life in Modern Society: Entry into Adulthood in a Changing World*. Chicago: The University of Chicago Press

- Danielsen, Arild 1993. Forskjellskapende forbruk - strategier og godtroenhet. *I Sosiologi i dag nr. 2/3*. Oslo: Novus Forlag
- Danielsen, Kirsten 1994. *I vår tid - tre artikler om generasjon, modernitet og livshistorier*. Rapport nr.3 Oslo: Norsk Gerontologisk Institutt
- Douglas, M og Isherwood, B. *The world of goods: Towards an Anthropology of Consumption*. Basic Books
- Drotner, Kirsten og Monica Rudberg red. 1993. *Dobbeltblikk på det moderne. Unge kvinners hverdagsliv og kultur i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget
- Elder, Glen H, jr. og Michael J. Shanahan 1997. Oppvekst, sosial endring og handlingsevne - et livsløpsperspektiv. I *Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring*, redigert av I. Frønes, K. Heggen og J. O. Myklebust Oslo: Universitetsforlaget
- Ellingsæter, Anne Lise 1996. Moderne livsløp og tidsorganisering. *I Familie for tiden - stabilitet og forandring*, redigert av Berit Brandth og Kari Moxnes. Oslo: Tano-Aschehoug
- Fauske, Halvor 1996. Livsløp og etablering. I *Ung på 90-tallet- en antologi*, redigert av Tormod Øia. Oslo: Ungforsk/ Cappelen Akademisk Forlag
- Frønes, Ivar 2001. *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget
- Frønes, Ivar og Ragnhild Brusdal 2000: *På sporet av den nye tid. Kulturelle varsler for en nær fremtid*. Bergen: Fagbokforlaget
- Frønes, Ivar 1997. Generasjoner, barndom og familier i etterkrigs-Norge. I *Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring*, redigert av Ivar Frønes, Kåre Heggen og Jon Olav Myklebust, 59-74. Oslo: Universitetsforlaget
- Frønes, Ivar 1995. Handlingens kulturelle repertoar. I *Sosiologisk tidsskrift nr. 3*, Oslo: Scandinavian University Press
- Frønes, Ivar 1986. Generasjoner og livsløp. I *Det norske samfunn*, redigert av Lars Allén, Natalie Rogoff Ramsøy, Mariken Vaa. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Furre, Berge 1999. *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet- frå vokstervisse til fremtidvil*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Furlong, Andy og Fred Cartmel 1997. *Young people and social change. Individualization and risk in late modernity*.

Buckingham, Philadelphia: Open University Press

Furseth, P.I 1992. Forbruksforskning mellom nytteteori og ekspressiv rasjonalitet. I *Mellom nytte og nytelse*, red. av M.Lien og J.W.Bakke. SIFO-rapport nr. 9 Oslo: SIFO

Giddens, Anthony 1991. *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag

Gulbrandsen, Lars 2002. *Aldri vært så ille akkurat nå. Om norsk ungdoms utflytting fra barndomshjemmet og etablering i egen bolig*. Oslo: Tidsskrift for Ungdomsforskning 2002-1

Gullestad, Marianne 1997. Fra "lydig" til "å finne seg selv". I Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring, redigert av I. Frønes, K. Heggen og J.O.Myklebust. Oslo: Universitetsforlaget

Gullestad, Marianne 1996. *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget

Gullestad, Marianne 1989. *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget

Hagestad, Gunhild 1997. Første etappe: Historiske endringer i barns familiemønstre. I Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring, redigert av I.Frønes, K. Heggen og J.O Myklebust. Oslo: Universitetsforlaget
Hellevik, Ottar 1996. *Nordmenn og det gode liv. Norsk Monitor 1985-1995*. Oslo: Universitetsforlaget

Elin Halvorsen 2003. *Hvorfor sparer de eldre så mye? Samfunnspeilet nr.1* Oslo: Statistisk Sentralbyrå

Hellevik, Tale 2005. *På egne ben. Unges etableringsfase i Norge*. Rapport 22/05. Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Hellevik, Ottar 2001. *Ungdommens verdisyn - livsfase eller generasjonsbetinget?* Oslo: Tidsskrift for Ungdomsforskning

Hellevik, Ottar 1996. *Nordmenn og det gode liv*. Norsk Monitor 1985-1995. Oslo: Universitetsforlaget

Hörnqvist, Martin 1994. *Att bli vuxen i olika generationer. I Vardagens villkor- levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*. Stockholm: Brombergs Bokförlag

- Lavik, Randi og Ragnhild Brusdal 1996. *Varehandelens utvikling. Kjøp ute og hjemme*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Lien, Marianne 1992. Bilder av forbrukeren i forbruksforskning. I *Mellom nytte og nytelse*. Perspektiver på forbruksteori og forskningspraksis, red. av M.Lien og J.W.Bakke Arbeidsrapport nr.9 Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Noack, T. 2004 *Familieliv i demografisk perspektiv*. I B. Brandth & K Moxnes (red) *Familie for tiden. Stabilitet og forandring* Oslo: Tano Aschehoug
- Mannheim, Karl 1952. *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul
- Nielsen, Bjerrum Harriet og Monica Rudberg. *Moderne jenter, tre generasjoner på vei*. Universitetsforlaget 2006.
- Nyberg, Anders 1997. *Miljøengasjement. En sammenlikning av Tyskland, Norge og Japan*. SIFO- rapport nr. 10 Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Inglehart, Ronald 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. New Jersey: Princeton University Press
- Kvale, Steinar 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Ramsøy, Rogoff Natalie 1990. *Utsetter de høyt utdannede fortsatt behovstilfredsstillelse?* Sosiologi i dag 4/1990. Oslo: Novus Forlag
- Rogg, Elisabeth 1991. *Kjønn og klasse i høyere utdanning – gir Bourdieu ny innsikt?* I Sosiologi i dag nr.4
- Rolness, Kjetil 1995. *Med smak skal hjemmet bygges. Innredning av det moderne Norge*. Oslo: Aschehoug
- Rønning, Elisabeth 2001. *Trekk ved barn og unges levekår på 1990-tallet*. Notat. Statistisk Sentralbyrå
- Sandlie, Hans Christian 1999. *Med teknologi skal hjemmet drives. En forbrukerundersøkelse av hva nordmenn har i sine hjem*. Rapport nr.7 Oslo: Statens Institutt for forbruksforskning
- Skarsgård, Torstein 1980. *Nye husholdninger. Forbruk og atferd ved etablering*. Forskningsrapport nr.24 Oslo: Fondet for markeds og distribusjons-Forskning.

Skrede, Kari 1999: Generasjonsforskjeller i levekår. I Samfunnspeilet nr.2 Oslo: Statistisk sentralbyrå

Skrede, Kari 1996 a. Levekår i tre kvinnegenerasjoner. I Kjønn, generasjon, identitet. Arbeidsnotat nr. 8 Oslo: Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo

Skrede, Kari og Mette Ryen 1996 b. Levekår i støpeskjeen. Status og utvikling i ungdomsgenerasjonenes materielle levekår 1990-1995. Rapport nr. 96/11 Oslo: Statistisk Sentralbyrå

Skrede, Kari 1994. *Turbulens eller stabilitet. Levekårsendringer 1980-1990 i et livsløps- og generasjonsperspektiv.* INAS- rapport nr.1 Oslo: Institutt for sosialforskning

Statistisk Sentralbyrå 1991. *Familie og yrkesundersøkelsen 1988.* Oslo: Statistisk Sentralbyrå

Storvik, Aagot 1992. Kommunikasjon, distinksjon, nytelse og tilegnelse - fire teorier om forbrukets meningsaspekt. I *Mellom nytte og nytelse-perspektiver på forbruksteori og forskningspraksis*, red. av M.Lien og J.W. Bakke SIFO-Arbeidsrapport nr.9 Oslo: SIFO

Thagaard, Tove 1998. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode.* Bergen: Fagbokforlaget

Thorsen, Liv Emma 1993. Den stille skare. Synliggjøring av en glemte livsfase. I *Dobbeltklikk på det moderne. Unge kvinners hverdagsliv og kultur i Norden*, red. av Kirsten Drotner og Monica Rudberg. Oslo: Universitetsforlaget

Weber, Max 1920 (1973 på dansk ved Christian Kock) *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd.* Oslo: Gyldendal

Ås, Dagfinn 1996. Boligstandard og boliggifter 1973-1995: Vinnere og tapere i boligmarkedet Samfunnspeilet nr. 4, 1996 Oslo: Statistisk Sentralbyrå

Vedlegg: Intervjuguide

Bakgrunnsopplysninger:
Informantens fødselssår:
Informantens fødested:
Tidspunkt første egne bolig:
Tidspunkt første samliv – ekteskap/samboer
Varighet første samliv
Tidspunkt første barn:
Barn under studietiden?
Type utdanning og varighet
Foreldres kohort og yrke – mor og far

Etableringsfasen – informantens egne definisjoner

Her vil jeg ha frem informantens egne subjektive refleksjoner og opplevelser av hva det betyr å være etablert.

1. Hva betyr det å være voksen for deg? Hva innebærer det for deg å være voksen?
 - a) Hva mener du karakteriserer en voksen person i motsetning til en som ikke er det?
 - b) Vil du si at det å være voksen og etablert henger sammen?
 - c) Kan du huske hvilke forventninger du hadde til det å etablere deg?
2. Hva forbinder du med det å være etablert?
 - a) Hvilke ord vil du bruke for å beskrive den fasen da du etablerte deg?
 - b) Når vil du si at du var ferdig med etableringsfasen?
3. Hva var viktig for deg for at du skulle føle deg etablert?
 - I hvilken alder var du da du begynte å føle deg etablert?
4. Hvordan vil du avgrense faser i livet ditt fram til i dag?
 - a) Kan du beskrive eller avgrense ulike faser av livet ditt, og hva vil du kalle milepæler i livet ditt fram til i dag?
 - b) Vil du si at det finnes noen milepæler i forbruket ditt fram til i dag?
5. Definerte du etableringsfasen som noe som inntraff etter studietiden?
 - a) Hvor etablert du deg i studietiden?

Eget forbruk etter flyttet hjemmefra

Her vil jeg ha fram hva som preget den første tiden etter at man flyttet hjemmefra. Dette kan man kalle etableringsperiodens "første" fase. Er det slik at de fleste har en uetablert, ustabil periode etter at de flytter hjemmefra, eller etablerer folk seg ganske fort på det stedet man flytter til?

Kriteriene for å befinne seg i den mer varige del av etableringsfasen:

Samliv – samboer eller gift
Egen bolig
Arbeid

Barn

Men disse kriteriene kan jo også sies å dele opp etableringsfasen i ulike overganger.

Jeg vil for enkelthets skyld dele opp etableringsfasen i tre deler:

- Etablering i egen bolig
- Etablering med ektefelle/samboer
- Etablering med barn

9. Synes du disse kriteriene og denne oppdelingen er dekkende for å beskrive din etableringsfase?

* Er det andre kriterier du synes er mer dekkende?

10. Hvordan opplevde du disse overgangene? Eks rekkefølge, konsekvenser for forbruk?

Økonomi/arbeid

11. Hvordan vil du beskrive din/deres økonomi i de ulike delene av etableringsfasen?

a) Hvor mye støtte har du fått fra foreldre og slekt?

12. Vil du si at du var optimistisk til arbeidsmarkedet som ferdig utdannet?

* Da du fikk din første jobb – vil du si at du tjente bra?

13. Hvor opptatt var du av å gjøre karriere? Hvilke forventninger hadde du selv til dette, og hvilke forventninger følte du andre hadde til deg?

Hvilket forbruk ved etablering i egen bolig?

Her vil jeg ha frem boligens betydning for å føle seg etablert, og hvilke forventninger og ønsker til bolig. Hvor stor plass har boligen i kvinnenens etableringsfase.

14. Hvilken bolig følte du deg første gang etablert i? Eide eller leide du denne?

* Hva var det som gjorde at du følte deg etablert i akkurat denne boligen?

15. Hvordan var din første egne bolig du eide? (event. sammen med samboer/ektefelle)

a) Hvilken type (enebolig, rekkehus, blokk)

b) Hvordan finansierte du denne boligen?

c) Hvor stor var den og hvor mye kostet den? Hvor lå den?

16. Vil du si at det var viktig for deg å ha en egen bolig for å føle seg etablert?

* Var det viktig å eie boligen for å føle seg etablert?

17. Hva la du vekt på i valg av din første bolig?

* Hva vil du si var din drømmebolig og i hvor stor grad oppfylte din første bolig disse drømmene?

18. Når du etablerte deg i egen bolig – hvem sammenliknet du din situasjon og ditt forbruk med?

19. Syntes du at du bodde bedre eller verre enn andre det var naturlig å sammenlikne seg med? Trang, romslig, hvem sammenliknet du deg med?

Innredning

20. Hadde du samlet deg noe utstyr før du etablerte deg i egen bolig?

21. Hva var det første du anskaffet deg til boligen?

- a) Hvilke typer varer var det du prioriterte å skaffe deg?
- b) Fikk du noe støtte hjemmefra når du flyttet i egen bolig?

22. Hvilke varer var viktig for deg å skaffe for at du skulle føle deg etablert?

- a) Var det slik at det var noen varer du måtte ha for å føle deg etablert?
- Hvilke varer / varetyper var det i tilfelle snakk om?

23. Kan du huske hvilke varer og produkter som ble sett på som nødvendige, og hvilke som ble sett på som luksus?

24. Vil du si at du prøvde å skaffe det du trengte med en gang, eller kjøpte du litt etter litt? Hva var grunnen til at du valgte som du gjorde?

27. Var du opptatt av hjemmeinnredning i denne perioden, og hva var det i tilfelle du la vekt på i hjemmeinnredningen?

28. Hva la du mest vekt på når du kjøpte møbler?

Nye eller brukte møbler

Arvet du møbler?

Skiftet du møblement ofte?

Kulturforbruk

29. Var teater, konserter og andre kulturelle arrangementer noe du prioriterte i denne fasen?

30. Hva med reiser og ferier?

Fritid

31. Hvor ofte vil du si at du besøkte restauranter og kafeer i denne perioden?

32. Hvilke andre aktiviteter der du med i fritiden, og var det i tilfelle et spesielt forbruk knyttet til dette?

33. La du vekt på at du skulle ha et fullt utstyrt hjem før du brukte noe på fornøyer?

34. Hadde du bil og hvor mye betød den for deg?

Andres syn på ditt forbruk i etableringsfasen

35. Hvilke forventninger følte du at dine foreldre hadde til ditt forbruk?

Hvilket syn tror du dine foreldre hadde på ditt forbruk i denne perioden?

36. Hvordan tror du dine foreldre hadde det i sin etableringsfase?

Har de fortalt deg om denne tiden og hvilket forbruk de hadde?

37. Har dine foreldre også høy utdanning?

Hvis ja – følte du at de hadde større forståelse for ditt forbruk fordi de også hadde valgt en høyere utdanning?

Hvis nei – følte du at dine foreldre hadde mindre forståelse for ditt forbruk fordi de ikke hadde en høyere utdanning?

38. Følte du at det ble stilt visse forventninger til ditt forbruk fordi du befant deg i en viss alder?
Hvis du følte at ditt forbruk stred mot det man i den alder var forventet å ha

- var dette problematisk?
- Hvordan opplevde du dette?
- Fikk du kommentarer / reaksjoner på dette?
- Fra hvem?

Utdanningens rolle

39. Har du tenkt på hvilken betydning din utdanning hadde for forbruket ditt i etableringsfasen?

40. Tror du at din høye utdanning endret ditt syn på forbruket i etableringsfasen?
Eller var det andre faktorer som betydde mer? Hvilke?

41. Hadde dine nærmeste venner også høy utdanning?

42. Følte du at de hadde samme prioriteringer i forbruk som deg?
Hvis ikke - hva tror du dette skyldtes?

43. Synes du at det var noen forskjell på kvinner med høy utdanning sitt forbruk i denne fasen i forhold til menns?

44. Syntes du at det var noen forskjell i forbruket og prioriteringer i etableringsfasen mellom kvinner som tok høy utdanning og de som ikke tok det?
Hva syntes du forskjellen bestod i?

45. Følte du at du forsaket noe i forhold til forbruk på grunn av at du valgte en lang utdanning?

46. Har det vært tider der du har angret på at du tok en lang utdanning?
Hvilke grunner var det i tilfelle for at du angret dette?

Ektefelle/samboer

47. Hadde din ektefelle/samboer i denne perioden også høyere utdanning?

48. Når det gjaldt forbruk - hvem av dere syntes du bestemte mest?

49. Vektla dere ulike varer og tjenester, eller var dere enige om de fleste innkjøp av forbruksvarer? Hva var dere i tilfelle uenige om?

50. Helt til slutt - vil du si at etableringsfasen ble slik du hadde forestilt deg?
Hva var i tilfelle annerledes?

